

МОНГОЛ УЛСЫН
ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ
ᠤᠨᠳᠤᠰᠢᠨ ᠬᠡᠭᠡᠭᠡᠨ
ᠬᠡᠭᠡᠭᠡᠨ ᠴᠡᠴᠡ

| 2024

ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТОЙМ

ᠮᠣᠩᠭᠣᠯ ᠤᠯᠤᠰ
ᠤᠨᠳᠤᠰᠢᠨ ᠬᠡᠭᠡᠭᠡᠨ
ᠬᠡᠭᠡᠭᠡᠨ ᠴᠡᠴᠡ

МОНГОЛ УЛСЫН
ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦ

МОНГОЛ УЛСЫН
ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦ

ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТОЙМ 2024

МОНГОЛ УЛСЫН
ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦ

Агуулга

Монгол Улсын
Үндсэн хуулийн
цэцийн даргын
мэндчилгээ

05

Үндсэн хуулийн
цэцийн танилцуулга

07

Үндсэн хуулийн
цэцийн бүрэлдэхүүн

11

Маргаан хянан шийгвэрлэх ажиллагаа

15

Үндсэн хуулийн цэцийн
2024 оны шийгвэр

27

Статистик

69

Үйл явдал

77

Хамтын
ажиллагаа

89

Тамгын газар

93

Хавсралт

95

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн
цэцийн дарга

Ф. Баясгалан

Гунгаагийн **БАЯСГАЛАН**

Цэцийн даргын мэндчилгээ

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2024 оны үйл ажиллагааны тойм товхимлоор Та бүхэнтэй мэндчилж байгаадаа баяртай байна.

2024 он бол Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн хувьд туршлага, сургамжаа цэгнэж, ирээдүйн зорилгоо тодорхойлсон, үйл ажиллагаагаа дэлхий нийтийн чиг хандлагад нийцүүлэн шинэ түвшинд гаргахын төлөө хичээн ажилласан жил байлаа.

Монгол Улс 1992 онд шинэ Үндсэн хуулиа батлахдаа Үндсэн хуулийн хяналтын механизмыг бий болгож, түүнийг хэрэгжүүлэх институтийн эрх зүйн үндсийг бүрдүүлсэн бөгөөд өнгөрсөн хугацаанд Үндсэн хуулийн цэц олон сорилтыг давж, ардчилсан эрх зүйт төрийг төлөвшүүлэх, Үндсэн хуульт ёс, хүний эрх, эрх чөлөөг баталгаажуулах, төрийн эрх мэдлийн тэнцвэрийг хангах эрхэм үүргээ зохих ёсоор хэрэгжүүлж ирсэн түүхтэй.

Өнгөрсөн онд ирэх жилүүдэд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны зорилго, чиглэлээ тодорхойлж, Үндсэн хуулийг чандлан сахиулж, хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгмийн үнэт зүйлсийг хамгаалах алсын хараа бүхий Үндсэн хуулийн цэцийн стратегиа баталсныг онцлон тэмдэглэж байна. Тодруулбал, Үндсэн хуулийн цэцийн бие даасан, гишүүний хараат бус байдлын баталгааг бүрдүүлэх, маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үр нөлөөг дээшлүүлэн шийдвэрийн үндэслэлийг чанаржуулах, төвийг сахисан, ил тод байдлын ханган иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлэх, инновац, технологийн шинэчлэлийг нэвтрүүлэх, Тамгын газрын ажлын бүтээмж, хүртээмжийг дээшлүүлэх таван тулгуурт бодлогын хүрээнд Үндсэн хуулийн цэцийг бэхжүүлэн хөгжүүлэх болно.

Мөн онд Үндсэн хуулийн цэцийн маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг боловсронгуй болгох, үйл ажиллагаа

нээлттэй ил тод байх хүрээнд процессын тодорхой байдлыг хангах, шийдвэрийн үндэслэлийг сайжруулах, Цэцийн гишүүдийн оролцоог дээшлүүлэх талаар зарим арга хэмжээг хэрэгжүүлсэн бөгөөд үр нөлөө нь олон нийтэд мэдрэгдэж эхэлсэн гэж найдаж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хууль, Үндсэн хуулийн цэцийн үйл ажиллагааг тайлбарлан таниулах, олон нийтэд түгээн дэлгэрүүлэх зорилгоор Үндсэн хуулийн цэцийн 2017-2023 оны шийдвэрүүдийн эмхэтгэлийг шинэ форматаар нийтийн хүртээл болгосон, Үндсэн хуулийн процессын эрх зүйн мэтгэлцээний тэмцээнийг эрх зүйч мэргэжлээр суралцаж байгаа оюутнуудын дунд зохион байгуулсан, Монгол Улсын төр, нийгмийн нэрт зүтгэлтэн Б.Чимидийн “Үндсэн хуулийг дээдлэн шүтэх ёс” номын уншлагыг анх удаа зохион байгуулсан зэргийг онцолж байна.

Түүнчлэн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гадаад харилцаа өргөжин бэхжиж, Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Үндсэн хуулийн шүүхтэй харилцан ойлголцлын санамж бичиг, Швейцарын хөгжлийн агентлагтай хамтран хэрэгжүүлэх тусгайлсан төслийн гэрээ байгууллаа. Үндсэн хуулийн цэцийн үйл ажиллагааг цахимжуулах, мэдээллийн технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэхэд мэдэгдэхүйц ахиц гаргалаа.

Цаашид хүмүүнлэг, иргэний ардчилсан нийгмийн үнэт зүйлсийг хамгаалан баталгаажуулж, Монгол Улсын Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах хүрээнд хэрэгжүүлж байгаа Үндсэн хуулийн цэцийн үйл ажиллагааны талаарх мэдээ, мэдээллийг Та бүхэнд боломжтой бүх хэлбэрээр хүргэж байх болно.

ТАНИЛЦУУЛГА

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц бол Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих, түүний заалтыг зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрх бүхий байгууллага, Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах баталгаа мөн.” гэж хуульчилсан билээ.

Үндсэн хуулийн энэхүү заалтыг үндэслэн 1992 онд Монгол Улсын түүхэнд “Үндсэн хуулийн цэц” гэсэн оноосон нэртэй бие даасан Үндсэн хуулийн шүүхийг анх удаа байгуулсан юм.

Үндсэн хуулийн цэц есөн гишүүнээс бүрдэх бөгөөд тэдгээрийн гурвыг Улсын Их Хурал, гурвыг Ерөнхийлөгч, гурвыг Улсын дээд шүүхийн санал болгосноор Улсын Их Хурал зургаан жилийн хугацаагаар томилно. Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр хууль зүй, улс төрийн өндөр мэргэшилтэй, Монгол Улсын дөчин нас хүрсэн иргэнийг томилохоор Монгол Улсын Үндсэн хуульд тухайлан заасан.

Үндсэн хуулийн цэцийн даргаар есөн гишүүний аль нэгийг гурван жилийн хугацаагаар гишүүдийн олонхийн саналаар сонгоно. Түүнийг нэг удаа улируулан сонгож болно.

Үндсэн хуулийн цэцийн бүрэлдэхүүнд Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын гишүүн, Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүн, Улсын дээд шүүхийн шүүгч орж үл болно.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуульд зааснаар Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнийг хувийн хүсэлтээ гаргасан, эсхүл эрүүл мэндийн улмаас үүргээ гүйцэтгэх боломжгүй болсноос бусад үндэслэл, журмаар бүрэн эрхийн

хугацаа дуусахаас нь өмнө албан тушаалаас чөлөөлөх, өөр ажилд шилжүүлэхийг хориглосон бөгөөд хуульд заасан үндэслэлийн дагуу түүнийг Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр, анх илгээсэн байгууллагын саналыг үндэслэн Улсын Их Хурал эгүүлэн татаж болохоор хуульчилжээ.

Үндсэн хуулийн цэцийн бие даасан, гишүүний хараат бус байдал Монгол Улсын Үндсэн хууль, холбогдох бусад хуулиар тогтоосон баталгаагаар хангагдана.

**“ҮНДСЭН ХУУЛИЙН
ЦЭЦ, ТҮҮНИЙ
ГИШҮҮН ҮҮРГЭЭ
ГҮЙЦЭТГЭХДЭЭ
ГАГЦХҮҮ ҮНДСЭН
ХУУЛЬД ЗАХИРАГДАХ
БӨГӨӨД АЛИВАА
БАЙГУУЛЛАГА, АЛБАН
ТУШААЛТАН, БУСАД
ХҮНЭЭС ХАРААТ БУС
БАЙНА”**

Цэцийн гишүүний өмсгөл

Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүний өмсгөл нь Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүний хараат бус, бие даасан байдлын бэлгэдэл, Үндсэн хуулийн цэцийн нэр төр, ёс зүйн болон Цэцийн хуралдааны төр ёсны хүндэтгэлийн илэрхийлэл. Өмсгөл нь Монгол төрийн уламжлалт өнгө, хослолын онцлог, дэлхийн улс орны

Үндсэн хуулийн шүүхийн гишүүдийн хуралдааны өмсгөлийн нийтлэг жишигт үндэслэн, монгол үндэсний хувцасны шинжийг тусгасан хүрэн өнгөтэй, сул чөлөөтэй хэлбэртэй болно. Гишүүний өмсгөлийн бүрэлдэхүүн хэсэгт улаан залаатай малгай ордог бөгөөд өмсгөлийг зөвхөн Цэцийн хуралдааны үед өмсдөг.

Цэцийн онцлох тэмдэг

Үндсэн хуулийн цэцийн онцлох тэмдэг бол дугуй хэлбэртэй хөвөөгөөр нь “Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц” хэмээн кирилл үсгээр эмжин бичсэн, доод талд нь эр, эм загас, гол хэсэгт нь хар, цагаан тавиуртай дэнс, хөвчлөн татсан нум, сумыг хослон байрлуулсан байна.

Онцлох тэмдгийн доод талд буй эр, эм хос загас нь эл байгууллага бол Үндсэн хуулиа нүд үл цавчин, сонор соргог манах төдийгүй арга, билгийг шүтэн барилдуулж

үйл ажиллагаагаа явуулна гэсэн санааг илэрхийлнэ.

Уг тэмдгийн төв хэсэгт байрлуулсан хар, цагаан тавиуртай тэгш хэмийн дэнс нь Үндсэн хуулийн аливаа маргааныг төрийн алтан буулга мэт цааз эрхэмжийг чанд баримтлан, үүдэн буй асуудлыг оюун ухаандаа ширгээн тунгааж хуудуугүй нягт магадлан шийдвэрлэх утгыг илтгэнэ. Харин хөвчлөн татсан нум сум нь Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр тусгалаа олсон онч мэргэн, хурц, цэгц байхыг бэлгэднэ.

ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН
БҮРЭЛДЭХҮҮН

ТАНИЛЦУУЛГА

Гунгаагийн БАЯСГАЛАН

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дарга

Монгол Улсын Их Хурлаас санал болгосноор Монгол Улсын Их Хурлын 2019 оны 6 дугаар сарын 06-ны өдрийн 58 дугаар тогтоолоор Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр томилогдон ажиллаж байна. 2024 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдөр Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн нийт гишүүний олонхын саналаар Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн даргаар сонгогдсон.

Жуужаагийн ЭРДЭНЭБУЛГАН

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн

Монгол Улсын дээд шүүхийн санал болгосноор Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 3 дугаар сарын 26-ны өдрийн 31 дүгээр тогтоолоор Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр томилогдон ажиллаж байна.

Дашбалбарын ГАНГАБААТАР

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн

Монгол Улсын дээд шүүхийн санал болгосноор Монгол Улсын Их Хурлын 2021 оны 10 дугаар сарын 07-ны өдрийн 76 дугаар тогтоолоор Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр томилогдон ажиллаж байна.

Лувсандоржийн ӨЛЗИЙСАЙХАН

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн

Монгол Улсын Их Хурлын санал болгосноор Монгол Улсын Их Хурлын 2023 оны 11 дүгээр сарын 16-ны өдрийн 96 дугаар тогтоолоор Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр томилогдон ажиллаж байна.

Одонхүүгийн МӨНХСАЙХАН

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн

Монгол Улсын дээд шүүхийн санал болгосноор Монгол Улсын Их Хурлын 2023 оны 11 дүгээр сарын 16-ны өдрийн 97 дугаар тогтоолоор Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр томилогдон ажиллаж байна.

Эрдэнээгийн ЭНХТУЯА

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн санал болгосноор Монгол Улсын Их Хурлын 2023 оны 11 дүгээр сарын 16-ны өдрийн 98 дугаар тогтоолоор Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр томилогдон ажиллаж байна.

Цэдэвийн ЦОЛМОН

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн

Монгол Улсын Их Хурлын санал болгосноор Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 5 дугаар сарын 30-ны өдрийн 50 дугаар тогтоолоор Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр томилогдон ажиллаж байна.

Бямбадоржийн БОЛДБААТАР

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн санал болгосноор Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 5 дугаар сарын 30-ны өдрийн 51 дүгээр тогтоолоор Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр томилогдон ажиллаж байна.

Рагчаагийн БАТРАГЧАА

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн санал болгосноор Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны 5 дугаар сарын 30-ны өдрийн 52 дугаар тогтоолоор Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр томилогдон ажиллаж байна.

МАРГААН ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ

АЖИЛЛАГАА

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлд “Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц бол Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих, түүний заалтыг зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрх бүхий байгууллага мөн” гэж Үндсэн хуулийн цэцийн чиг үүрэг болоод бүрэн эрхийг тодорхойлсон билээ. Түүнчлэн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран зургадугаар зүйлд Үндсэн хуулийн цэцэд хандах эрх бүхий этгээд болон харьяалан шийдвэрлэх маргааныг тухайлан заасан байдаг.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц нь Үндсэн хуулийг зөрчсөн тухай маргааныг иргэдийн өргөдөл, мэдээллийн дагуу өөрийн санаачилгаар буюу Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, Улсын дээд шүүх, Улсын ерөнхий прокурорын хүсэлтээр хянан шийдвэрлэнэ. Мөн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцэд өргөдөл, мэдээлэл гаргах эрхийг Монгол Улсын иргэнээс гадна Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт хууль ёсоор оршин суугаа

гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн нэгэн адил эдэлнэ.

Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилт нь Үндсэн хууль зөрчсөн тухай маргааныг бүх талаас нь бүрэн гүйцэд, бодитой хянан үзэж, магадлан шийдвэрлэж Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах баталгааг хангахад оршино. Тодруулж хэлбэл Үндсэн хуулийн цэц Үндсэн хуулийн биелэлтэд хяналт тавих чиг үүргээ Үндсэн хуулийн тухай маргааныг хянан шийдвэрлэх ажиллагаагаар хэрэгжүүлдэг.

Монгол Улсын Их Хурал /парламент/-аас 1992 онд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль, 1997 онд Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийг тус тус баталсан бөгөөд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц Монгол Улсын Үндсэн хууль болон дээрх хуулийн хүрээнд үйл ажиллагаа явуулж байна.

Үндсэн хуулийн цэцийн харьяалан шийдвэрлэх маргаан

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц дараахь маргаантай асуудлаар дүгнэлт гаргаж Улсын Их Хуралд оруулна:

1/хууль, зарлиг, Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгчийн бусад шийдвэр, түүнчлэн Засгийн газрын шийдвэр, Монгол Улсын олон улсын гэрээ Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх;

2/ард нийтийн санал асуулга, Улсын Их Хурал, түүний гишүүний ба Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн талаар сонгуулийн төв байгууллагын гаргасан шийдвэр Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх;

3/Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, гишүүн, Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүн, Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх;

4/Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, Ерөнхий сайдыг огцруулах, Улсын Их Хурлын гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэл байгаа эсэх.

Хууль, зарлиг, Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгчийн бусад шийдвэр, түүнчлэн Засгийн газрын шийдвэр, Монгол Улсын олон улсын гэрээ; ард нийтийн санал асуулга, Улсын Их Хурал, түүний гишүүний ба Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн талаар сонгуулийн төв байгууллагын гаргасан шийдвэр Үндсэн хуульд нийцэж байгаа эсэх маргааныг шийдвэрлэж гаргасан дүгнэлтийг Улсын Их Хурал хүлээн зөвшөөрөөгүй бол Үндсэн хуулийн цэц дахин хянан үзэж эцсийн шийдвэр гаргана.

Хууль, зарлиг, Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгчийн бусад шийдвэр, түүнчлэн Засгийн газрын шийдвэр, Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь Үндсэн хуульд нийцээгүй гэж Үндсэн хуулийн цэц шийдвэр гаргавал зохих хууль, зарлиг, батламж, шийдвэр хүчингүй болно.

Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр гармагцаа хүчин төгөлдөр болно.

Үндсэн хуулийн цэцийн хяналтад харьяалагдах субъект:

1. Монгол Улсын Их Хурал;
2. Монгол Улсын Ерөнхийлөгч;
3. Монгол Улсын Засгийн газар;
4. Сонгуулийн ерөнхий хороо;
5. Монгол Улсын Их Хурлын дарга, гишүүн;
6. Монгол Улсын Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүн;
7. Монгол Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч;
8. Монгол Улсын ерөнхий прокурор.

Үндсэн хуулийн цэцийн хяналтын объектыг эрх зүйн акт болон албан тушаалтны үйл ажиллагаа гэж хоёр ангилан үзэж болно.

Хяналтын объектод хамаарах эрх зүйн актад:

1. Монгол Улсын Их Хурлаас гаргаж буй хууль, бусад шийдвэр;
2. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн зарлиг, бусад шийдвэр;
3. Монгол Улсын Засгийн газрын шийдвэр;
4. Монгол Улсын олон улсын гэрээ;
5. Сонгуулийн ерөнхий хорооноос ард нийтийн санал асуулга, Монгол Улсын Их Хурал, түүний гишүүн, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн талаар гаргасан шийдвэрүүд хамаарах бөгөөд эдгээр акт Монгол Улсын Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх тухай маргааныг хянадаг.

Үйл ажиллагаа нь Цэцийн хяналтад хамаарах албан тушаалтан:

1. Монгол Улсын Ерөнхийлөгч;
2. Монгол Улсын Их Хурлын дарга, гишүүн;
3. Монгол Улсын Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүн;
4. Монгол Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч;
5. Монгол Улсын Ерөнхий прокурор нар Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх талаарх маргааныг хянан үзэж, дүгнэлт гаргах асуудал хамаардаг.

Үүний зэрэгцээ Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Монгол Улсын Их Хурлын дарга, Монгол Улсын Ерөнхий сайдыг огцруулах, Улсын Их Хурлын гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэл байгаа эсэх маргааныг Үндсэн хуулийн цэц хянан шийдвэрлэнэ.

Маргаан хянан шийдвэрлэх нийтлэг журам

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн 12 дугаар зүйлд “Цэц маргаан хянан шийдвэрлэхдээ хуралдааныг хуульд тусгайлан зааснаас бусад тохиолдолд илээр, шууд, тасралтгүй явуулах, талуудыг эрх тэгш, чөлөөтэй мэтгэлцүүлэх, асуудлыг хамтран хэлэлцэж, олонхийн саналаар, бодитой, энэ хууль болон Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуульд чанд нийцүүлэн шийдвэрлэх зарчмыг баримтална.” гэж хуульчилсан.

Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх тухай иргэнээс гаргасан өргөдөл, мэдээлэл, эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтнаас ирүүлсэн хүсэлтийг нэн түрүүнд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газарт хүлээн аваад, хэлбэрийн шаардлага хангасан эсэхийг болон Үндсэн хуулийн цэцийн харьяалан шийдвэрлэх асуудал мөн эсэхийг шалгана. (Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 20 дугаар зүйлд иргэн, эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтан Үндсэн хуулийн цэцэд өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргах ерөнхий шаардлагыг тусгасан байдаг.) Тамгын газраас өргөдөл, мэдээллийг шалгахдаа агуулгын талаас бус хэлбэрийн талаас шалгаж, хуульд заасан шаардлага хангаагүй, эсхүл Үндсэн хуулийн цэцийн харьяалан шийдвэрлэх асуудал биш бол зөвлөгөө өгч буцааж болно.

Үндсэн хуулийн цэцэд гаргасан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдолыг Тамгын газрын Бүртгэл хариуцсан нэгж албан хэрэг хөтлөлтийн журмын дагуу бүртгэж, урьдчилан мэдэх боломжгүй, санамсаргүй тохиолдлоор хуваарилах программаар Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнд хуваарилах бөгөөд үүнийг Үндсэн хуулийн цэцийн даргын албажуулсны дагуу тухайн гишүүнд хүлээлгэн өгнө.

Үндсэн хууль зөрчсөн тухай иргэдээс ирүүлсэн өргөдөл, мэдээллийг хүлээн авсан гишүүн урьдчилсан шалгалтыг 14 хоногийн дотор хийж, маргаан үүсгэх эсэхийг өөрийн санаачилгаар шийдвэрлэдэг. Харин эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтны гаргасан хүсэлтийн дагуу Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн шууд маргаан үүсгэнэ.

Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан үүсгэх эсэх талаарх гишүүний шийдвэрийг маргагч тал эс зөвшөөрвөл гомдол бичгээр гаргах эрхтэй бөгөөд энэ тохиолдолд уг гомдолыг 3 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй Бага суудлын хуралдаанаар хянан хэлэлцэж маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэх тухай асуудлыг шийдвэрлэж, магадлал гаргана.

Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн, эсхүл Бага суудлын хуралдаанаас маргаан үүсгэсэн бол 5 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй Дунд суудлын хуралдаанаар тухайн маргааныг хянан хэлэлцэж, дүгнэлт гаргадаг. Хэрэв дээрх хуралдаанаас Үндсэн хууль зөрчсөн гэсэн дүгнэлт гаргасан бол холбогдох эрх зүйн акт болон тэдгээрийн зүйл, заалтын үйлчилгээ нь Үндсэн хуулийн эцсийн шийдвэр гартал түдгэлзэнэ. Түдгэлзүүлж эхлэх хугацааг Үндсэн хуулийн цэц дүгнэлтдээ тухайлан заана.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц энэхүү дүгнэлтээ Улсын Их Хуралд оруулах ба Улсын Их Хурал Үндсэн хуулийн цэцийн дүгнэлтийг хэлэлцэж, хүлээн зөвшөөрсөн, эсхүл үл хүлээн зөвшөөрсөн гэсэн шийдвэрийн аль нэгийг гаргадаг.

Улсын Их Хурлаас дээрх дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөөгүй, эсхүл Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэрлэсэн маргааны талаар шинэ учир байдал илэрсэн, Цэцийн нийт гишүүдийн олонхийн саналын дагуу асуудлыг дахин хянан шийдвэрлэж байгаа тохиолдолд 7-9 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй Үндсэн хуулийн цэцийн их суудлын хуралдаанаар хэлэлцэж,

эцсийн шийдвэр гаргадаг. Хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар зарим гишүүн Их суудлын хуралдаанд оролцох боломжгүй бол 7-оос доошгүй гишүүний бүрэлдэхүүнтэй хийж болно.

Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, гишүүн, Ерөнхий сайд, Засгийн газрын гишүүн, Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх, Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын дарга, Ерөнхий сайдыг огцруулах, Улсын Их Хурлын гишүүнийг эгүүлэн татах үндэслэл байгаа эсэх талаарх Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан үүсгэсэн бол Их суудлын хуралдаан хийж, дүгнэлт гаргана. Уг дүгнэлт нь Үндсэн хуулийн цэцийн эцсийн шийдвэр болох бөгөөд уг асуудлаар дахин хуралдаан хийдэггүй онцлогтой.

Маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хуулиар тогтоосон журмын дагуу томилогдсон Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн хэрэгжүүлэх бөгөөд маргаан хянан шийдвэрлэх Цэцийн бүрэлдэхүүний хувьд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны Бага суудал 3, Дунд суудал 5, Их суудал 7-9 гишүүний бүрэлдэхүүнтэй байна.

БАГА СУУДАЛ

3 гишүүнтэй

Цэцэд ирсэн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг үндэслэн маргаан үүсгэх эсэх талаарх Цэцийн гишүүний шийдвэрт гаргасан гомдлыг Бага суудлын хуралдаанаар хянан хэлэлцэнэ.

ДУНД СУУДАЛ

5 гишүүнтэй

Хууль, холбогдох байгууллага, албан тушаалтнаас батлан гаргасан шийдвэр Үндсэн хуульд нийцэж буй эсэхийг Цэцийн хуралдаанаар хэлэлцүүлэхээр маргаан үүсгэн шалгасан бүх асуудлыг анхлан шийдвэрлэхэд Дунд суудлын хуралдаанаар хянан шийдвэрлэнэ.

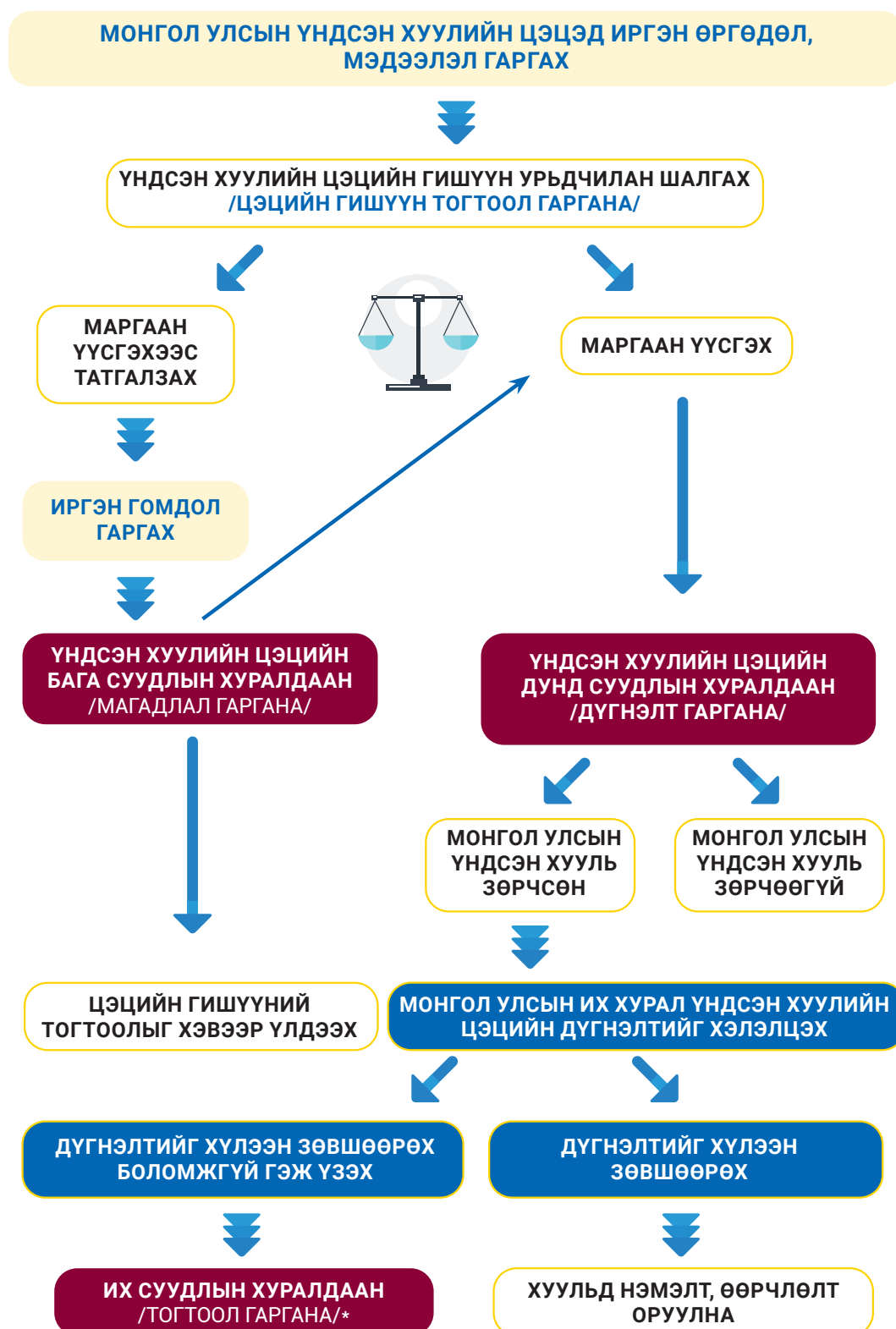
ИХ СУУДАЛ

7-9 гишүүнтэй

Цэцийн Дунд суудлын хуралдаанаас гаргасан дүгнэлтийг Улсын Их Хурал хүлээн зөвшөөрөөгүй, урьд шийдвэрлэсэн маргааны талаар шинэ учир байдал илэрсэн, Цэцийн нийт гишүүдийн олонхийн саналаар дахин хянаж, эцэслэн шийдвэрлэх болон холбогдох албан тушаалтан Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх хийгээд түүнийг огцруулах, эгүүлэн татах үндэслэлтэй эсэх тухай маргааныг Их суудлын хуралдаанаар эцэслэн шийдвэрлэнэ.

Мөн Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт зааснаар маргааныг хяналтын журмаар хянан хэлэлцэх бол Их суудлын хуралдаанаар хэлэлцэнэ.

* Үндсэн хууль зөрчсөн гэж тооцогдсон хууль, эрх зүйн акт, түүний холбогдох зүйл, заалт хүчингүй болно.

**МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦЭД МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРАЛ,
ЕРӨНХИЙЛӨГЧ, ЕРӨНХИЙ САЙД, УЛСЫН ДЭЭД ШҮҮХ,
ЕРӨНХИЙ ПРОКУРОР ХҮСЭЛТ ГАРГАХ**

* Үндсэн хууль зөрчсөн гэж тооцогдсон хууль, эрх зүйн акт, түүний холбогдох зүйл заалт хүчингүй болно.

**МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦЭД ИРГЭН
АЛБАН ТУШААЛТАН ҮНДСЭН ХУУЛЬ ЗӨРЧСӨН ЭСЭХ ТАЛААР
ӨРГӨДӨЛ, МЭДЭЭЛЭЛ ГАРГАХ**

**ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН ГИШҮҮН
УРЬДЧИЛАН ШАЛГАХ
/ЦЭЦИЙН ГИШҮҮНИЙ ТОГТООЛ ГАРГАНА/**

МАРГААН ҮҮСГЭХ

**МАРГААН ҮҮСГЭХЭЭС
ТАТГАЛЗАХ**

**ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН
ИХ СУУДЛЫН ХУРАЛДААН
ЭЦСИЙН ШИЙДВЭР
/ДҮГНЭЛТ ГАРГАНА/**

**ИРГЭН ГОМДОЛ ГАРГАХ
/ХУГАЦАА ЗААГААГҮЙ/**

**ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН
БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН
ЭЦСИЙН ШИЙДВЭР
/МАГАДЛАЛ ГАРГАНА/**

**МОНГОЛ УЛСЫН
ҮНДСЭН ХУУЛЬ
ЗӨРЧСӨН**

**МОНГОЛ УЛСЫН
ҮНДСЭН ХУУЛЬ
ЗӨРЧӨӨГҮЙ**

**МОНГОЛ УЛСЫН ИХ
ХУРЛААР ХЭЛЭЛЦЭХ***

МАРГААН ҮҮСГЭХ

**ЦЭЦИЙН ГИШҮҮНИЙ
ТОГТООЛЫГ ХЭВЭЭР
ҮЛДЭЭХ**

* Албан тушаалтанд хариуцлага тооцно.

**ЭРХ БҮХИЙ БАЙГУУЛЛАГА, АЛБАН ТУШААЛТАН МОНГОЛ УЛСЫН
ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦЭД АЛБАН ТУШААЛТАН ҮНДСЭН ХУУЛЬ
ЗӨРЧСӨН ЭСЭХ АСУУДЛААР ХҮСЭЛТ ГАРГАХ**

**ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН ГИШҮҮН
УРЬДЧИЛАН ШАЛГАХ
/ЦЭЦИЙН ГИШҮҮНИЙ ТОГТООЛ ГАРГАНА/**

**ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН ИХ СУУДЛЫН
ХУРАЛДААН ЭЦСИЙН ШИЙДВЭР
/ДҮГНЭЛТ ГАРГАНА/**

**МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН
ХУУЛЬ ЗӨРЧСӨН**

**МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН
ХУУЛЬ ЗӨРЧӨӨГҮЙ**

**МОНГОЛ УЛСЫН ИХ
ХУРЛААР ХЭЛЭЛЦЭХ***

* Албан тушаалтанд хариуцлага тооцно.

ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН 2024 ОНЫ ШИЙДВЭР

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр

Хэлэлцэж, байгаа асуудлыг Үндсэн хуулийн цэцийн хуралдаанд оролцсон гишүүдийн олонхийн саналаар шийдвэрлэнэ. Тухайн асуудлаар цөөнх болсон гишүүн үндэслэлээ тайлбарлаж дахин санал хураалгах эрхтэй бөгөөд хоёр дахь санал хураалтаар нөгөө тал цөөнх болж дахин санал хураалгах хүсэлт, тайлбар гарсан бол гурав дахь санал хураалт явуулж, эцэст нь хоёр удаа олонхийн санал авснаар асуудлыг шийдвэрлэнэ. Үндсэн хуулийн цэц маргааныг дахин хянан үзэж, асуудлыг хуралдаанд оролцсон гишүүдийн гуравны хоёр хувийн саналаар эцэслэн шийдвэрлэнэ.

Хэрэв гишүүдийн гуравны хоёр хувийн санал авч чадаагүй бол уг хууль, тогтоол, зарлиг, бусад шийдвэр, Монгол Улсын олон улсын гэрээний заалт хүчинтэй хэвээр үлдэнэ.

Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр нь дүгнэлт, тогтоол, магадлал гэсэн хэлбэрийн аль нэгээр гарна. Харьяалагдах байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр Үндсэн хууль зөрчсөн тухай аливаа маргааныг Үндсэн хуулийн цэц Дунд суудлын хуралдаанаараа эхэлж хянан үзээд гаргадаг шийдвэр нь дүгнэлт юм. Энэ дүгнэлт нь Улсын Их Хуралд орж хэлэлцэгддэг. Улсын Их Хурал Үндсэн хуулийн цэцийн дүгнэлтийн заалтыг хүлээн зөвшөөрсөн шийдвэр гаргасан бол уг асуудал Улсын Их Хурал дээр эцэслэн шийдвэрлэгдэж, дүгнэлт шууд хэрэгждэг.

Улсын Их Хурал Цэцийн дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөх боломжгүй гэсэн шийдвэр гаргасан бол Үндсэн хуулийн цэц Их суудлын хуралдаанаар дахин хянан шийдвэрлэж, эцсийн шийдвэрийг тогтоолын хэлбэрээр гаргана. Ийнхүү Үндсэн хуулийн цэц тодорхой асуудлаар

эцсийн шийдвэр гаргаснаар, түүний дагуу Үндсэн хуульд харшилсан хууль тогтоомж, бусад шийдвэр шууд хүчингүй болно.

Мөн Үндсэн хуулийн цэцийн харьяалалд хамаарах эрх бүхий албан тушаалтан Үндсэн хууль зөрчсөн тухай болон хуульд заасан албан тушаалтныг огцруулах, эгүүлэн татах үндэслэлтэй эсэх талаар гарсан маргааныг Их суудлын хуралдаанаар хянан шийдвэрлэж дүгнэлт гаргадаг. Харин Үндсэн хуулийн цэцийн энэ дүгнэлтийг Улсын Их Хурал хүлээн зөвшөөрөх эсэх талаар хэлэлцдэггүй. Өөрөөр хэлбэл, эдгээр дүгнэлт шууд хүчин төгөлдөр болдог гэсэн үг юм.

Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэх талаарх гишүүний шийдвэрийг маргагч талууд эс зөвшөөрч, гомдол бичгээр гаргасан бол гурван гишүүний бүрэлдэхүүнтэй Бага суудлын хуралдаанаар хянан хэлэлцэж, маргаан үүсгэх эсэх асуудлаар, түүнчлэн Дунд, Их суудлын бүрэлдэхүүнтэй хуралдааны явцад шийдвэрлэсэн асуудлаар магадлал гаргадаг.

ЭЭЛЖИТ СОНГУУЛИАС ӨМНӨХ НЭГ ЖИЛИЙН ДОТОР ХОЛБОГДОХ ХУУЛЬД НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТ ОРУУЛСАН ТУХАЙ МАРГААН

Үндсэн хуулийн цэц: 2024 оны 1 дүгээр сарын 17-ны өдрийн 01 дүгээр дүгнэлт.

Дунд суудал: Даргалагч Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Ж.Эрдэнэбулган, бүрэлдэхүүнд Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Г.Туулхүү, Г.Баясгалан /илтгэгч/, Д.Гангабаатар, Э.Энхтуяа.

Улсын Их Хурал: 2024 оны 3 дугаар сарын 22-ны өдрийн 22 дугаар тогтоолоор Үндсэн хуулийн цэцийн 01 дүгээр дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрсөн.

Маргагч: Мэдээлэл гаргагч иргэн А.Гэрэлцогт, С.Номынбаясгалан, З.Тамир.

Маргалдагч: Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Сандаг-Очир Улсын Их Хурлын итгэмжилсэн төлөөлөгчөөр оролцсон.

2024 оны 01 дүгээр
дүгнэлтийн холбоос

“
... Монгол Улсын
Үндсэн хуульд
баталгаажуулсан
хууль дээдлэх
зарчмын гол агуулга
нь нийт байгууллага,
иргэний аливаа
үйл ажиллагаа
Үндсэн хуульд
бүрнээ нийцсэн
байхын зэрэгцээ
хуулийн хүрээнд
явагдах агуулгыг
илэрхийлнэ. ...
”

“Санамж: Олон нийтийг мэдээллээр хангах зорилгоор
бэлтгэсэн энэхүү тойм нь Үндсэн хуулийн цэцийн бүрэн
гүйцэд шийдвэр биш бөгөөд түүнийг орлохгүй.”

Шийдвэрийн товч утга

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Хорин нэгдүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Улсын Их Хурлын сонгуулийн журмыг хуулиар тогтооно. Улсын Их Хурлын ээлжит сонгууль явуулахын өмнөх нэг жилийн дотор Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль батлах, түүнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахыг хориглоно.” гэж заасан. Гэтэл Монгол Улсын Их Хурал 2023 оны 7 дугаар сарын 07-ны өдөр Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлд “29.3.3.сүүлийн 6 хүртэл жилийн хугацаанд Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуульд заасан Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөлд гишүүнээр ажиллаж байгаагүй.” гэсэн заалтыг нэмсэн хуулийг баталсан байна.

Үндсэн хуулийн цэцийн 2024 оны 01 дүгээр дүгнэлтээр Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.3.3 дахь заалт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийн “... хууль дээдлэх нь төрийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим мөн.”, Хорин нэгдүгээр зүйлийн 4 дэх хэсгийн “... Улсын Их Хурлын ээлжит сонгууль явуулахын өмнөх нэг жилийн дотор Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль батлах, түүнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахыг хориглоно.” гэсэн заалтыг тус тус зөрчсөн байна гэж үзсэн. Улсын Их Хурал 2024 оны 22 дугаар тогтоолоороо Үндсэн хуулийн цэцийн уг дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрсөн байна.

Мэдээлэл гаргагч иргэн А.Гэрэлцогт, С.Номынбаясгалан, З.Тамир

Улсын Их Хурлын ээлжит сонгууль явуулахын өмнөх нэг жилийн дотор Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль батлах, түүнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахыг хориглосон Үндсэн хуулийн тусгайлсан зохицуулалттай атал Монгол Улсын Их Хурал 2023 оны 7 дугаар сарын 07-ны өдөр Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай хуулийг баталж, холбогдох заалт нэмсэн нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийг зөрчсөн байх тул хүчингүй болгож өгнө үү гэсэн агуулга бүхий мэдээллийг Үндсэн хуулийн цэцэд ирүүлсэн байна.

Монгол Улсын Их Хурлын итгэмжилсэн төлөөлөгч, Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Сандаг-Очир

Улсын Их Хурлын нэр бүхий гишүүдээс 2023 оны 01 дүгээр сарын 16-ны өдөр Төсвийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл болон бусад хуулийн төслийг санаачлан боловсруулж, Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсэн. Энэхүү төслийн хамт Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлд 29.3.3 дахь заалт нэмэхээр өргөн мэдүүлснийг хуульд заасан үндэслэлээр Төсвийн байнгын хороо, Улсын Их Хурлын чуулганаар хэлэлцэн баталсан бөгөөд Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөлийн гишүүн нь хуульд заасан чиг үүргийг хэрэгжүүлэх нарийн мэргэшсэн, өндөр шаардлага бүхий

сонгон шалгаруулалтын үндсэн дээр томилогдох төрийн албан хаагчид байдаг. Иймд уг албан тушаалд томилогдох иргэн нь улс төрөөс хараат бус байх, ашиг сонирхлоос ангид байх шаардлагыг хуульд тусган, зөвлөлийн гишүүнээр ажиллахаас өмнө зургаан жилд улс төрийн үйл ажиллагаа явуулж байгаагүй байх шаардлагыг тавьж, улмаар чөлөөлөгдсөнөөс хойш зургаан жилийн хугацаанд эргээд төсөв батлах чиг үүрэгтэй Улсын Их Хурал, Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд ажиллахгүй байх нь ашиг сонирхлоос урьдчилан сэргийлэх нөхцөл болно гэсэн тайлбарыг ирүүлсэн.

Шийдвэрийн үндэслэл

1.Монгол Улсын Үндсэн хуульд баталгаажуулсан хууль дээдлэх зарчмын гол агуулга нь нийт байгууллага, иргэний аливаа үйл ажиллагаа Үндсэн хуульд бүрнээ нийцсэн байхын зэрэгцээ хуулийн хүрээнд явагдах агуулгыг илэрхийлнэ. Хууль дээдлэх зарчмын суурь болох Үндсэн хуулийг дээдлэх үзэл баримтлал нь дэлхий нийтийн түгээмэл, эрхэм дээд үзэл санаа болон хүлээн зөвшөөрөгдсөн байна.

2.Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Хорин нэгдүгээр зүйлийн 4 дэх хэсэгт "... Улсын Их Хурлын ээлжит сонгууль явуулахын өмнөх нэг жилийн дотор Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль батлах, түүнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахыг хориглоно." гэж заасан нь сонгогч иргэний төрийн үйл хэрэгт сонгож байгуулсан төрийн эрх барих төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан оролцох эрхийг баталгаажуулж, сонгуульд оролцох нам, эвсэл, нэр

дэвшигчийн гарааны тэгш байдлыг хангах, сонгуулийн хуулийг тогтвортой мөрдөхөд чиглэсэн байх бөгөөд ээлжит сонгууль явуулахын өмнөх нэг жилийн хугацаанд Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль батлах, түүнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахыг зөвшөөрөөгүй байна.

3.Монгол Улсын Үндсэн хуулийн дээрх зохицуулалтын хүрээнд Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.2 дахь хэсэгт "Ээлжит сонгуулийн санал авах өдөр нь ээлжит сонгуулийн жилийн 6 дугаар сарын сүүлийн хагасын аль нэг ажлын өдөр байна." гэж, мөн хуулийн 82 дугаар зүйлийн 82.1 дэх хэсэгт "Монгол Улсын Их Хурлын ээлжит сонгуулийн санал авах өдрөөс өмнөх нэг жилийн хугацаанд Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль батлах, түүнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахыг хориглоно." гэж тус тус хуульчилсан байна. Түүнчлэн Улсын Их Хурлаас "Монгол Улсын Их Хурлын 2024 оны ээлжит сонгууль товлон зарлах, санал авах өдрийг тогтоох тухай" 2023 оны 116 дугаар тогтоол гарган, ээлжит сонгуулийн санал авах өдрийг 2024 оны 6 дугаар сарын 28-ны өдөр байхаар тогтоожээ.

Дээрхээс үзэхэд хууль тогтоогч 2023 оны 7 дугаар сарын 07-ны өдөр буюу сонгууль явагдахын өмнөх нэг жилийн дотор Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай хуулийг баталсан нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Хорин нэгдүгээр зүйлийн 4 дэх хэсгийн холбогдох заалтыг зөрчиж, хууль дээдлэх зарчмыг алдагдуулсан байна.

Үр дагавар

Энэхүү дүгнэлт нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд баталгаажуулсан хууль дээдлэх зарчмын гол агуулгыг тодорхойлон, уг зарчмын суурь болох Үндсэн хуульт ёсны үзэл санааг тухайлан үндэслэл болгосноороо онцлог юм. Мөн Улсын Их Хурлын ээлжит сонгууль явуулахын өмнөх нэг жилийн дотор Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль батлах, түүнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахыг хориглосон заалтын зорилго, агуулгыг тодорхойлон

биелэлтийг хангах үүргийг хууль тогтоогчид хүлээлгэснээрээ чухал ач холбогдолтой байна. Тодруулбал, дээрх зохицуулалтыг иргэний төрийн үйл хэрэгт сонгож байгуулсан төрийн эрх барих төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан оролцох эрхийг баталгаажуулж, сонгуульд оролцох нам, эвсэл, нэр дэвшигчийн гарааны тэгш байдлыг хангаж, сонгуулийн хуулийг тогтвортой мөрдөхөд чиглэсэн гэж тодорхойлсон болно.

ЦАГДААГИЙН АЛБА ХААГЧ ҮЙЛДВЭРЧНИЙ ЭВЛЭЛД НЭГДЭХ ЭРХИЙН ТУХАЙ МАРГААН

Үндсэн хуулийн цэц: 2024 оны 5 дугаар сарын 22-ны өдрийн 02 дугаар дүгнэлт.

Дунд суудал: Даргалагч Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Ж.Эрдэнэбулган, бүрэлдэхүүнд Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Б.Буяндэлгэр /илтгэгч/, Д.Гангабаатар, Л.Өлзийсайхан, Э.Энхтуяа.

Улсын Их Хурал: 2024 оны 6 сарын 05-ны өдрийн 60 дугаар тогтоолоор Үндсэн хуулийн цэцийн 2024 оны 02 дугаар дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөх боломжгүй гэж үзсэн.

Үндсэн хуулийн цэц: 2024 оны 11 дүгээр сарын 27-ны өдрийн 03 дугаар тогтоол.

Их суудал: Даргалагч Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан, бүрэлдэхүүнд Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Ж.Эрдэнэбулган, Д.Гангабаатар, Л.Өлзийсайхан, О.Мөнхсайхан, Э.Энхтуяа, Ц.Цолмон, Б.Болдбаатар, Р.Батрагчаа /илтгэгч/.

Маргагч: Мэдээлэл гаргагч иргэн Ч.Анар, Ш.Ербол

Маргалдагч: Дунд суудалд Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Мөнхцэцэг, Их суудалд Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Сандаг-Очир Монгол Улсын Их Хурлын итгэмжилсэн төлөөлөгчөөр оролцсон.

2024 оны 02 дугаар
дүгнэлтийн холбоос

2024 оны 03 дугаар
тогтоолын холбоос

“

... цагдаагийн
алба хаагчдын
хөдөлмөрлөх эрхийн
хүрээн дэх эвлэлдэн
нэгдэх эрхийг шууд
хориглох бус, үндэсний
буюу нийтийн
аюулгүй байдал,
бусад хүний эрх, эрх
чөлөө, нийгмийн хэв
журмыг хамгаалах
зорилгоор тодорхой
үйл ажиллагааг
шаардлагатай
үед хязгаарлах
үндэслэлийг
нарийвчлан хуульчлах
нь зүйтэй ...

”

“Санамж: Олон нийтийг мэдээллээр хангах зорилгоор
бэлтгэсэн энэхүү тойм нь Үндсэн хуулийн цэцийн бүрэн
гүйцэд шийдвэр биш бөгөөд түүнийг орлохгүй.”

Шийдвэрийн товч утга

Монгол Улсын Их Хурлаас 2017 оны 02 дугаар сарын 09-ний өдөр баталсан Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлийн 69.1.8 дахь заалтаар үйлдвэрчний эвлэлийн гишүүн байх, албаны бие бүрэлдэхүүний дотор үйлдвэрчний эвлэлийн үйл ажиллагааг сурталчлах, дэмжлэг үзүүлэхийг цагдаагийн алба хаагчид хориглосон. Энэхүү заалт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 10 дахь заалтыг зөрчсөн гэж үзэж, Үндсэн хуулийн цэцийн 02 дугаар дүгнэлт гарган тухайн зохицуулалтыг түдгэлзүүлсэн байна. Монгол Улсын Их Хурал Үндсэн хуулийн цэцийн 2024 оны 02 дугаар дүгнэлтийг хүлээн авч хэлэлцээд, хүлээн зөвшөөрөх боломжгүй гэсэн 2024 оны 60 дугаар тогтоолыг гаргасан байна.

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлийн 69.1.8 дахь заалтад “нам, үйлдвэрчний эвлэлийн гишүүн байх, албаны бие бүрэлдэхүүний дотор аль нэг нам, үйлдвэрчний эвлэлийн үйл ажиллагаа, улс төрийн үзэл баримтлалыг сурталчлах, дэмжлэг үзүүлэх,” гэж заасны “..., үйлдвэрчний эвлэлийн..., ..., үйлдвэрчний эвлэлийн ... ” гэсэн нь Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 10 дахь заалтын “нийгмийн болон өөрсдийн ашиг, сонирхол ...-ын үүднээс ... олон нийтийн бусад байгууллага байгуулах, сайн дураараа эвлэлдэн нэгдэх эрхтэй. ...” гэснийг зөрчсөн байх тул Үндсэн хуулийн цэцийн 2024 оны 03 дугаар тогтоолоор уг заалтыг хүчингүй болгосон.

Мэдээлэл гаргагч иргэн Ч.Анар, Ш.Ербол

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлийн 69.1.8 дахь заалтад цагдаагийн алба хаагчид үйлдвэрчний эвлэлийн гишүүн байх, албаны бие бүрэлдэхүүний дотор аль нэг үйлдвэрчний эвлэлийн үйл ажиллагааг сурталчлах, дэмжлэг үзүүлэхийг хориглосон нь цагдаагийн албанд ажил хөдөлмөр эрхэлж байгаа Монгол Улсын иргэдийн Үндсэн хуульд заасан өөрсдийн эрх ашгийг хамгаалахын тулд сайн дураараа эвлэлдэн нэгдэх эрхийг хязгаарласан байна. Үйлдвэрчний эвлэл буюу ажиллагсдын байгууллага нь тэдний эдийн засаг, нийгмийн нөхцөл байдлыг хамтын ажиллагаагаар дамжуулан хамгаалах, дээшлүүлэх зорилгоор байгуулагддаг олон улсын эрх зүйгээр хөдөлмөр эрхлэлтийн салбарт ажилчид, ажил олгогчид эвлэлдэн нэгдэж байгууллага байгуулах болон хамтын гэрээ хэлэлцээр хийх эрхийг хамгаалан баталгаажуулдаг. Иймд Цагдаагийн албаны тухай хуулийн дээрх заалт нь Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 10 дахь заалтад “нийгмийн болон өөрсдийн ашиг сонирхол, үзэл бодлын үүднээс ... олон нийтийн бусад байгууллага байгуулах, сайн дураараа эвлэлдэн нэгдэх эрхтэй. ...” гэснийг зөрчсөн гэж үзэж Үндсэн хуулийн цэцэд хандаж мэдээлэл ирүүлсэн.

**Монгол Улсын Их Хурлын
итгэмжилсэн төлөөлөгч, Улсын Их
Хурлын гишүүн Ц.Мөнхцэцэг**

ОлонУлсынХөдөлмөрийнБайгууллагын
Эвлэлдэн нэгдэх эрх чөлөө болон
байгууллага байгуулах эрхийг
хамгаалах тухай 87 дугаар конвенцын
9 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Энэхүү
Конвенцоор заасан баталгааг зэвсэгт
хүчин, цагдаагийн байгууллагын
хувьд ямар хэмжээгээр хэрэглэж
болохыг үндэсний хууль, тогтоомжоор
тодорхойлно.” гэж заасан. Иймд
тухайн улс дотооддоо зэвсэгт хүчин,
цагдаагийн алба хаагч үйлдвэрчний
эвлэлтэй байх эсэхийг өөрсдийн хууль
тогтоомжоор зохицуулна. Төрийн
албан хаагчийн ажил, мэргэжлийн
онцлогтой холбоотой хуулиар тодорхой
хязгаарлалт, шалгуур тогтоож болох
бөгөөд энэхүү зарчмыг ийнхүү олон
улсад нийтээр хүлээн зөвшөөрч байна.
Иймд Цагдаагийн албаны тухай хуулийн
69 дүгээр зүйлийн 69.1.8 дахь заалт
Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар
зүйлийн 10 дахь заалтыг зөрчөөгүй
гэсэн тайлбар гаргасан.

Шийдвэрийн үндэслэл¹

1.Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар
зүйлийн 10 дахь заалтад баталгаажуул-
сан олон нийтийн бусад байгууллага
байгуулах, сайн дураараа эвлэлдэн
нэгдэх эрх нь ажилтан ашиг
сонирхлоо хамгаалах, дэмжих үүднээс
үйлдвэрчний эвлэлд нэгдэх эрхийг
багтаана. Эвлэлдэн нэгдэх эрх нь
үйлдвэрчний эвлэлийн гишүүний хувьд
эдлэх тодорхой баталгааг шаарддаг.

¹ Шийдвэрийн хураангуй дахь энэ хэсгийн дугаарлалт
шийдвэрийн дэс дугаараас зөрж байгааг анхаарна уу.

Тодруулбал, иргэн үйлдвэрчний эвлэл
байгуулах эсхүл түүнд элсэх позитив
эрхтэй төдийгүй түүнд элсэхгүй байх,
тус эвлэлээс гарах негатив эрхтэй.

2.Үйлдвэрчний эвлэл нь иргэд
хөдөлмөрлөх эрхээ хэрэгжүүлэх,
түүнтэй холбогдсон хууль ёсны ашиг
сонирхлоо хамгаалах зорилгоор
эвлэлдэн нэгдэж үйл ажиллагаа
явуулах иргэдийн сайн дурын нэгдэл
бөгөөд тэдний үйл ажиллагаа нь
ажилчдын хөдөлмөрлөх эрхийг
хамгаалах хүрээнд захиргаа, ажил
олгогчтой хэлэлцээ хийх, тодорхой
шаардлага тавих, хөдөлмөрлөх эрхийг
хохироосон шийдвэрийг түдгэлзүүлэх
болон өөрчлөх, хүчингүй болгох,
цуцлахыг шаардах, шүүх, хөдөлмөрийн
маргаан хянан шийдвэрлэх
байгууллагад гишүүдийнхээ эрх ашгийг
төлөөлөн хамгаалах зэрэг хамтын
үйл ажиллагаа зохион байгуулахад
чиглэгддэг болно.

3.Монгол Улсад туйлын эрхээс
бусад эрхийг хязгаарлаж болох ч
уул хязгаарлалт нь хуульд тодорхой
заасан, тохирсон байх зэрэг нөхцөлийг
хангахыг Үндсэн хуулиар шаардана.
Эвлэлдэн нэгдэх эрх нь ямар ч
тохиолдолд хязгаарлаж үл болох
туйлын эрх биш бөгөөд түүнд тавих
хязгаарлалт нь эдгээр нөхцөлийг
хангасан байх бөгөөд аль нэг нөхцөлийг
хангаагүй бол тухайн хязгаарлалт
үндсэн эрхийг зөрчсөн гэх үндэслэл
болно.

3.1.Цагдаагийн албаны тухай хуулийн
69 дүгээр зүйлийн 69.1.8 дах заалтаар
цагдаагийн алба хаагчийг үйлдвэрчний
эвлэлийн гишүүн байх, үйлдвэрчний
эвлэлийн үйл ажиллагааг сурталчлах,

дэмжлэг үзүүлэхийг хориглосон нь түүний эвлэлдэн нэгдэх эрхийг, ялангуяа үйлдвэрчний эвлэлд нэгдэх эрхийг бүхэлд нь үгүйсгэсэн шинжтэй байх бөгөөд тус зохицуулалт нь хэлбэрийн хувьд нэг мөр ойлгогдож, түүний үндэслэл, журам, тодорхой гэж үзэхээр байх тул эрх зүйн тодорхой байдал хангагдсан байна.

3.2. Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт тусгасан хууль дээдлэх болон шударга ёсны зарчмын дагуу үндсэн эрхэд тавих хязгаарлалт тохирсон байх шаардлагатай бөгөөд энэ шаардлага нь үндсэн эрхийг дур мэдэн хязгаарласан эсэхийг тогтооход хэрэглэгдэнэ. Тохирсон байх зарчмын дагуу үндсэн эрхийн хязгаарлалт нь хууль ёсны зорилгод хүрэхэд уялдаатай, зайлшгүй, тэнцвэртэй байх гэсэн шалгуур тавигддаг. Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлийн 69.1.8 дахь заалтад цагдаагийн албан хаагчийг үйлдвэрчний эвлэлийн гишүүн байх, үйлдвэрчний эвлэлийн үйл ажиллагааг сурталчлах, дэмжлэг үзүүлэхийг хориглосон нь уг хуулийн 4 дүгээр зүйлд заасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах зорилгыг хэрэгжүүлэхэд үйлчлэхээр байх бөгөөд эдгээр нь Үндсэн хуулийн Арван нэгдүгээр зүйлийн 1, Арван есдүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэг, Гучин наймдугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 7 дахь заалтад тус тус заасны дагуу хязгаарлалт нь хууль ёсны зорилгыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн байна.

3.3. Зайлшгүй байх зарчим нь зорилгодоо хүрэхийн тулд үндсэн эрхэд хамгийн бага халдсан арга

хэмжээг сонгохыг шаардана. Хөдөлмөрийн харилцаанд эвлэлдэн нэгдэх эрх нь олон нийтийн байгууллагад нэгдэх, хамтын гэрээ, хэлэлцээр байгуулах, ажил хаях гэсэн гурван эрхийн хэмжигдэхүүнтэй бөгөөд эдгээр нь цагдаагийн алба хаагчдын хөдөлмөрлөх эрхийг баталгаатай эдлүүлэх суурь нөхцөл болдог.

Монгол Улсын хууль тогтоомжоор цагдаагийн албан хаагчийн хөдөлмөрийн харилцаанд эвлэлдэн нэгдэх эрхийг үндсэндээ үгүйсгэсэн шинжтэй байна. Нэгд, Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлийн 69.1.8 дахь заалт нь түүний үйлдвэрчний эвлэлд нэгдэх эрхийг бүхэлд нь үгүйсгэсэн гэж үзэхээр байна. Хоёрт, Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1 дэх хэсэгт зааснаар цагдаагийн алба нь босоо тогтолцоо бүхий удирдлагын зарчмыг хэрэгжүүлэгч байгууллага тул бодит байдал дээр цагдаагийн алба хаагчид хамтын гэрээ хэлэлцээ байгуулах зэргээр ажил олгогчтой эрх тэгш харилцах боломж хязгаарлагдмал байна. Гуравт, ажил хаях зэрэг үйл ажиллагааг цагдаагийн алба хаагчид хориглож хуульчилсан байна.

Нэгэнт холбогдох хууль тогтоомжоор дээрх гурван эрхийг хориглосон байх тул эвлэлдэн нэгдэх үндсэн эрхэд хамгийн бага халдсан гэж үзэх үндэслэлгүй байна. Олон улсын судалгаанаас үзэхэд хагас нээлттэй загвар нь хөдөлмөрийн эрхийн хүрээн дэх эвлэлдэн нэгдэх эрхэд хамгийн бага халдсан учраас зайлшгүй байх зарчмын дагуу Үндсэн хуульд илүү нийцэхээр байна. Иймд цагдаагийн

алба хаагчдын хөдөлмөрлөх эрхийн хүрээн дэх эвлэлдэн нэгдэх эрхийг шууд хориглох бус, үндэсний буюу нийтийн аюулгүй байдал, бусад хүний эрх, эрх чөлөө, нийгмийн хэв журмыг хамгаалах зорилгоор тодорхой үйл ажиллагааг шаардлагатай үед хязгаарлах үндэслэлийг нарийвчлан хуульчлах нь зүйтэй байгааг тэмдэглэж байна.

3.4.Хууль ёсны зорилгыг хангаснаар хүрэх үр дүн болон хөндөгдөж байгаа эрхийг хэрэгжүүлэх шаардлага хоорондын тэнцвэрийг хангана. Тодруулбал, үндсэн эрхийг хязгаарласнаар хангагдах ашиг сонирхол нь халдаж буй эрхийг хамгаалах ашиг сонирхлоос дээгүүр байвал тухайн хязгаарлалтыг хууль дээдлэх ёсны үүднээс зөвтгөх боломжтой. Харин Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлийн 69.1.8 дахь заалт нь дээр дурдсан тэнцвэрийн зарчмыг хангаагүй байна. Үйлдвэрчний эвлэлд нэгдэх эрхийг бүхэлд нь хориглосноор уг эрхийн дагуу хамгаалагдах иргэний хөдөлмөрлөх эрх, түүнтэй холбогдсон хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдөх үр дагавартай байна.

4.Зэвсэгт хүчин болон цагдаагийн байгууллага нь зорилго, зохион байгуулалтын хувьд ялгаатай буюу зарчмын хувьд цагдаагийн байгууллага илүү иргэнлэг шинжтэй үйл ажиллагаа явуулдаг. Монгол Улсын хувьд ч мөн цагдаа, зэвсэгт хүчний байгууллагыг ялгаатай хуульчилсан байдаг. Зэвсэгт хүчний буюу төрийн цэргийн байгууллагын алба хаагчдын хувьд цагдаагийн алба хаагчаас ялгаатай

чиг үүрэг хэрэгжүүлдэг тул эвлэлдэн нэгдэх эрх, үүний дотор үйлдвэрчний эвлэлд нэгдэх эрхийг нь улсыг батлан хамгаалах зорилгоор хязгаарлах боломжтой.

5.Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактын 22 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт “Энэ эрхийг эдлэхэд ардчилсан нийгэмд үндэсний буюу нийгмийн аюулгүй байдал, нийгмийн дэг журам, хүн амын эрүүл мэнд, ёс суртахуун, бусдын эрх, эрх чөлөөг хамгаалах... [эрх ашгийг хангахад зайлшгүй] хуульд зааснаас өөр хязгаарлалт хийж болохгүй. ...” гэж, Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын Пактын 8 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Энэхүү Пактад оролцогч улсууд дор дурдсан эрхийг хангах үүрэгтэй:” гээд (а)-д “...Дээр дурдсан эрхийг эдлэхэд хуульд заасан буюу ардчилсан нийгэмд шаардагдах үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн дэг журмыг хангах, бусдын эрх, эрх чөлөөг хамгаалах... [ашиг сонирхлыг хангахад зайлшгүйгээс] бусад ямарваа хязгаарлалт тогтоохыг хориглоно;” гэж эвлэлдэн нэгдэх эрхэд хязгаарлалт тогтоох нөхцөлийг тухайлан тогтоожээ. Иймээс эвлэлдэн нэгдэх, үйлдвэрчний эвлэлд нэгдэх эрхэд тавих хязгаарлалт нь (1) хуулиар тодорхой тогтоосон байх; (2) үндэсний буюу нийгмийн аюулгүй байдал, нийгмийн дэг журам, хүн амын эрүүл мэнд, ёс суртахуун, бусдын эрх, эрх чөлөөг хамгаалах гэсэн хууль ёсны аль нэг ашиг сонирхлыг хангах зорилготой; (3) эдгээр зорилгыг хангахад зайлшгүй байх нөхцөлийг хангасан байх ёстой.

6.Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрх, тэр

дундаа хөдөлмөрлөх эрхээ хамгаалах, хөдөлмөрийн аятай нөхцөлөөр хангуулах хүрээн дэх цагдаагийн албан хаагчдын эвлэлдэн нэгдэх эрхийг хуульд заасан тодорхой үндэслэлээр зорилгодоо нийцсэн байдлаар хуулиар хязгаарлаж болохыг олон улсын гэрээ, конвенцоор хүлээн зөвшөөрсөн боловч бүр мөсөн хориглосон хэм хэмжээг дотоодын хууль тогтоомжоор тогтоохыг хүлээн зөвшөөрсөн, дэмжсэн агуулга тусгагдаагүй байна.

Иймд Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлийн 69.1 дэх хэсэгт “Цагдаагийн алба хаагчид ... дараахь зүйлийг хориглоно:” гээд 69.1.8 дахь заалтад “нам, үйлдвэрчний эвлэлийн гишүүн байх, албаны бие бүрэлдэхүүний дотор аль нэг нам, үйлдвэрчний эвлэлийн үйл ажиллагаа, улс төрийн үзэл баримтлалыг сурталчлах, дэмжлэг үзүүлэх;” гэж заасны “..., үйлдвэрчний эвлэлийн ..., үйлдвэрчний эвлэлийн ...” гэсэн нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 10 дахь заалтын “нийгмийн болон өөрсдийн ашиг сонирхол ...-ын үүднээс ... олон нийтийн бусад байгууллага байгуулах, сайн дураараа эвлэлдэн нэгдэх эрхтэй. ...” гэснийг зөрчсөн байна.

Үр дагавар

Энэхүү шийдвэр нь хөдөлмөрийн харилцаанд дахь эвлэлдэн нэгдэх эрхийн талаарх үзэл баримтлалыг тайлбарласан төдийгүй цагдаагийн албан хаагчдын хувьд Үндсэн хуульд заасан иргэний үндсэн эрх болох эвлэлдэн нэгдэх эрхийг хязгаарлахад баримтлах суурь зарчмуудыг тодорхойлсноороо шинэлэг юм. Мөн зэвсэгт хүчний болон цагдаагийн албаны зорилго, чиг үүрэг, үйл ажиллагааны ялгаатай талыг гарган, цагдаагийн байгууллага илүү иргэнлэг шинжтэй үйл ажиллагаа явуулдаг тул цагдаагийн албан хаагчийн хөдөлмөрийн харилцаанд дахь эвлэлдэн нэгдэх эрхийг бүр мөсөн хориглосон нь үндсэн эрхийн зөрчил бөгөөд үндэслэлгүй болохыг уг шийдвэрт тусгасан байна.

ТҮР СААТУУЛАХ ХУГАЦАА ТООЦОХ ТУХАЙ МАРГААН

Үндсэн хуулийн цэц: 2024 оны
6 дугаар сарын 12-ны өдрийн
03 дугаар дүгнэлт.

Дунд суудал: Даргалагч
Үндсэн хуулийн цэцийн дарга
Г.Баясгалан, бүрэлдэхүүнд
Үндсэн хуулийн цэцийн
гишүүн Ж.Эрдэнэбулган,
Д.Гангабаатар, О.Мөнхсайхан
/илтгэгч/, Э.Энхтуяа.

Улсын Их Хурал: 2024 оны
8 дугаар сарын 19-ний
өдрийн 18 дугаар тогтоолоор
тус дүгнэлтийг хүлээн
зөвшөөрсөн.

Маргагч: Мэдээлэл гаргагч
иргэн П.Баттогтох

Маргалдагч: Улсын Их
Хурлын итгэмжилсэн
төлөөлөгч, Монгол Улсын Их
Хурлын гишүүн Ц.Мөнх-Оргил

2024 оны 03 дугаар
дүгнэлтийн холбоос

*“Санамж:
Олон нийтийг мэдээллээр
хангах зорилгоор
бэлтгэсэн энэхүү тойм нь
Үндсэн хуулийн цэцийн
бүрэн гүйцэд шийдвэр биш
бөгөөд түүнийг орлохгүй.”*

“

... Эрх чөлөөг хасах нь хүний
хөдөлгөөнийг хумигдмал орон зайд
тодорхой хугацаагаар хүсэл зоригийнх
нь эсрэг хязгаарлаж, чөлөөтэй орхин
явах боломжгүйгээр суллагдах хүртэл
байлгах гэсэн утгатай бөгөөд эрх
чөлөөгөө хасуулснаар хүн бусад олон
эрхээ эдлэх боломжгүй болдог тул энэ
нь үндсэн эрхэд халдах хамгийн ноцтой
хязгаарлалтын нэгд тооцогдоно. ...”,
“... Цагдаагийн албаны тухай хуулийн
26 дугаар зүйлийн 26.2 дахь хэсэг
нь цагдаагийн алба хаагч хүнийг
түр саатуулах байранд хүргэх хүртэл
хэчнээн ч урт хугацаа зарцуулж, түр
саатуулах байр гэдэгт өөр өөр агуулгыг
ойлгож болох тодорхойгүй байдлыг
үүсгэж, түр саатуулах ажиллагааг
үзэмжээрээ буюу дур мэдэн явуулах
эрсдэлийг бий болгосон бөгөөд
тохирсон байх зарчимд нийцэхгүй
байх тул тус хэсэг нь Үндсэн хуулийн
холбогдох зохицуулалтыг зөрчсөн ...”

”

Шийдвэрийн товч утга

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.1 дэх хэсэгт “Цагдаагийн алба хаагч нь гэмт хэрэг, зөрчил үйлдсэнд сэрдэгдэж байгаа хүний нэр, хаягийг тодруулах, гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдуулан шалгах, албадан саатуулах үндэслэл байгаа эсэхийг тогтоох зорилгоор хүнийг 6 цаг хүртэл хугацаагаар түр саатуулж болно.” гэж заасан боловч тус зүйлийн 26.2 дахь хэсэгт “Энэ хуулийн 26.1-д заасан хугацааг түр саатуулах байранд хүргэснээс эхлэн тооцно.” гэж хуульчилсан. Ийнхүү хуульчилснаар хүнийг түр саатуулах байранд хүргэснээс эхэлж 6 цаг хүртэл хугацааг тооцох тул тухайн байранд хүргэхээс өмнөх эрх чөлөөгөө хасуулсан хугацаа нь түр саатуулсан хугацаанд тооцогдохгүй байх үр дагаврыг бий болгосон байна.

Энэ зохицуулалтыг Үндсэн хуулийн цэцийн 2024 оны 03 дугаар дүгнэлтээр Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 13 дахь заалтад “халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхтэй. Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур дур мэдэн хэнийг ч нэгжих, баривчлах, хорих, мөрдөн мөшгих, эрх чөлөөг нь хязгаарлахыг хориглоно. ...”, Арван есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц ... хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх ... үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна.” гэж заасныг тус тус зөрчсөн байна гэж шийдвэрлэсэн. Улсын Их Хурал 2024 оны 18 дугаар тогтоолоор Үндсэн хуулийн цэцийн 2024 оны 03 дугаар дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрсөн байна.

Мэдээлэл гаргагч иргэн П.Баттогтох

Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 26 дугаар зүйл нь хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрх, эрх чөлөөг 6 цаг хүртэл хугацаагаар түр саатуулах замаар хязгаарлан цагдаагийн алба хаагчийн хяналтад албадан оруулах ажиллагааг зохицуулсан бөгөөд түр саатуулах байранд хэзээ хүргэхээс хамаарч 6 цагаас дээш хэдэн цаг ч байж болохоор хязгаарлалтгүй болгосон тус зүйлийн 26.2 дахь хэсэг нь холбогдох иргэний эрх зүйн байдлыг дордуулсан байх тул Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн гэсэн агуулга бүхий мэдээллийг Үндсэн хуулийн цэцэд ирүүлсэн.

**Монгол Улсын Их Хурлын
итгэмжилсэн төлөөлөгч, Улсын Их
Хурлын гишүүн Ц.Мөнх-Оргил**

Хүнийг түр саатуулахдаа цагдаагийн алба хаагч нь Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 22 дугаар зүйлд заасныг зайлшгүй мөрдөж ажиллах үүрэгтэй. Үндсэн хуулийн цэцэд гаргасан мэдээлэлд дурдсаны дагуу хүнийг саатуулсан хугацаанаас 6 цагийг тоолбол саатуулах байр хүрэх замд Монгол Улсын нутаг дэвсгэр, суурьшлын бүсийн онцлог зэрэг нь тус хуулийн 26 дугаар зүйлд заасан түр саатуулах ажиллагаанд нөлөөлөгч гол хүчин зүйлээс хамаарч хуулиар олгосон цаг хугацаа өнгөрч, хууль сахиулах байгууллагын ажилтнаас гэмт хэрэг, зөрчилд сэрдэгдэж байгаа хүний талаар шаардлагатай мэдээллийг тодруулах боломжгүй нөхцөл үүсэх эрсдэлтэй байдаг. Иймд нутаг дэвсгэр

хариуцсан цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа тухайн хариуцсан нутаг дэвсгэрийн хэмжээнээс хамаарч харилцан адилгүй цаг хугацаанд үйл ажиллагаагаа явуулах нь тодорхой учраас хууль санаачлагч болон хууль тогтоогч энэхүү нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж хүнийг түр саатуулснаас бус, түр саатуулах байранд хүргэснээс эхлэн хугацаа тоолох зохицуулалтыг хуульд тусгасан. Нийгэмд аюултай үйлдлийн аюулын шинжийг үндэслэн олон улсын хэмжээнд саатуулах, баривчлах, цагдан хорих зэрэг хүний эрхийг хязгаарладаг хэлбэрүүд байх бөгөөд эдгээрийг зөвхөн үндэсний хууль тогтоомжуудад тодорхой зааж өгсөн нь хүний эрхийг зөвхөн хуульд заасан үндэслэлээр хязгаарлана гэсэн үндсэн эрхийн зарчимтай нийцэж байгаа юм. Харин практикт зөрчил гаргасан иргэнийг холбогдох чиг үүрэг бүхий байгууллагад авчирсан, эсхүл дуудан ирүүлж түр саатуулсан тодорхой үндэслэл, хугацаа, мэдүүлэг авсан, хувийн байдлыг тогтоосон, баривчлах тогтоол үйлдэн, прокурорын зөвшөөрлийг авч хорих ангид хүлээлгэн өгсөн хугацаа зэргийг нарийн тогтоох талаар хууль хэрэглээний зөрчил үүсэж байгаа нь хууль тогтоогчоос Үндсэн хуулийн зөрчилтэй хуулийг баталсан гэж үзэх үндэслэл болохгүй тул тус хуулийн зохицуулалт нь Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчөөгүй гэсэн тайлбарыг ирүүлсэн.

Шийдвэрийн үндэслэл

1. Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 26 дугаар зүйлийн дагуу түр саатуулах ажиллагаа нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 13 дахь заалтаар хамгаалсан бие махбодын эрх чөлөөг хязгаарлах үр

дагавартай байна. Бие махбодын эрх чөлөө гэдэг нь дүр мэдэн баривчлах, хорих, эсхүл бусад хэлбэрээр эрх чөлөөг хасахаас ангид байх эрх юм. Эрх чөлөөг хасах нь хүний хөдөлгөөнийг хумигдмал орон зайд тодорхой хугацаагаар хүсэл зоригийнх нь эсрэг хязгаарлаж, чөлөөтэй орхин явах боломжгүйгээр суллагдах хүртэл байлгах гэсэн утгатай бөгөөд эрх чөлөөгөө хасуулснаар хүн бусад олон эрхээ эдлэх боломжгүй болдог тул энэ нь үндсэн эрхэд халдах хамгийн ноцтой хязгаарлалтын нэгд тооцогдоно.

2. Эрүү шүүлт, хүнлэг бус, хэрцгий, доромж хандлагаас ангид байх, итгэл үнэмшил, үзэл бодолтой байх зэрэг эрх нь хүний нэр төрийн зайлшгүй хэсэг бөгөөд ямар ч тохиолдолд хязгаарлагдах ёсгүй туйлын эрх болно. Эдгээрээс бусад үндсэн эрхийг хязгаарлах тохиолдолд уул хязгаарлалт нь хуульд тодорхой заагдсан, тохирсон, шүүхийн хяналтад байх зэрэг нөхцөлийг хангахыг Монгол Улсын Үндсэн хуулиар шаарддаг бөгөөд эдгээр нөхцөлийн аль нэгийг хангаагүй бол тухайн хязгаарлалт үндсэн эрхийг зөрчсөн гэх үндэслэл болно.

2.1. Эрх чөлөөгөө хасуулсан мөчөөс эхлэн суллагдах хүртэл уул хугацааг тооцох нь Үндсэн хуулийн шаардлага мөн. Гэтэл Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.2 дахь хэсэгт заасны дагуу хүнийг түр саатуулах байранд хүргэснээс эхэлж 6 цаг хүртэл хугацааг тооцох тул ийнхүү хүргэхээс өмнөх эрх чөлөөгөө хасуулсан хугацаа нь түр саатуулсан хугацаанд тооцогдохгүй байх үр дагавартай байна. Энэ нь урт хугацаагаар эрх чөлөөг хасах, хуулиар тогтоосон журам

үйлчлэхгүй байх эрсдэл үүсгэн, үндсэн эрхийг зөвхөн хуулиар хязгаарлах нөхцөл зөрчигдөх боломжийг бий болгож байна. Мөн хуульд түр саатуулах байр байхаар зааж, холбогдох журмаар хүнийг түр саатуулахдаа сэжигтэн, яллагдагчтай адилтган үзэж баривчлах, цагдан хорих байртай төстэй өрөөнд хорихоор тогтоосон нь зөвхөн хуулиар үндсэн эрхийг хязгаарлах шаардлага болон хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхэд нийцэхгүй байна.

2.2. Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт тусгасан хууль дээдлэх болон шударга ёсны зарчмын дагуу үндсэн эрхэд тавих хязгаарлалт тохирсон байх шаардлагатай бөгөөд энэ шаардлага нь эрх чөлөөг дур мэдэн хязгаарласан эсэхийг тогтооход хэрэглэгдэнэ. Тохирсон байх зарчмын дагуу үндсэн эрхийн хязгаарлалт нь хууль ёсны зорилгод хүрэхэд уялдаатай, зайлшгүй, тэнцвэртэй байх гэсэн шалгуур тавигддаг. Иймд Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.2 дахь хэсэгт заасан хүнийг түр саатуулж болох хугацааг түр саатуулах байранд хүргэснээс эхлэн тооцох зохицуулалт эдгээр шалгуурыг хангасан байх шаардлагатай:

2.2.1. Үндсэн эрхийн хязгаарлалт нь Үндсэн хуулиар хүлээн зөвшөөрсөн хууль ёсны зорилготой байх бөгөөд уг хязгаарлалт болон зорилго нь хоорондоо уялдаатай байна. Хязгаарлалт нь зорилгыг хэрэгжүүлэхэд үйлчлэх буюу чиглэсэн байхыг уялдаатай байх зарчим шаардана. Төрөөс тодорхой зорилгод хүрэхийн тулд ямар арга хэмжээ авч болохыг тодорхойлоход сонголт хийх өргөн боломжтой боловч тухайн сонголт нь тэрхүү зорилгод хүрэхэд

үйлчилж, уялдсан байхын зэрэгцээ Үндсэн хуулиар тогтоосон нөхцөл, шалгуурт нийцсэн байвал зохино. Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 26 дугаар зүйлийн түр саатуулах ажиллагаа нь уг хуулийн 4 дүгээр зүйлд зааснаар гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах зорилготой гэж үзэхээр байх бөгөөд эдгээр нь Үндсэн хуулийн Арван нэгдүгээр зүйлийн 1, Арван есдүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэг, Гучин наймдугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 7 дахь заалтад тус тус заасны дагуу хууль ёсны зорилго мөн байна. Мөн зүйлийн 26.2 дахь хэсгийн хүнийг түр саатуулж болох 6 цаг хүртэлх хугацааг түр саатуулах байранд хүргэснээс эхлэн тооцох журам нь гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журмыг хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах зорилгод үйлчлэхээр байгаа тул уг зохицуулалт болон зорилго нь хоорондоо уялдаатай байна.

2.2.2. Үндсэн эрхийн хязгаарлалт нь хууль ёсны зорилгод хүрэхэд зайлшгүй байна. Зорилгод хүрэхийн тулд авч болох боломжит, үр дүнтэй арга хэмжээнүүдээс ижил үр дүнтэй боловч үндсэн эрхэд хамгийн бага халдсан арга хэмжээг нь сонгохыг энэ зарчим шаардана. Мөн зорилгын үүднээс үндсэн эрхийг хэт өргөн хүрээнд хязгаарлах, үндсэн эрхийн хэрэгжилтийг аль нэг албан тушаалтны үзэмж, дур мэдлээс хэт хамааралтай болгохоос татгалзах бөгөөд хязгаарлалт нь үндсэн эрхийн цөмийг үгүйсгээгүй байх, хуулийн талаарх өөр өөр тайлбаруудаас үндсэн эрхэд илүү нийцсэнийг нь хэрэглэх зэрэг

агуулга үүнд хамаарна. Түр саатуулах байрны тодорхойлолтыг хуульчлаагүйгээс хүнийг хаана хүргэснээс эхлэн түр саатуулсанд тооцох нь тодорхойгүй болж, 6 цагаас илүү урт хугацаагаар эрх чөлөөг нь хасах магадлалтай байна. Гэхдээ түр саатуулах байр гэж юуг ойлгохыг нэг мөр болгож хуульчилсан ч зайлшгүй байх зарчим алдагдахаар байна. Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.1 дэх хэсэгт хүнийг 6 цаг хүртэл хугацаагаар түр саатуулахаар заасан бол 26.2 дахь хэсэгт хүнийг тодорхойгүй буюу 6 цагаас илүү урт хугацаагаар саатуулж, бие махбодын эрх чөлөөг нь хасах боломжийг бий болгож өргөтгөсөн байна. Иймд уг зүйлийн 26.2 дахь хэсэг нь эрх чөлөөнд хамгийн бага халдсан зохицуулалт биш учраас дээр дурдсан зорилгод хүрэхэд зайлшгүй байх зарчмыг хангахгүй байна.

2.2.3.Хууль ёсны зорилгыг хангаснаар хүрэх үр дүн болон хөндөгдөж буй эрхийг хэрэгжүүлэх шаардлага хоорондын тэнцвэрийг хангана. Тодруулбал, үндсэн эрхийг хязгаарласнаар хангагдах ашиг сонирхол нь халдаж буй эрхийг хамгаалах ашиг сонирхлоос дээгүүр байвал тухайн хязгаарлалт нь хууль дээдлэх ёсны үүднээс зөвтгөгдөх боломжтой. Харин зорилгод хүрэх цорын ганц арга нь хэт өндөр үнээр хэрэгжих тохиолдолд тухайн аргыг хууль ёсны байсан ч ашиглаж болохгүй. Цагдаагийн албаны тухай хуульд заасны дагуу түр саатуулагдсан хүн бол гэмт хэрэгт холбогдсон эсэх нь тодорхойгүй байгааг уг харилцааг зохицуулахад анхаарах нь зүйтэй. Уг хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.2 дахь хэсэг нь гэмт хэрэгт холбогдоогүй

байгаа хүнийг тус зүйлийн 26.1 дэх хэсэгт заасан хэт ерөнхий үндэслэлээр 6 цагаас илүү урт хугацаагаар түр саатуулах нь үүний цаана зөрчигдөж буй бие махбодын эрх чөлөөнөөс дээгүүр ашиг сонирхол гэж үзэхээргүй байна.

2.3. Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 14 дэх заалтад заасан эрх нь үндсэн эрхийг хязгаарласан аливаа арга хэмжээ хуулиар тогтоосон үндэслэл, журмын дагуу эсэх, дур мэдээгүй эсэх, тохирсон байх зарчмыг хангасан эсэх зэргийг шүүхээс тухайн арга хэмжээний өмнө, эсхүл дараа хянах гэсэн агуулгыг багтаадаг. Үндсэн эрхийн хязгаарлалт шүүхийн хяналтад байх нөхцөл нь бие махбодын эрх чөлөөг хасах хүрээнд нэгдүгээрт, эрүүгийн хэрэгт холбогдуулан баривчилсан, саатуулсан тохиолдлыг даруй шүүх хянах шаардлага, хоёрдугаарт, хууль бусаар, эсхүл дур мэдэн эрх чөлөөг нь хассан гэж үзвэл шүүхэд гомдол гаргах эрхээр хэрэгждэг.

3.Түр саатуулах журмын салшгүй хэсэг нь тухайн түр саатуулагдсан хүний зайлшгүй эдлэх эрх тул энэ хүрээнд баривчилсан шалтгаан, үндэслэлийг болон баталгаатай эдлэх эрхийг мэдэгдэх, зүй бус хандлагаас ангид байх эрхийг эдлүүлэх зэрэг нэмэлт нөхцөлийг хангах нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд нийцнэ. Иймд Цагдаагийн албаны тухай хуулиар хүнийг түр саатуулах тохиолдолд эдгээр нөхцөлийг бүрэн хангах учиртай. Хүн үндсэн эрхээ эдлэхийн тулд эдгээр эрхийг эдлэх баталгаа байгаа гэдгийг мэдсэн байх шаардлагатай учраас баривчлагдсан эсхүл

саатуулагдсан хүнд Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 13, 14 дэх заалтаар баталгаажсан эрх, тухайлбал баривчилсан шалтгаан, үндэслэлийг гэр бүлийнхэн болон өмгөөлөгчдөө мэдэгдэх, тэдгээртэй холбоо тогтоох; баривчилсан, эсхүл саатуулсан нь хууль зөрчсөн, эсхүл дур мэдсэн эсэхийг шүүхээр хянуулах; өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн туслалцаа авах, төлбөрийн чадваргүй бол үнэ төлбөргүй хууль зүйн туслалцаа авах; өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх, дуугүй байх; гэр бүлийн гишүүд, эцэг эх, үр хүүхдийнхээ эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх; зүй бус хандсан, эсхүл эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах эрхийг баталгаатай эдэлнэ гэдгийг нь баривчлах /саатуулах/ үед нь буюу нэн даруй ойлгомжтойгоор мэдэгдэх шаардлагатай. Эдгээр эрхийг ийнхүү мэдэгдээгүй тохиолдолд тухайн хүний өгсөн мэдүүлгийг шүүхээс нотлох баримтаар үнэлэхээс татгалзах нь Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалд нийцнэ.

Дээрхээс үзэхэд Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.2 дахь хэсэг нь цагдаагийн алба хаагч хүнийг түр саатуулах байранд хүргэх хүртэл хэчнээн ч урт хугацаа зарцуулж, түр саатуулах байр гэдэгт өөр өөр агуулгыг ойлгож болох тодорхойгүй байдлыг үүсгэж, түр саатуулах ажиллагааг үзэмжээрээ буюу дур мэдэн явуулах эрсдэлийг бий болгосон бөгөөд тохирсон байх зарчимд нийцэхгүй байх тул тус хэсэг нь Үндсэн хуулийн холбогдох зохицуулалтыг

зөрчсөн байна.

Үр дагавар

Энэхүү шийдвэр нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд баталгаажуулсан халдашгүй, чөлөөтэй байх эрх, түүний дотор бие махбодын эрх чөлөөний гол агуулгыг тодорхойлон, хүний үндсэн эрхийг хязгаарлахад тавигдах нөхцөлийг дэлгэрэнгүй тайлбарлаж, тохирсон байх зарчмыг тодорхой шалгуурын хүрээнд тухайлан дурдаж үндэслэл болгосноороо онцлог юм. Мөн хүний бие махбодын эрх чөлөөг хасах явдал нь хүний хэд хэдэн үндсэн эрхийг хязгаарладаг болохыг тодорхойлон, төрөөс хүний эрхийг хязгаарлахдаа хязгаарлалтад тавигдах нөхцөлийг заавал хангах үүргийг хууль тогтоогч төдийгүй хууль биелүүлэгчид хүлээлгэснээрээ чухал ач холбогдолтой байна.

ХУВИЙН МЭДЭЭЛЭЛ ХАЛДАШГҮЙ БАЙХ ЭРХИЙН ТУХАЙ МАРГААН

Үндсэн хуулийн цэц: 2024 оны
11 дүгээр сарын 22-ны өдрийн
04 дүгээр дүгнэлт.

Дунд суудал: Даргалагч
Үндсэн хуулийн цэцийн дарга
Г.Баясгалан, бүрэлдэхүүнд
Үндсэн хуулийн цэцийн
гишүүн Ж.Эрдэнэбулган,
Д.Гангабаатар /илтгэгч/,
О.Мөнхсайхан, Э.Энхтуяа.

Улсын Их Хурал: 2024 оны
12 дугаар сарын 26-ны
өдрийн 57 дугаар тогтоолоор
дүгнэлтийг хүлээн
зөвшөөрсөн.

Маргагч: Мэдээлэл гаргагч
иргэн П.Эрхэмбаяр,
Ч.Лодойсамбуу, тэдгээрийн
өмгөөлөгч Д.Болд-Эрдэнэ,
Н.Түмэнбаяр.

Маргалдагч: Монгол
Улсын Их Хурлын гишүүн
Б.Жавхлан Улсын Их Хурлын
итгэмжилсэн төлөөлөгчөөр
ороцсон.

Мэргэжилтэн: Татварын
ерөнхий газрын дарга
Ч.Чимидсүрэн, Сангийн
яамны Татварын бодлогын
газрын дарга Б.Тэлмүүн.

2024 оны 04 дүгээр
дүгнэлтийн холбоос

“

... Хувийн мэдээлэл гэдэгт тухайн
хүний хувийн амьдралд нь хамаарах
мэдээллийг буюу түүнийг шууд болон
шууд бусаар тодорхойлох, эсхүл
тодорхойлох боломжтой мэдээллийг
хамруулан ойлгоно. Хувийн мэдээлэл
халдашгүй байх эрх нь хүн өөрийн хувийн
мэдээллийг нийтэд дэлгэх эсэх, хэзээ, ямар
хэмжээгээр дэлгэхээ шийдэх, мөн хувийн
мэдээллийг хязгааргүйгээр цуглуулах,
хадгалах, боловсруулах, ашиглах,
бусдад дамжуулахаас хамгаалуулах
зэрэг агуулгатай. Энэ эрхийн хүрээнд
мэдээллийн урсгалын аюулгүй байдал
мөн хамаарах бөгөөд зохих зөвшөөрөлгүй,
хууль бус хяналт шалгалтаас ангид байх,
урьдчилан сэргийлэх боломж, нөхцөлөөр
хангагдсан байна. ... Зохих нууцлалтай
гэсэн итгэлд үндэслэн төрийн үйлчилгээг
авахдаа иргэн өөрийн хувийн мэдээллээ
төрийн байгууллага, бусад этгээдэд
шилжүүлэн өгдөг тул хувийн мэдээлэл
халдашгүй байх эрхийн дагуу төр,
бусад этгээдийн зүгээс иргэний хувийн
мэдээллийг тухайн иргэний зөвшөөрөлгүй,
эсхүл хуульд заасан үндэслэлгүйгээр
бусдад өгөх, ашиглуулах, нийтэд дэлгэхийг
хязгаарлана. ...

”

“Санамж: Олон нийтийг мэдээллээр хангах зорилгоор
бэлтгэсэн энэхүү тойм нь Үндсэн хуулийн цэцийн бүрэн
гүйцэд шийдвэр биш бөгөөд түүнийг орлохгүй.”

Шийдвэрийн товч утга

Монгол Улсын Их Хурлаас 2019 оны 3 дугаар сарын 22-ны өдөр баталсан Татварын ерөнхий хууль /шинэчилсэн найруулга/-ийн 13 дугаар зүйлийн 13.4 дэх хэсэгт “Татвар төлөгч нь татварын хууль тогтоомжийг зөрчсөн бөгөөд хууль тогтоомжид заасан хугацаанд зөрчлөө арилгаагүй, нэг зөрчлийг гурав болон түүнээс дээш удаа давтан гаргасан, эсхүл эрэн сурвалжлагдаж байгаа татвар төлөгчийн талаар татварын алба татвар төлөгчийн зөвшөөрөлгүйгээр нийтэд мэдээлж болно.” мөн хуулийн 34 дүгээр зүйлийн 34.4 дэх хэсэгт “Арилжааны банк болон банк бус санхүүгийн байгууллага, хадгаламж зээлийн хоршоо болон бусад санхүүгийн эрх бүхий байгууллага дараах мэдээллийг гаргаж, татварын албанд хүргүүлнэ.” гээд 34.4.1 дэх заалтад “татвар төлөгчийн дансны мэдээлэл болон уг данстай холбоотой эзэмшигчийн талаарх мэдээллийг татварын албаны шаардсанаар тухай бүр;”, 34.4.3 дахь заалтад “татвар төлөгчийн дансны гүйлгээний мэдээллийг татварын албанаас бичгээр, эсхүл цахим хэлбэрээр гаргасан хүсэлтийг үндэслэн.” гэж тус тус хуульчилсан.

Үндсэн хуулийн цэцийн 2024 оны 04 дүгээр дүгнэлтээр татвар төлөгчийн хувийн мэдээллийг түүний зөвшөөрөлгүй нийтэд дэлгэх үндэслэл, журам нь тодорхой хуульчлагдсан байх, тохирсон байх, шүүхийн хяналтад байх шалгуурыг бүрэн хангаагүй, уг зохицуулалтын зарим хэсгийг төрийн эрх бүхий албан тушаалтан дур мэдэн хэрэгжүүлэх, эсхүл огт хэрэгжүүлэхгүй байх боломжтой, түүнчлэн уг заалтыг хэрхэн ойлгон хэрэглэх нь тодорхой бус, мөн хууль ёсны зорилготой нь холбогдуулан авч үзэхэд зайлшгүй, тэнцвэртэй байх шалгуурыг хангаагүй байх тул Татварын ерөнхий хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.4 дэх хэсэг нь эрх зүйн үр дагаврын хувьд хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрх, түүний дотор хувийн мэдээлэл болон алдар хүнд халдашгүй байх эрхийг буюу тус тус зөрчсөн. Татварын ерөнхий хуулийн 34 дүгээр зүйлийн 34.4.1, 34.4.3 дахь заалт нь хууль дээдлэх ёсны хүрээнд тогтоосон шалгуурт нийцсэн байх тул Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчөөгүй

байна гэж шийдвэрлэсэн. Улсын Их Хурал 2024 оны 57 дугаар тогтоолоороо Үндсэн хуулийн цэцийн 2024 оны 04 дүгээр дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрсөн байна.

Мэдээлэл гаргагч иргэн П.Эрхэмбаяр, Ч.Лодойсамбуу

Хүн эрх чөлөөтэй, түүний бие махбод, нэр төр, орон байр, хувийн нууц, мэдээлэл, өмч хөрөнгө халдашгүй дархан байх эрхийг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 13 дахь заалтаар баталгаажуулж, “хуульд заасан үндэслэл, журам”, “дур мэдэн” гэсэн нөхцөл заасан. Үүнд Татварын ерөнхий хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.4 дэх хэсэг, мөн хуулийн 34 дүгээр зүйлийн 34.4.1, 34.4.3 дахь заалт нийцэхгүй байна гэсэн мэдээллийг Үндсэн хуулийн цэцэд ирүүлсэн.

Монгол Улсын Их Хурлын итгэмжилсэн төлөөлөгч, Улсын Их Хурлын гишүүн Б.Жавхлан

Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан шударга ёсыг эрхэмлэн хуулиар ногдуулсан албан татвар төлөх үндсэн үүргээ ёсчлон биелүүлэхгүй татвараас зайлсхийх, зугтаах зөрчлүүд гардаг учраас татвар зайлшгүй байх, шударга байх Монгол Улсын Үндсэн хууль, Татварын ерөнхий хуульд заасан зарчмыг хэрэгжүүлэх зорилгоор татварын хууль тогтоомжоор татварын бүртгэл, мэдээллийн санг бүрдүүлж, татвар төлөгчийн эрсдэлийг тооцох, энэхүү эрсдэлд үндэслэн хяналт шалгалт хийх, татвараас зайлсхийх, зугтаах явдлаас урьдчилан сэргийлэх, татвар төлөгчийг мэдээллээр ханган зөвлөгөө өгөх, татварын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд хяналт тавих зэрэг чиг үүргээ татварын алба хууль тогтоомжийн хүрээнд хэрэгжүүлж холбогдох мэдээ, мэдээлэл, баримт материалыг гаргуулан авах нь зүй ёсны асуудал юм. Түүнчлэн татварын зорилгоор бусад улстай хамтран ажиллах, мэдээлэл солилцох, захиргааны туслалцаа харилцан үзүүлэх зорилго бүхий Татварын асуудлаар захиргааны туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай конвенцын хэрэгжилтийг хангахын тулд татварын алба татвар төлөгчийн

банк, санхүүгийн байгууллага дахь данс, данс эзэмшигч, дансны гүйлгээний мэдээллийг авах зайлшгүй шаардлагатай байдаг. Татварын алба нь банкнаас ирүүлсэн татвар төлөгчийн дансны мэдээллийг аливаа хэлбэрээр гуравдагч этгээдэд задруулахгүй, дамжуулахгүй байх, зөвхөн хуулийн хүрээнд татварын зорилгоор ашиглах, мэдээллийн нууцлалыг хугацаагүйгээр хадгалах үүрэг хүлээн ажиллаж байгаа тул Үндсэн хуулийн холбогдох заалт зөрчигдөхгүй гэж тайлбар ирүүлсэн байна.

Шийдвэрийн үндэслэл

1. Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 13 дахь заалтын “халдашгүй, чөлөөтэй байх эрх”-ийн хүрээнд хувийн халдашгүй байх эрх, хувийн мэдээлэл болон алдар хүнд халдашгүй байх эрх хамгаалагдана. Хувийн мэдээлэл гэдэгт тухайн хүний хувийн амьдралд нь хамаарах мэдээллийг буюу түүнийг шууд болон шууд бусаар тодорхойлох, эсхүл тодорхойлох боломжтой мэдээллийг хамруулан ойлгоно. Хувийн мэдээлэл халдашгүй байх эрх нь хүн өөрийн хувийн мэдээллийг нийтэд дэлгэх эсэх, хэзээ, ямар хэмжээгээр дэлгэхээ шийдэх, мөн хувийн мэдээллийг хязгааргүйгээр цуглуулах, хадгалах, боловсруулах, ашиглах, бусдад дамжуулахаас хамгаалуулах зэрэг агуулгатай. Энэ эрхийн хүрээнд мэдээллийн урсгалын аюулгүй байдал мөн хамаарах бөгөөд зохих зөвшөөрөлгүй, хууль бус хяналт шалгалтаас ангид байх, урьдчилан сэргийлэх боломж, нөхцөлөөр хангагдсан байна. Зохих нууцлалтай гэсэн итгэлд үндэслэн төрийн үйлчилгээг авахдаа иргэн өөрийн хувийн мэдээллээ төрийн байгууллага, бусад этгээдэд шилжүүлэн өгдөг тул хувийн мэдээлэл халдашгүй байх эрхийн дагуу төр, бусад этгээдийн зүгээс иргэний хувийн мэдээллийг тухайн иргэний зөвшөөрөлгүй, эсхүл хуульд заасан үндэслэлгүйгээр бусдад өгөх, ашиглуулах, нийтэд дэлгэхийг хязгаарлана.

Хувийн мэдээлэл болон алдар хүнд халдашгүй байх эрх нь туйлын эрх биш тул Үндсэн хуулийн дагуу хязгаарлагдаж болно. Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан хууль

дээдлэх болон шударга ёсны зарчмын дагуу үндсэн эрхийн хязгаарлалт нь хуульд тодорхой заасан байх, тохирсон байх, шүүхийн хяналтад байх зэрэг зарчмыг хангах шаардлагатай бөгөөд эдгээр зарчмын аль нэгийг хангаагүй бол тухайн хязгаарлалт үндсэн эрхийг зөрчсөн гэх үндэслэл болно. Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 13 дахь заалтад “... Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур ... эрх чөлөөг нь хязгаарлахыг хориглоно. ...” гэж заасны дагуу эрх чөлөөнд тавих хязгаарлалт нь хуульд заасан үндэслэл, журамтай байх төдийгүй дур мэдсэн байж болохгүй. “Дур мэдэн” гэх ойлголт нь зөвхөн “хууль зөрчсөн” гэсэн ойлголтоор хязгаарлагдахгүй харин шударга бус, урьдчилан таамаглах боломжгүй, зохих журмыг баримтлаагүй, үндэслэлгүй, тохирсон бус гэх зэрэг илүү өргөн хүрээнд тайлбарлагдах бөгөөд нийтийн албан тушаалтны дур мэдэл, үзэмжээс ангид байх гэсэн утгатай.

2. Татварын ерөнхий хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.4 дэх хэсэгт зааснаар татварын хууль тогтоомжийг зөрчсөн татвар төлөгчийг өөрийнх нь зөвшөөрөлгүйгээр нийтэд мэдээлэх нь түүний зөрчил үйлдсэн тухай хувийн мэдээллийг нийтэд дэлгэх төдийгүй тухайн татвар төлөгчийн нийгэмд эзлэх байр суурьт сөргөөр нөлөөлөх тул алдар хүндэд нь халдах хэлбэр болно. Тухайн татвар төлөгчийн хувьд ажил хэргийн харилцааны итгэлцэл, хамтран ажиллах найдвартай байдалд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй. Харин гэмт хэрэг үйлдэх, татвар төлөхөөс оргон зайлах зэрэг үйлдэл нь санаатайгаар буюу өөрийн үйлдлийн үр дагаврыг татвар төлөгч урьдчилан таамаглаж хийсэн байдаг тул эрэн сурвалжлагдаж байгаа татвар төлөгчийн талаар татварын алба түүний зөвшөөрөлгүйгээр нийтэд мэдээлэх нь тухайн хүний хувийн мэдээлэл болон алдар хүнд халдашгүй байх эрхийн хамгаалалтад багтахгүй.

Татварын ерөнхий хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.4 дэх хэсэг нь эрх зүйн үр дагаврын хувьд хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрх, түүний дотор хувийн мэдээлэл болон алдар хүнд халдашгүй байх эрхийг тус тус хязгаарлаж

байгаа тул татвар төлөгчийн хувийн мэдээллийг түүний зөвшөөрөлгүй нийтэд дэлгэх үндэслэл, журам нь тодорхой хуульчлагдсан байх, тохирсон байх, шүүхийн хяналтад байх шалгуурт нийцсэн байх ёстой боловч эдгээрийг бүрэн хангаагүй байна. Тодруулбал, уг зохицуулалтын зарим хэсгийг төрийн эрх бүхий албан тушаалтан дур зоргоор хэрэгжүүлэх, эсхүл огт хэрэгжүүлэхгүй байх боломжтой, түүнчлэн уг заалтыг хэрхэн ойлгон хэрэглэх нь тодорхой бус, мөн хууль ёсны зорилготой нь холбогдуулан авч үзэхэд зайлшгүй, тэнцвэртэй байх шалгуурыг хангаагүй байна.

3.Банк, санхүүгийн байгууллагаас гаргуулж авдаг татвар төлөгчийн дансны мэдээлэл, уг данстай холбоотой эзэмшигчийн талаарх мэдээлэл, дансны гүйлгээний мэдээлэл нь тухайн хүний чөлөөт цагаа өнгөрүүлдэг, худалдан авалт хийдэг орон зай, цаг хугацаа, сонголт зэрэг хүний зан байдал, өдөр тутмын амьдралын хэвшил, дадал зуршил, харилцаа холбооны талаар өргөн хүрээг хамарсан мэдээллийг олж мэдэх нөхцөлийг бүрдүүлдэг учраас эдгээр нь хүний хувийн мэдээлэлд хамаарна. Дансны болон хүний хөрөнгийн талаарх мэдээлэл зэрэг нь тухайн хүний давтагдашгүй онцлог шинжийг шууд болон шууд бусаар илэрхийлэх тул дансны зарлагад дүн шинжилгээ хийснээр түүнийг тодорхойлох, танин мэдэх боломжтой. Иймд банк, санхүүгийн байгууллагад хадгалагдаж буй татвар төлөгчийн дансны мэдээлэл нь хувийн мэдээлэл халдашгүй байх эрхийн хүрээнд хамгаалагдах хэдий ч уг эрх нь туйлын эрх биш учраас хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хязгаарлах боломжтой. Татварын ерөнхий хуулийн 34 дүгээр зүйлийн 34.4.1, 34.4.3 дахь заалт нь хууль дээдлэх ёсны хүрээнд тогтоосон шалгуурт нийцсэн байна.

Үр дагавар

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2024 оны 11 дүгээр сарын 22-ны өдрийн 04 дүгээр дүгнэлтийг Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы 2024 оны 11 дүгээр сарын 26-ны өдрийн нэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцээд "Цэцийн 2024 оны 04 дүгээр дүгнэлтийг хүлээн

авах тухай" 57 дугаар тогтоол гарч уг дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөх нь зүйтэй гэж үзсэн. Улмаар Татварын ерөнхий хуулийн холбогдох заалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах хуулийн төслийг боловсруулах ажлын хэсэг байгуулагдаж, холбогдох төслийг боловсруулан, тус хуулийн Монгол Улсын Үндсэн хуульд нийцээгүй гэж үзсэн заалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулж баталжээ.

Татварын ерөнхий хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.4 дэх хэсэг нь эрх зүйн үр дагаврын хувьд хүний халдашгүй, чөлөөтэй байх эрх, түүний дотор хувийн мэдээлэл болон алдар хүнд халдашгүй байх эрхийг тус тус хязгаарлаж, Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 13 дахь заалтын холбогдох хэсгийг зөрчсөн гэж шийдвэрлэсэн энэхүү шийдвэр нь Монгол Улсын Үндсэн хуулиар баталгаажуулсан "халдашгүй, чөлөөтэй байх эрх"-ийн агуулгыг тодорхойлон, хувийн халдашгүй байх эрх (right to privacy), түүний дотроос хувийн мэдээлэл, алдар хүнд халдашгүй байх эрхийн Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалыг тухайлан тайлбарласнаараа онцлог юм. Түүнчлэн иргэний хувийн мэдээлэл халдашгүй байх эрх нь Монгол Улсын Үндсэн хуулиар хамгаалагдсан эрх болохыг анх удаа тодорхойлсон байна.

Мөн маргаан бүхий зохицуулалтууд нь хуульд тодорхой заасан байх, тохирсон байх, шүүхийн хяналтад байх зарчмыг хангасан эсэхийг дэлгэрүүлэн шалгаж дүн шинжилгээ хийснээр хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчсөн эсэх талаарх маргааныг хянан шийдвэрлэхэд тавигдах нийтлэг шалгуурыг тогтооход ач холбогдолтой болжээ.

Уг дүгнэлт нь хуулиар ногдуулсан албан татвар төлөх Үндсэн хуулиар тогтоосон иргэний үндсэн үүргийг хэрэгжүүлэх, татварын хяналт шалгалт хийх, эрсдэлийг үнэлэх, шинжлэх, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэхэд чухал ач холбогдолтой бөгөөд улсын төсөвт төвлөрөх татварын орлогыг нэмэгдүүлэхэд бодитой үр нөлөөтэй, хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлээд явдаг иргэний хувьд хувийн амьдралаа хэвийн явуулах, хувийн орон зайндаа эрх чөлөөгөө эдлэхэд нь эерэгээр нөлөөлөх үр нөлөөтэй байна.

НЭР ДЭВШИГЧИЙН СОНСГОЛЫН ТУХАЙ МАРГААН

Үндсэн хуулийн цэц: 2023 оны 9 дүгээр сарын 27-ны өдрийн 05 дугаар дүгнэлт.

Дунд суудал: Даргалагч Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Г.Баясгалан, бүрэлдэхүүнд Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Ш.Солонго, Г.Туулхүү /илтгэгч/, Ж.Эрдэнэбулган, Д.Гангабаатар.

Улсын Их Хурал: 2023 оны 10 дугаар сарын 05-ны өдрийн 78 дугаар тогтоолоор Үндсэн хуулийн цэцийн 2023 оны 05 дугаар дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөх боломжгүй гэж үзсэн.

Үндсэн хуулийн цэц: 2024 оны 6 дугаар сарын 26-ны өдрийн 01 дүгээр тогтоол.

Их суудал: Даргалагч Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан, бүрэлдэхүүнд Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Ж.Эрдэнэбулган /илтгэгч/, Д.Гангабаатар, О.Мөнхсайхан, Э.Энхтуяа, Ц.Цолмон, Б.Болдбаатар, Р.Батрагчаа.

Маргагч: Мэдээлэл гаргагч, иргэн Ж.Батмөнх.

Маргалдагч: Дунд суудалд Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн Г.Ганболд, Их суудалд Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Мөнхцэцэг Улсын Их Хурлын итгэмжилсэн төлөөлөгчөөр оролцсон.

2023 оны 05 дугаар дүгнэлтийн холбоос

2024 оны 01 дүгээр тогтоолын холбоос

“

... Үндсэн хуулиар шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч дээд байгууллагуудын бие даасан, хараат бус байдлын баталгааг бүрдүүлсэн байх бөгөөд Үндсэн хуулийн хяналтыг хэрэгжүүлэгч болон шүүх эрх мэдлийн холбогдох албан тушаалд нэр дэвшүүлэх, томилох байгууллага, албан тушаалтныг Үндсэн хуулийн түвшинд тодорхойлон хуульчилсан ...

”

“Санамж: Олон нийтийг мэдээллээр хангах зорилгоор бэлтгэсэн энэхүү тойм нь Үндсэн хуулийн цэцийн бүрэн гүйцэд шийдвэр биш бөгөөд түүнийг орлохгүй.”

Шийдвэрийн товч утга

Монгол Улсын Их Хурлаас 2021 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийг баталж, хууль хоорондын уялдаа холбоог хангах хүрээнд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хууль болон Авлигын эсрэг хуульд тус тус нэр дэвшигчийн сонсгол хийхтэй холбоотой нэмэлт, өөрчлөлтийг оруулсан байна. Тодруулбал, Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн холбогдох заалтад Монгол Улсын Их Хурлаас Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн шүүгч бус гишүүн, Шүүхийн сахилгын хорооны шүүгч бус гишүүн, Авлигатай тэмцэх газрын дарга, дэд даргыг томилох, Улсын ерөнхий прокурор, түүний орлогч нарыг зөвшилцөх, Улсын дээд шүүхийн шүүгчтэй танилцахдаа нэр дэвшигчийн сонсгол хийхээр хуульчилсан байна.

Үндсэн хуулийн цэцийн 2023 оны 05 дугаар дүгнэлтээр Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1, 29.1.2 дахь заалт, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 102 дугаар зүйлийн 102.1 дэх хэсгийн холбогдох заалт Монгол Улсын Үндсэн хуулийн зарим заалтыг зөрчсөн гэж үзэж түдгэлзүүлсэн. Харин Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1 дэх заалт, Авлигын эсрэг хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.1, 21.2 дахь хэсгийн холбогдох заалт Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчөөгүй гэж дүгнэсэн. Монгол Улсын Их Хурал 2023 оны 10 дугаар сарын 05-ны өдөр Үндсэн хуулийн цэцийн 2023 оны 05 дугаар дүгнэлтийг хэлэлцээд хүлээн зөвшөөрөх боломжгүй гэж үзэж 78 дугаар тогтоолыг гаргасан.

Үндсэн хуулийн цэц их суудлын хуралдаанаар уг маргааныг эцэслэн шийдвэрлэж Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1 дэх заалтад “Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн, ...”, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “... нэр дэвшигчийн сонсгол хийж ...”, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 102 дугаар зүйлийн 102.1 дэх хэсэгт “... энэ хуульд заасан журмын дагуу нэр дэвшигчийн сонсгол зохион байгуулна. ... нэр дэвшигчийн сонсголын тайлан гарснаас хойш ... тухайн тайлан, ... Санал, дүгнэлтэд сонсголын тайлангийн агуулгыг өөрчлөхгүйгээр тусгана.” гэж тус тус заасан нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийн “Үндсэн хуулийн цэц, түүний гишүүн үүргээ гүйцэтгэхдээ гагцхүү Үндсэн хуульд захирагдах бөгөөд аливаа байгууллага, албан тушаалтан, бусад хүнээс хараат бус байна.” 3 дахь хэсгийн “Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүний хараат бус байдал Үндсэн хууль, бусад хуулиар тогтоосон баталгаагаар хангагдана.” Жаран тавдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн “Үндсэн хуулийн цэц есөн гишүүнээс бүрдэнэ. Тэдгээрийн гурвыг Улсын Их Хурал, гурвыг Ерөнхийлөгч, гурвыг Улсын дээд шүүхийн санал болгосноор Улсын Их Хурал зургаан жилийн хугацаагаар томилно.” гэснийг; мөн Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.2 дахь заалтад “... эсхүл Улсын Их Хурал танилцах, зөвшилцөх, томилохоор хуульд заасан албан тушаалтны хувьд танилцах, зөвшилцөх, томилгооны сонсгол явуулахаар Улсын Их Хурлын есөөс доошгүй гишүүн хүсэлт гаргасан бол.” гэж заасны “... танилцах, зөвшилцөх, ... танилцах, зөвшилцөх, ...” гэсэн нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Дөчин есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн “Шүүгч хараат бус байж,

гагцхүү хуульд захирагдана.”, Тавин нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийн “Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс Улсын дээд шүүхийн шүүгчдийг Улсын Их Хуралд танилцуулснаар ... Ерөнхийлөгч томилно. ...”, Тавин зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн “Улсын ерөнхий прокурор, түүний орлогч нарыг Улсын Их Хуралтай зөвшилцөн Ерөнхийлөгч зургаан жилийн хугацаагаар томилно.” гэж заасныг тус тус зөрчсөн гэж үзэж, хүчингүй болгон шийдвэрлэсэн байна. Харин Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1 дэх заалтад “... Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн шүүгч бус гишүүн, Шүүхийн сахилгын хорооны шүүгч бус гишүүн, ...” гэж заасан нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Дөчин есдүгээр зүйлийн 1, 3, 5, 6, Тавин нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийг; Авлигын эсрэг хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.1, 21.2 дахь хэсэгт “... томилгооны сонсгол хийж ...” гэж тус тус заасан нь, түүнчлэн Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1 дэх заалтад “... Авлигатай тэмцэх газрын дарга, дэд дарга ...” гэж заасан нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийн холбогдох заалтыг тус тус зөрчөөгүй гэж шийдвэрлэжээ.

Мэдээлэл гаргагч иргэн Ж.Батмөнх

Монгол Улсын Их Хурлаас 2021 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийг батлахдаа Ерөнхийлөгчийн бүрэн эрх болон шүүх эрх мэдлийн бие даасан, хараат бус байдалд халдаж, уг хуулийн 29 дүгээр зүйлийн холбогдох заалтад Монгол Улсын Их Хурлаас Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн гишүүн, Шүүхийн сахилгын хорооны гишүүнийг томилох, Улсын дээд шүүхийн шүүгчтэй танилцахдаа нэр дэвшигчийн сонсгол хийхээр заасан байгаа нь төрийн эрх

мэдлийн хяналт харилцан тэнцвэрээ алдах, нэг талын бүрэн эрхэд халдаж, нөлөөлөхөөр байна. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран тавдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнийг Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч, Улсын дээд шүүх нь тодорхой шалгуур, үндэслэлээр сонгон авч санал болгож байгаа. Гэтэл Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч, Улсын дээд шүүхийн санал болгож байгаа хүмүүст нэр дэвшигчийн сонсгол хийж байгаа нь Улсын Их Хурал, Ерөнхийлөгч болон Улсын дээд шүүхийн нэр дэвшүүлэх бүрэн эрхэд шууд халдсан үйлдэл юм. Учир нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлийн 2, 3 дахь хэсэгт Үндсэн хуулийн цэц, түүний гишүүн гагцхүү Үндсэн хуульд захирагдаж, аливаа байгууллага, албан тушаалтнаас хараат бус байхаар зохицуулсан. Тиймээс нэр дэвшигчийн сонсгол хийх нэрийдлээр Үндсэн хуулийн цэцийн хараат бус байдалд нөлөөлөх боломж байсаар байна. Мөн хуулийн дээрх зохицуулалттай холбогдуулан Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 1, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 102 дугаар зүйлийн 102.1 дэх хэсэг өөрчлөлт оруулсан байгаа нь дээрх байдлаар Үндсэн хуулиар тогтоосон эрх бүхий этгээдийн бүрэн эрхийг зөрчсөн байна.

Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1 дэх заалт, Авлигын эсрэг хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.1, 21.2 дахь хэсэгт нэр дэвшигчийн сонсгол явуулахаар зохицуулсан нь Авлигатай тэмцэх газрын нэгдмэл удирдлагыг саармагжуулах, бие даасан, хараат бус байх зарчимд нь гаднын хэн нэгэн иргэн болон албан тушаалтны зүгээс нөлөөлөх боломжийг олгох, улмаар үүрэг чиглэл өгөх, амлалт авхуулах

зэргээр томилогдсон нөхцөлд цаашид хуулийн дагуу хэвийн үйл ажиллагаагаа ханган ажиллахад сөрөг нөлөө үзүүлэх оролдлого хийх боломжтой байх тул Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсгийг зөрчсөн гэсэн мэдээллийг ирүүлсэн.

Монгол Улсын Их Хурлын итгэмжилсэн төлөөлөгч, Улсын Их Хурлын гишүүн Ц.Мөнхцэцэг

Улсын Их Хурал хянан шалгах бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх хүрээнд дээрх томилгооны сонсголыг зохион байгуулахын гол ач холбогдлыг хууль тогтоогч үзэхдээ нэр дэвшигч этгээд тухайн албан тушаалд тавигдах боловсрол, мэргэжил, мэргэшил, туршлага, мэдлэг, ур чадвар, ёс зүй, хуулиар тусгайлан заасан шаардлагыг хангаж буй эсэхийг олон нийтийн өмнө нээлттэй хэлэлцэж, хувийн ашиг сонирхлын урьдчилсан мэдүүлэг, бусад баримт мэдээлэлтэй бүрэн дүүрэн танилцаж, сонсголын үеэр нэр дэвшигчээс асуулт асууж, хариулт авч хэлэлцсэнээр шийдвэр гаргахад бодит үр нөлөө үзүүлнэ гэж үзсэн байна.

Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнийг Улсын Их Хурлаас томилох, Улсын дээд шүүхийн шүүгчид нэр дэвшигчийг Улсын Их Хуралд танилцуулах процессыг зөвхөн Үндсэн хуулиар зохицуулна гэж үзэх үндэслэлгүй юм. Тухайлбал, Үндсэн хуулийн Хорин тавдугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Улсын Их Хурлын бусад бүрэн эрх, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны журмыг хуулиар тогтооно.” гэж заасны дагуу Улсын Их Хурлын бүрэн эрх, үйл ажиллагааны журмыг тогтоосон холбогдох хуулиудаар албан тушаалтныг томилох, танилцах процедурыг хэрхэн тодорхойлох нь Улсын Их Хурлын хууль тогтоох бүрэн эрхэд хадгалагдах бөгөөд энэ хүрээнд нэр дэвшигчийн сонсгол зохион байгуулах нь Үндсэн хуулийн үзэл баримтлалд харшлахгүй юм. Улсын

Их Хурлаас шүүгчид нэр дэвшигчтэй танилцах сонсгол явуулж байгаа нь танилцах ажиллагааны нэг хэсэг тул энэ нь Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс нэр дэвшигчийг санал болгох, Ерөнхийлөгч томилох бүрэн эрхэд нөлөөлөхгүй. Энэхүү “танилцах” бүрэн эрхийг Улсын Их Хуралд Үндсэн хуулиар олгожээ. Танилцах ажиллагааны гол зорилго нь шүүх эрх мэдлийн дээд байгууллагад томилогдох гэж буй нэр дэвшигчийн тухайн албан тушаалд тавих шалгуурыг хэрхэн хангаж буйг ард түмний төлөөллийн байгууллагаар дамжуулж иргэд, олон нийтэд мэдээлэх явдал юм. Энэ утгаараа хуулийн маргаан бүхий заалт нь Үндсэн хууль зөрчөөгүй гэж үзэж байна гэсэн тайлбарыг ирүүлсэн.

Шийдвэрийн үндэслэл

1. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлийн 2, 3, Жаран тавдугаар зүйлийн 1, Дөчин есдүгээр зүйлийн 1, Тавин нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт тус тус хуульчилсан зохицуулалт нь шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч дээд байгууллагуудын бие даасан, хараат бус байдлын баталгааг бүрдүүлсэн байх бөгөөд Үндсэн хуулийн хяналтыг хэрэгжүүлэгч болон шүүх эрх мэдлийн холбогдох албан тушаалд нэр дэвшүүлэх, томилох байгууллага, албан тушаалтныг Үндсэн хуулийн түвшинд тодорхойлон хуульчилсан гэж үзэхээр байна. Ийнхүү Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнд нэр дэвшүүлэн санал болгох онцгой бүрэн эрхийг Үндсэн хуулиар тодорхойлж Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Улсын дээд шүүх зэрэг эрх бүхий этгээдэд олгосон байхад ердийн хуулиар буюу Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1 дэх заалтад Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнд томилуулахаар санал болгосон нэр дэвшигчтэй холбогдуулан Улсын Их Хурлаас томилгооны сонсгол

хийхээр зохицуулсан нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн дээр дурдсан заалтад заасан бүрэн эрхийг хөндөж, Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн болон тухайн институтын бие даасан, хараат бус байдлын баталгааг алдагдуулах үндэслэлтэй байна. Тодруулбал, Үндсэн хуульд заасан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Улсын дээд шүүх болон холбогдох эрх бүхий этгээд нь нэгэнт сонгон шалгаруулалт хийж нэр дэвшүүлэн санал болгож байхад дээрх зохицуулалтаар тухайн бүрэн эрхэд нь хөндлөнгөөс нөлөөлөх, шууд бусаар халдах боломжийг олгосон нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлийн 2, 3, Жаран тавдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийг зөрчсөн байна.

Монгол Улсын Их Хурлаас 2021 оны 12 дугаар сарын 24-ний өдөр Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийг /мөн хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.1 дэх заалт/ баталсантай уялдуулж Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг болон Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хуулийн 102 дугаар зүйлийн 102.1 дэх хэсэгт нэр дэвшигчийн сонсгол хийхтэй холбоотой нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан нь дээр дурдсан үндэслэлээр Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн гэж үзэх үндэслэлтэй байна.

2.Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1.2 дахь заалтад танилцах, зөвшилцөх, томилохоор хуульд заасан албан тушаалтны хувьд Улсын Их Хурлын есөөс доошгүй гишүүн хүсэлт гаргасан бол Улсын Их Хурал нэр дэвшигчийн сонсгол явуулахаар заасан нь агуулгын хувьд Улсын дээд шүүхийн шүүгчид нэр дэвшигчийг сонгон шалгаруулж танилцуулах эрх бүхий этгээд болон улмаар тэднийг томилох

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн Үндсэн хуулиар тодорхойлсон бүрэн эрхийг хязгаарлаж хөндлөнгөөс шууд бусаар нөлөөлөх боломжийг бүрдүүлсэн гэж үзэхээр байна.

3.Мөн дээрх зохицуулалтад “зөвшилцөх” гэж тусгасан нь Улсын ерөнхий прокурор, түүний орлогч нарыг Улсын Их Хуралтай зөвшилцөн Ерөнхийлөгч томилох талаарх Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавин зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн заалтад харшилж байна.

4.Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.1 дэх хэсгийн заалтууд нь нийтлэг агуулгатай буюу анх болон дахин томилогдож байгаа аль ч нэр дэвшигчид хамаарах ерөнхий утгыг илэрхийлсэн зохицуулалт байна. Энэ нь маргаан бүхий зохицуулалтын хүрээнд авч үзвэл эрх бүхий этгээд Үндсэн хуульд заасан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд холбогдох албан тушаалд өмнө томилогдсон хүнийг дахин нэр дэвшүүлэн санал болгох тохиолдолд дахин томилгооны сонсгол хийх үр дагаврыг үүсгэж байх бөгөөд улмаар тухайн албан тушаалтны өмнөх бүрэн эрхийн хугацаанд гаргасан шийдвэр, үйл ажиллагаа /хамтын зарчмаар гаргасан эсэхээс үл хамааран/-г шүүн хэлэлцэх, үнэлэлт дүгнэлт хийх боломжийг бүрдүүлж, хуулиар баталгаажсан хараат бус байдлын зарчмыг алдагдуулах нөхцөлийг үүсгэсэн гэж үзэхээр байна. Иймд дээрх зохицуулалтыг боловсронгуй болгож тухайн албан тушаалын онцлогтой холбогдуулан анх болон дахин томилогдохтой холбоотой зохицуулалтыг нарийвчлан хуульчлах шаардлагатайг тэмдэглэх нь зүйтэй.

5.Дээр дурдсан хуулийн холбогдох зохицуулалтын уялдаа холбоо, тодорхой байдлыг хангах хүрээнд хуулийг боловсронгуй болгох шаардлага байгааг тэмдэглэж байна. Тухайлбал Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн, Улсын дээд

шүүхийн шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор, түүний орлогчид нэр дэвшигчийн талаарх мэдээллийн ил тод байдлыг хангах, мэдээлэл олж авах боломжит хугацааг олгох зэрэг нөхцөлийг бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

6.Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн холбогдох зохицуулалтаар Шүүхийн ерөнхий зөвлөл болон Шүүхийн сахилгын хорооны шүүгч бус гишүүнд нэр дэвшигчийн томилгооны сонсгол хийхээр хуульчилсан нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Дөчин есдүгээр зүйлийн 5, мөн зүйлийн 6 дахь хэсэгт заасан зохицуулалтын дагуу нэр дэвшүүлж томилох ажиллагаа нь нээлттэй байх үзэл баримтлалд нийцсэн байх бөгөөд Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн зохицуулалттай уялдаатай байх тул Үндсэн хуулийн зөрчлийн шинжийг агуулаагүй байна.

7.Авлигын эсрэг хуулийн 15 дугаар зүйлийн 15.1 дэх хэсэгт Авлигатай тэмцэх газрыг авлигын эсрэг олон нийтийг соён гэгээрүүлэх, авлигаас урьдчилан сэргийлэх, авлигын гэмт хэргийг илрүүлэх зорилгоор гүйцэтгэх ажил, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт явуулах, энэ хуульд заасан этгээдийн хөрөнгө, орлогын мэдүүлгийг хянан шалгах чиг үүрэг бүхий хараат бус, бие даасан, төрийн тусгай байгууллага гэж тодорхойлжээ. Мөн тухайн байгууллагын бүтэц, орон тоог батлах; түүнчлэн өөрчлөн байгуулах, татан буулгах асуудлыг Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөлийн зөвлөмжийг үндэслэн шийдвэрлэх; Авлигатай тэмцэх газрын дарга, дэд даргыг холбогдох журмын дагуу томилох, чөлөөлөх, огцруулах бүрэн эрхийг Улсын Их Хурал хэрэгжүүлэхээр уг хуулийн 15, 17, 21, 22 дугаар зүйлд тус тус хуульчилсан байна. Үүнээс үзэхэд төрийн тусгай чиг үүргийг хэрэгжүүлэгч тухайн байгууллагын холбогдох албан

тушаалтанд тавигдах шалгуур, болзлыг нарийвчлан тодорхойлж, нэр дэвшүүлэн томилох журмыг хуульчлан тогтоох нь хууль тогтоогчийн бүрэн эрхэд хамаарч байна.

8.Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн, Улсын дээд шүүхийн шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор, түүний орлогчоос бусад албан тушаалд нэр дэвшигчийн сонсгол явуулахаар хуульчилсан нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Хорин тавдугаар зүйлд заасан Улсын Их Хурлын хууль тогтоох онцгой бүрэн эрхэд хамаарах асуудал байна.

Үр дагавар

Энэхүү шийдвэр нь төрийн эрх мэдэл хуваарилах зарчмын дагуу төрийн дээд байгууллагуудын Монгол Улсын Үндсэн хуульд тусгасан бүрэн эрхийн хүрээ, хязгаарыг нарийвчлан зааглаж өгснөөрөө онцлог юм. Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн, Улсын дээд шүүхийн шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор, түүний орлогчийг өөр өөрсдийн бүрэн эрхийн хүрээнд шилж олж улмаар нэр дэвшүүлэх, зөвшилцөх, томилох онцгой бүрэн эрхийг Үндсэн хуулийн тодорхойлсон институц хэрэгжүүлэхийг тодотгосон. Харин, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн шүүгч бус гишүүн, Шүүхийн сахилгын хорооны шүүгч бус гишүүн, түүнчлэн Авлигатай тэмцэх газрын дарга, дэд даргад нэр дэвшигчийн сонсгол явуулахаар заасан нь Улсын Их Хурлын хууль тогтоох онцгой бүрэн эрхэд хамаарах асуудал мөн болохыг тогтоосон. Өөрөөр хэлбэл, Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн, Улсын дээд шүүхийн шүүгч, Улсын ерөнхий прокурор, түүний орлогчоос бусад албан тушаалд нэр дэвшигчийн сонсгол явуулахаар хуульчилсан нь Үндсэн хуулийн Хорин тавдугаар зүйлд заасан Улсын Их Хурлын хууль тогтоох онцгой бүрэн эрхэд хамаарах асуудал болохыг тогтоосон.

ҮНДСЭН ХУУЛИЙГ ДАГАЖ МӨРДӨХӨӨС ӨМНӨ ГАРСАН ХУУЛЬ, БУСАД ШИЙДВЭР ЦЭЦИЙН ХЯНАЛТАД БАЙХ ЭСЭХ МАРГААН

Үндсэн хуулийн цэц: 2020 оны 4 дүгээр сарын 15-ны өдрийн 01 дүгээр дүгнэлт.

Дунд суудал: Даргалагч Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Ш.Цогтоо, бүрэлдэхүүнд Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Г.Туулхүү, Ш.Солонго, Ц.Нанзаддорж /илтгэгч/, Г.Баясгалан

Улсын Их Хурал: 2020 оны 4 дүгээр сарын 24-ний өдрийн 30 дугаар тогтоолоор Үндсэн хуулийн цэцийн мөн оны 01 дүгээр дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөх боломжгүй гэж үзсэн.

Үндсэн хуулийн цэц: 2024 оны 11 дүгээр сарын 08-ны өдрийн 02 дугаар тогтоол

Их суудал: Даргалагч Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан, бүрэлдэхүүнд Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Ж.Эрдэнэбулган, Д.Гангабаатар, Л.Өлзийсайхан, О.Мөнхсайхан /илтгэгч/, Э.Энхтуяа, Ц.Цолмон, Б.Болдбаатар, Р.Батрагчаа.

Маргагч: Мэдээлэл гаргагч, иргэн Ж.Эрхэмбаатар, Н.Ариунболд, Д.Оросоо, Ц.Мөнгөнцацрал, Д.Цэрэнбадам.

Маргалдагч: Дунд суудалд Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн Л.Мөнхбаатар, Их суудалд Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн П.Сайнзориг Улсын Их Хурлын итгэмжилсэн төлөөлөгчөөр оролцсон.

2020 оны 01 дүгээр
дүгнэлтийн холбоос

2024 оны 02 дугаар
тогтоолын холбоос

“

... Үндсэн хуулийн эрх
зүйн онол, нийтлэг
чиг хандлагаар үндсэн
хуульт ёс нь Үндсэн
хуулийн агуулга, эрх
мэдлийн уг сурвалж,
хэм хэмжээний эрэмбэ,
хэрэгжүүлэх баталгаа
гэсэн дөрвөн шинжээр
тодорхойлогдоно.
Монгол Улсын 1992
оны Үндсэн хуулийг
боловсруулж батлахдаа
эрх зүйт төрийг бий
болгохыг зорьсон. ...

”

“Санамж: Олон нийтийг мэдээллээр хангах зорилгоор
бэлтгэсэн энэхүү тойм нь Үндсэн хуулийн цэцийн бүрэн
гүйцэд шийдвэр биш бөгөөд түүнийг орлохгүй.”

Шийдвэрийн товч утга

Монгол Улсын Их Хурлаас 1997 оны 5 дугаар сарын 01-ний өдөр баталсан Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт "Цэц зөвхөн Үндсэн хууль хүчин төгөлдөр болж үйлчилсэн 1992 оны 2 дугаар сарын 12-ны өдрөөс хойш гарсан хууль тогтоомж болон албан тушаалтны үйл ажиллагаатай холбогдсон маргааныг хянан шийдвэрлэнэ." гэж хуульчилсан нь 1992 оны 2 дугаар сарын 12-ны өдрөөс өмнө батлагдсан боловч одоо хүртэл Монгол Улсад үйлчилж, эрх бүхий албан тушаалтнаас хэрэглэж байгаа хууль, бусад шийдвэрийг Үндсэн хуулийн цэц хянахгүй байх үр дагаврыг үүсгэсэн.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2020 оны 4 дүгээр сарын 15-ны өдрийн Дунд суудлын хуралдаанаас Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлийн 1, Далдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийг зөрчсөн гэсэн 01 дүгээр дүгнэлтийг гаргажээ. Тус дүгнэлтийг Улсын Их Хурал мөн оны 4 дүгээр сарын 24-ний өдөр хэлэлцээд, хүлээн зөвшөөрөх боломжгүй гэж үзэж 30 дугаар тогтоолыг гаргасан байна.

Үндсэн хуулийн цэцээс уг маргааныг эцэслэн шийдвэрлэж 2024 оны 02 дугаар тогтоол гарган Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 15 дугаар

зүйлийн 4 дэх хэсэгт "Цэц зөвхөн Үндсэн хууль хүчин төгөлдөр болж үйлчилсэн 1992 оны 2 дугаар сарын 12-ны өдрөөс хойш гарсан хууль тогтоомж болон албан тушаалтны үйл ажиллагаатай холбогдсон маргааныг хянан шийдвэрлэнэ." гэж заасан нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц бол Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих, түүний заалтыг зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрх бүхий байгууллага, Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах баталгаа мөн.", Далдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн "Үндсэн хуульд хууль, зарлиг, төрийн байгууллагын бусад шийдвэр, нийт байгууллага, иргэний үйл ажиллагаа бүрнээ нийцсэн байвал зохино." гэж заасныг зөрчсөн гэж үзэж, хүчингүй болгосон.

Мэдээлэл гаргагч иргэн**Ж.Эрхэмбаатар, Н.Ариунболд,****Д.Оросоо, Ц.Мөнгөнцацрал,****Д.Цэрэнбадам**

Үндсэн хуулийн цэц зөвхөн Үндсэн хууль хүчин төгөлдөр болж үйлчилсэн өдрөөс хойш гарсан маргааныг хянан шийдвэрлэхээр хуульчилсан нь иргэдийн өргөдөл, мэдээлэл гаргах эрхийг хязгаарласан. Үндсэн хуулийн хяналтыг батлагдсан цаг хугацаагаар хязгаарласан нь Үндсэн хуульд нийцэхгүй, түүнийг зөрчсөн ердийн хууль, хуульчилсан акт нийгэмд хэрэгжих эрх зүйн орчныг бүрдүүлж Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчиж байна гэсэн агуулга бүхий мэдээллийг Үндсэн хуулийн цэцэд ирүүлсэн.

**Монгол Улсын Их Хурлын
итгэмжилсэн төлөөлөгч, Улсын Их
Хурлын гишүүн П.Сайнзориг**

Улсын Их Хурал онцгой бүрэн эрхийнхээ хүрээнд Үндсэн хуулийн суурь зарчмуудыг хэрэгжүүлэхийн тулд нарийвчилсан зохицуулалт бүхий органик хууль батлан гаргах үүргийг хуулиар хүлээсэн. Улсын Их Хурал Үндсэн хуульд заасан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд 1992 оны 2 дугаар сарын 12-ны өдрөөс өмнө батлагдсан Монгол Улсын хууль тогтоомжийг шинэчлэн найруулах, хүчингүй болгох замаар Үндсэн хуулийн биелэлтийг хангах бүрэн боломжтой бөгөөд энэхүү үйл явц Үндсэн хуулийн хавсралт хуулийн дагуу үргэлжилж байна. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц нь өнөөгийн Үндсэн хуулийн үзэл санааны үүднээс, түүнд тусгагдсан зохицуулалтын агуулга, зарчмын хүрээнд шийдвэрээ гаргах нь хууль ёсных юм. Үндсэн хууль бол төрийн суурь, эрх зүйн хамгийн дээд хүчин чадалтай баримт бичиг. Энэ ч үүднээс Үндсэн хуулийн цэц нь Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих субъект болохын хувьд түүний хяналтын цар хүрээг Үндсэн хуулиар тогтоодог. Иймд Үндсэн хуулийн цэц 1992 оноос өмнө батлагдсан хууль, бусад шийдвэрийн маргааныг хянан шийдвэрлэх нь түүний харьяалан шийдвэрлэх асуудалд хамаарахгүй тул тус хуулийн зохицуулалт нь Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчөөгүй гэсэн тайлбар гаргасан.

Шийдвэрийн үндэслэл

1. Үндсэн хуульт ёс нь ардчилсан Үндсэн хуулийн мөн чанар бөгөөд дэлхий нийтийн зарчим болж хүн төрөлхтний соёл иргэншлийн ололтод

тооцогдсон байдаг. Тухайлбал, төрийн эрх мэдлийг Үндсэн хуулиар хязгаарлах нь хүний үндсэн эрх, эрх чөлөө болон түүнтэй адилтгах эрхийг хамгаалах урьдач нөхцөл болж, төрийн байгууллага, албан тушаалтан энэ хязгаар дотор өөрт олгогдсон бүрэн эрхээ хэрэгжүүлж, хуулийн өмнө хариуцлага хүлээнэ. Үндсэн хуульт ёс нь Үндсэн хуулийн агуулга, эрх мэдлийн уг сурвалж, хэм хэмжээний эрэмбэ, хэрэгжүүлэх баталгаа гэсэн дөрвөн шинжээр тодорхойлогдоно. Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хуулийг боловсруулж батлахдаа эрх зүйт төрийг бий болгохыг зорьсон. Энэ зарчмыг Үндсэн хуулийн Нэгдүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт хууль дээдлэх ёс гэж нэр томъёогоор тусгасан байна. Хууль дээдлэх ёс нь эрх зүйн байдлыг дордуулсан Эрүүгийн хуулийг буцаан хэрэглэхийг хориглох, аливаа хууль эрх зүйн тодорхой байдлыг хангах, үндсэн эрхийн хязгаарлалт хууль ёсны зорилгодоо тохирсон байх, хараат бус, шударга шүүхийн хяналтад байх зэрэг зарчмыг төдийгүй хүний үндсэн эрхийг баталгаатай хангах, төрийн эрх мэдэл хуваарилах, аливаа хууль, эрх зүйн акт Үндсэн хуульд нийцсэн байх зэрэг үндсэн хуульт ёсны шаардлагыг багтаасан өргөн агуулгатай. Өөрөөр хэлбэл, Үндсэн хууль нь Монгол Улсын дээд хууль болж, төр нь Үндсэн хуулийг дагаж мөрдөж буй хэрээр эрх зүйт төрийн шинжийг илтгэх бөгөөд Үндсэн хуулиа дээдэлж байвал тэр нь үндсэн хуульт төр мөн.

2. Үндсэн хуульд нийцсэн байх зарчим нь эрх зүйн бүх актад үйлчилнэ. Тухайн актыг ямар байгууллага, албан тушаалтан гаргасан, эсхүл хэм хэмжээ нь ямар төрөлд хамаарахаас үл

хамаарч Үндсэн хуульд бүрнээ нийцэх учиртай. Үндсэн хууль бол хууль зүйн хамгийн дээд хүчин чадалтай учраас түүнийг хэрэгжүүлэх арга хэрэгслийн хувьд нэгдмэл, цогц, бусад бүх эрх зүйн хэм хэмжээнээс дээгүүр байна. Үндсэн хуульд нийцсэн байх зарчим нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дээр цаг хугацаа, орон зайгаар хязгаарлагдахгүй үйлчилнэ. Хууль, бусад шийдвэр нь хүчин төгөлдөр үйлчилж буй тохиолдолд Үндсэн хуулийг дагаж мөрдөхөөс өмнө, эсхүл дараа батлагдсан эсэхээс үл хамааран Үндсэн хуульд нийцсэн байх ёстой бөгөөд үүний баталгааг хангахын тулд үндсэн хуулийн хяналт хэрэгжих шаардлагатай. Үндсэн хуульд нийцээгүй хууль, бусад шийдвэр байх ёсгүй тул тэдгээрийг Үндсэн хуульд нийцсэн эсэхийг шүүхийн журмаар тогтоох, нийцээгүй хэм хэмжээг хүчингүй болгох боломжийг хаах ёсгүй.

3. Улсын Их Хурлаас 1997 онд баталсан Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Цэц зөвхөн Үндсэн хууль хүчин төгөлдөр болж үйлчилсэн 1992 оны 2 дугаар сарын 12-ны өдрөөс хойш гарсан хууль тогтоомж болон албан тушаалтны үйл ажиллагаатай холбогдсон маргааныг хянан шийдвэрлэнэ.” гэж заасан нь Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх хүрээг цаг хугацааны хүчин зүйлээр хязгаарласан байна. Ийнхүү хязгаарласнаар Үндсэн хуулийн цэц 1992 оны Үндсэн хуулийг дагаж мөрдөхөөс өмнө батлагдсан хууль, эрх зүйн актыг өөрийн бүрэн эрхийн хүрээнд Үндсэн хуульд нийцсэн эсэхийг хянан шийдвэрлэх

боломжгүй болжээ. 1992 оны Үндсэн хууль хүчин төгөлдөр болж үйлчилсэн 1992 оны 2 дугаар сарын 12-ны өдрөөс өмнө гарсан хууль тогтоомж болон харьяаллын хүрээнд хамаарах маргаан бүхий бусад асуудлыг Үндсэн хуулийн цэц хянан шийдвэрлэхгүй тохиолдолд Үндсэн хуульд нийцээгүй хууль, бусад шийдвэр хүчин төгөлдөр үйлчлэх боломжтой. Өөрөөр хэлбэл, 1992 оны 2 дугаар сарын 12-ны өдрөөс өмнө гарсан хууль, бусад шийдвэр нь 1992 оны Үндсэн хуулийн хяналтын гадуур үлдэж, тусдаа дэг журам үүсгэхээр байна. Үүний үр дүнд 1992 оны Үндсэн хуулийн дэг журам болон түүнээс гадуурх дэг журам бий болж, Монгол Улсын үндэсний эрх зүйн нэгдмэл орон зай эвдэгдэхээр байна. Үндсэн хуулийн Хоёрдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Монгол Улс төрийн байгууламжийн хувьд нэгдмэл байна.” гэж заасан нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэр зөвхөн засаг захиргааны нэгжид хуваагдах (Үндсэн хуулийн Хоёрдугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг, Тавин долдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг)-ыг хэлэхээс гадна Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт хүчин төгөлдөр үйлчилж буй бүхий л хууль, шийдвэр, үйл ажиллагаа нэг Үндсэн хууль (дээд хууль буюу 1992 оны Үндсэн хууль)-д бүрнээ нийцэх утгатай.

4. Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт хүчин төгөлдөр үйлчилж буй аливаа хууль, бусад шийдвэр хэзээ батлагдсан бэ гэдгээс үл хамааран Үндсэн хуульд нийцэх, үүний биелэлтэд Үндсэн хуулийн цэц бүрэн эрхийнхээ хүрээнд хяналт тавих нь Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал юм. Үндсэн хуулийн Жаран дөрөв, Жаран зургадугаар зүйлийн дагуу Үндсэн хуулийн цэц

нь өөрийн бүрэн эрхийн хүрээнд хамаарах хууль, бусад шийдвэр хэзээ батлагдсанаас үл хамааран Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх тухай маргааныг хянан шийдвэрлэхээр байна.

5.Шинэ Үндсэн хуулийг дагаж мөрдсөн үеэс эхлээд түүнд харшилсан хуучин актыг хүчингүй болгох, түүнд харшлахгүй бол цаашид хүчин төгөлдөр дагаж мөрдөх хэрэгтэй болсон тул Ардын Их Хурлаас 1992 оны 01 дүгээр сарын 16-ны өдөр БНМАУ-ын Үндсэн хуулиас Монгол Улсын Үндсэн хуулийг бүрнээ дагаж мөрдөхөд шилжих тухай буюу Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Хавсралт хууль (цаашид "Хавсралт хууль" гэх)-ийг баталжээ. Хавсралт хуулийн Тавдугаар зүйлийн 2, 4 дэх хэсгийн дагуу Улсын Их Хурал Үндсэн хуульд заасан хуулийг 1993 онд багтаан батлан гаргах, хууль тогтоомжийг Үндсэн хуульд нийцүүлэн бүрэн шинэчлэх ажлыг 1996 онд багтаан хийж дуусгах үүрэг хүлээсэн байна. Улсын Их Хурлын энэ үүрэг нь тэдгээр хууль тогтоомж Үндсэн хуулийг зөрчсөн тухай маргааныг Үндсэн хуулийн цэцээс хянан шийдвэрлэхэд саад болохгүй. Тодруулбал, Үндсэн хуулийн Далдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн дагуу хууль, бусад шийдвэр, үйл ажиллагаа Үндсэн хуульд бүрнээ нийцсэн байх бөгөөд эдгээрээс Үндсэн хуулийн цэц Үндсэн хуулийн Жаран дөрөв, Жаран зургадугаар зүйлд заасан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд хамаарах асуудлаар маргаан үүсгэх, хянан шийдвэрлэхээр тодорхой зохицуулсан. Хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хуулийн ерөнхий зохицуулалтыг хэрэглэхдээ тухайн дагаж мөрдөх гэж буй хуулийн

илэрхий заалтыг шууд үгүйсгэж болохгүй. Иймд Хавсралт хуульд хууль тогтоогчийн үүргийг тусгайлан заасан нь Үндсэн хуулийг дагаж мөрдөхөөс өмнө гарсан бөгөөд хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль, бусад шийдвэр Үндсэн хуульд нийцсэн эсэх маргааныг хянан шийдвэрлэх талаарх Үндсэн хуулийн цэцийн бүрэн эрхийг үгүйсгэх үндэслэл болохгүй.

Дээрхээс үзэхэд Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг нь Үндсэн хуулийн цэцийн маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хүрээг цаг хугацааны хүчин зүйлээр явцууруулсан байна. Энэ зохицуулалтын дагуу 1992 оны Үндсэн хуулийг дагаж мөрдөхөөс өмнө батлагдсан хууль, бусад шийдвэр Үндсэн хуульд нийцсэн эсэхийг Үндсэн хуулийн цэцээс хянан шийдвэрлэх боломжгүй болгосон байгаа нь Үндсэн хуульд нийцэхгүй, эсхүл үндсэн эрхийг дордуулсан хууль, бусад шийдвэр, олон улсын гэрээ Үндсэн хуулийн хяналтаас гадуур хүчин төгөлдөр үйлчилсээр байх нөхцөлийг бүрдүүлжээ. Үндсэн хуулийн хяналтын хүрээг ийнхүү хумьснаар Үндсэн хуулийн дээд хууль байх шинж, Үндсэн хуулийн Далдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн Үндсэн хуульд нийцсэн байх зарчмыг алдагдуулах хууль зүйн үр дагаврыг бий болгосон тул Үндсэн хуулийн холбогдох хэсгийг зөрчсөн байна.

Үр дагавар

Энэхүү шийдвэр нь Үндсэн хуульд ардчилсан улсыг тодорхойлогч шинжийн нэг хууль дээдлэх зарчмын шаардлага болох үндсэн хуульд

ёсыг тодорхойлж, бэхжүүлснээрээ онцлог юм. Монгол Улсын 1992 оны Үндсэн хууль нь ард түмний бүрэн эрхт байдлыг хангасан журмаар хэлэлцэж баталсан, иргэний үндсэн эрхийг хамгаалж, төрийн эрх мэдэл хуваарилж, хяналт тэнцлийг хангах замаар төрийн эрх мэдэлд хязгаарлалт тогтоосон хувьдаа дээд хууль болж ердийн хууль, бусад шийдвэр, үйл ажиллагааг өөртөө нийцсэн байхыг шаардана. Үндсэн хуульд ёсны дагуу Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах баталгааг хангах хяналт байх шаардлагатай бөгөөд энэхүү хяналт нь Үндсэн хуулийн цэц байхаар тогтоосныг онцолж, түүний хяналтын цар хүрээг цаг хугацааны хүчин зүйлээр ердийн хуулиар

хязгаарлалт тогтоосон нь үндэслэлгүй болохыг тухайлан тогтоосноороо тус шийдвэр нь чухал ач холбогдолтой байна. Нийтлэг байдлаар Үндсэн хуулийн шүүхийн шийдвэр нь заавал мөрдөгдөх шинжтэй тул зарчмын хувьд тус шийдвэр нь гарсан цагаасаа хойш ("ex nunc" буюу одооноос эхлээд) үйлчлэх үр дагавартай учир Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсгийг хүчингүй болгосноос эхлэн иргэн, эрх бүхий этгээд 1992 оны 2 дугаар сарын 12-ны өдрөөс өмнө батлагдсан хууль, бусад шийдвэр Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх асуудлаар Үндсэн хуулийн цэцэд өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргаж шийдвэрлүүлэх боломжтой болсон.

ШҮҮГЧИЙН ЗАРИМ САХИЛГЫН ЗӨРЧЛИЙН ТУХАЙ МАРГААН

Үндсэн хуулийн цэц: 2024 оны 11 дүгээр сарын 01-ний өдрийн 23 дугаар магадлал.

Дунд суудал: Даргалагч Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан, бүрэлдэхүүнд Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Ж.Эрдэнэбулган /илтгэгч/, Д.Гангабаатар, Б.Болдбаатар, Р.Батрагчаа.

Маргагч: Мэдээлэл гаргагч иргэн П.Ундрах-Эрдэнэ, Д.Мөнгөнтуул.

Маргалдагч: Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн Б.Энхбаяр Улсын Их Хурлын итгэмжилсэн төлөөлөгчөөр оролцсон.

2024 оны 23 дугаар
магадлал

“

... Хууль тогтоогч
шүүгчид хориглох
зүйлийг ийнхүү
нарийвчлан
тодорхойлсон нь
шүүх эрх мэдлийг
хэрэгжүүлэхдээ аливаа
хууль бус, зохисгүй
үйлдэл, эс үйлдэхүй
гаргахаас сэргийлэх,
улмаар шүүхэд
итгэх олон нийтийн
итгэлийг бэхжүүлэх,
нийгмийн шударга
ёсны тогтолцоог
төлөвшүүлэх зорилгод
нийцэж байна. ...

”

“Санамж: Олон нийтийг мэдээллээр хангах зорилгоор
бэлтгэсэн энэхүү тойм нь Үндсэн хуулийн цэцийн бүрэн
гүйцэд шийдвэр биш бөгөөд түүнийг орлохгүй.”

Шийдвэрийн товч утга

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.1 дэх хэсэгт “Шүүгчид дараах зүйлийг хориглоно.” гээд 50.1.1 дэх заалтаар “албан тушаалын байдал, эрх нөлөөгөө урвуулан ашиглаж өөртөө, эсхүл бусдад давуу байдал бий болгох;”, 50.1.23 дахь заалтаар “хуулийн илт тодорхой заалтыг ноцтой, эсхүл удаа дараа зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүй гаргах;”-ыг шүүгчид хориглохоор хуульчилсан. Ийнхүү хуульчлахдаа дээрх хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.1.1 дэх заалтад шүүгчид холбогдох сахилгын зөрчлийг Эрүүгийн хуулийн 22.1 дүгээр зүйлд заасан эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэрэгтэй адил агуулгаар томъёолсон, мөн тус хуулийн 50.1.23 дахь заалтын зохицуулалтаар Сахилгын хороонд өргөн эрх олгож, шүүхийн шийдвэрийг хянах боломжтой болгож байна гэсэн маргаан гарч (шүүхээр шийдвэрлэсэн) нэр бүхий иргэд Үндсэн хуулийн цэцэд хандсан.

Үндсэн хуулийн цэц Монгол Улсын шүүхийн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/-ийн 50 дугаар зүйлийн 50.1.1, 50.1.23 дахь заалт Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Аравдугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг, Арван зургадугаар зүйлийн 14 дэх заалт, Дөчин долдугаар зүйлийн 1, 2 дахь хэсэг, Дөчин наймдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, Дөчин есдүгээр зүйлийн 1, 2 дахь хэсэг, Тавин зургадугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийг зөрчсөн эсэх маргааныг хэлэлцээд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгсэхгүй болгож Дунд суудлын хуралдаанаас магадлал гарган шийдвэрлэсэн.

Мэдээлэл гаргагч иргэн**П.Ундрах-Эрдэнэ, Д.Мөнгөнтуул**

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.1.1 дэх заалтад заасан сахилгын зөрчил нь Эрүүгийн хуулийн 22.1 дүгээр зүйл буюу Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэрэгтэй агуулгаараа ижил эрх зүйн хэм хэмжээний давхардлыг

бий болгосон бөгөөд Шүүхийн сахилгын хороонд бусдын гэмт хэрэг үйлдсэн гэм бурууг тогтоох эрх Үндсэн хуулиар олгогдоогүй. Зүй нь тухайн шүүгч нь эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашигласан эсэх нөхцөл байдлыг хуулийн холбогдох байгууллага шалгаж, гэм буруутай эсэхийг шүүх эцэслэн шийдвэрлэсний дараа тухайн этгээдийг энэхүү үндэслэлээр огцруулах эсэхийг шийдвэрлэх ёстой юм.

Мөн хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.1.23 дахь заалтын агуулгаас үзвэл Шүүхийн сахилгын хороо нь шүүгчийн хэрэг маргааныг өөрийн дотоод итгэлээрээ, хуулийг хэрэглэн шийдвэрлэсэн шийдвэрийг хууль буюу хуулийн илт тодорхой заалтыг ноцтой зөрчсөн гэх үндэслэлээр хянах утгыг илэрхийлж байна. Үндсэн хуульд зааснаар шүүхийн шийдвэр нь зохих мэргэжлийн мэргэшсэн институтээр хянагдаж, шүүхийн шийдвэрийн зөрчил шат шатандаа арилах ёстой атал ийнхүү шүүхийн шийдвэрийг хянаж, шүүгчийг шийдвэрлэсэн хэрэгтэй нь холбогдуулан огцруулах зэрэг сахилгын шийтгэл хүлээлгэх боломжийг хуульчилсан нь хуулиас гадуур шүүх байгуулж байгаа явдал гэж үзэж Үндсэн хуулийн Аравдугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг, Арван зургадугаар зүйлийн 14 дэх заалт, Дөчин долдугаар зүйлийн 1, 2 дахь хэсэг, Дөчин наймдугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, Дөчин есдүгээр зүйлийн 1, 2 дахь хэсэг, Тавин зургадугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийг тус тус зөрчсөн гэж үзэн Үндсэн хуулийн цэцэд хандсан.

**Монгол Улсын Их Хурлын
итгэмжилсэн төлөөлөгч, Улсын Их
Хурлын гишүүн Б.Энхбаяр**

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуульд сахилгын хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг нэн тодорхой хуульчилж, явцтай холбоотой харилцааг боломжит хамгийн өргөн хүрээнд нарийвчлан зохицуулахыг хичээсэн. Сахилгын хорооны хуралдаанаас 112 дугаар зүйлд зааснаар тогтоол гаргах бөгөөд тогтоол нь эцсийн шийдвэр байна. Сахилгын

хороонд шүүгч гэмт хэрэг үйлдсэн эсэхийг тогтоох чиг үүргийг хуулиар олгоогүй. Шүүгчийн үйлдэл гэмт хэргийн шинжтэй байвал шалгуулахаар эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтанд шилжүүлэх тогтоол гаргаж, тус тогтоол нь эцсийн шийдвэр байх тул сахилгын хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа дуусгавар болно.

Иргэдийн өргөдөл, мэдээлэлд дурдсан Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 14 дэх заалтын гэм буруугүй гэж үзэх асуудал нь гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай холбоотой юм. Иймд сахилгын хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь эрүүгийн процессоос тусдаа төдийгүй хэзээ сахилгын хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа нь дуусгавар болж, эрх бүхий байгууллагад шилжүүлснээр эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа эхлэхийг Монгол Улсын шүүхийн тухай хуульд нэн тодорхой заасан. Сахилгын хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үндсэнд аливаа шүүгчийг буруутгасан, эсхүл тодорхой арга хэмжээ авахаар шийдвэрлэсэн бол үүнийг эрүүгийн хариуцлага тооцож байгаа асуудал гэж үзэхгүй тул шүүхээр нотлогдох хүртэл хэнийг ч гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцоогүй юм. Шүүхийн сахилгын хорооны үйл ажиллагаа нь шүүх эрх мэдлийн нэг бүрэлдэхүүн хэсэг гэж шууд ойлгож болохгүй тул шүүхийн "үндсэн тогтолцоо" эсхүл "дагнасан шүүхийн үйл ажиллагаа, шийдвэр" нь Улсын дээд шүүхийн хяналтаас гадуур үл байж болох Үндсэн хуулийн зүйл, хэсэг бол Шүүхийн сахилгын хороонд үл хамаарна. Иймд Үндсэн хууль зөрчөөгүй гэсэн тайлбарыг ирүүлсэн.

Шийдвэрийн үндэслэл

1. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Дөчин есдүгээр зүйлийн 6 дахь хэсэгт "Хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу шүүгчийг албан тушаалаас нь түдгэлзүүлэх, огцруулах болон сахилгын бусад шийтгэл ногдуулах чиг үүрэг бүхий Шүүхийн сахилгын хороо ажиллах бөгөөд түүний бүрэн эрх, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааны

журам, бүрэлдэхүүнд тавих шаардлага, томилох журмыг хуулиар тогтооно." гэж заасны дагуу Монгол Улсын Их Хурлаас 2021 оны 01 дүгээр сарын 15-ны өдөр Монгол Улсын шүүхийн тухай хууль /Шинэчилсэн найруулга/-ийг батлахдаа Шүүхийн сахилгын хорооны бүрэн эрх, үйл ажиллагааны журмыг хуульчилжээ. Мөн Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 50 дугаар зүйлд шүүгчид хориглох зүйлийг тодорхойлж, мөн хуулийн 55, 57 дугаар зүйлд Шүүхийн сахилгын хороо дээр дурдсан 50 дугаар зүйлд заасан хориглосон зохицуулалтыг зөрчиж, сахилгын зөрчил гаргасан шүүгчид сахилгын шийтгэл оногдуулахаар тусгасан байна.

Шүүгчид хориглох зүйлийг тухайлан хуульчилж Монгол Улсын шүүхийн тухай хуульд зааснаар шүүх бие даасан, шүүгч хараат бус байх, хууль дээдлэх зарчмыг, нөгөө талаас шударга шүүхээр шүүлгэх иргэний эрхийг баталгаажуулсан гэж үзэхээр байна. Хууль тогтоогч шүүгчид хориглох зүйлийг ийнхүү нарийвчлан тодорхойлсон нь шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхдээ аливаа хууль бус, зохисгүй үйлдэл, эс үйлдэхүй гаргахаас сэргийлэх, улмаар шүүхэд итгэх олон нийтийн итгэлийг бэхжүүлэх, нийгмийн шударга ёсны тогтолцоог төлөвшүүлэх зорилгод нийцэж байна. Өөрөөр хэлбэл, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 50 дугаар зүйлийн зохицуулалт нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 14 дэх заалтын "... шударга шүүхээр шүүлгэх ... эрхтэй. ...", Дөчин есдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсгийн "Шүүгч хараат бус байж, гагцхүү хуульд захирагдана." гэсэн заалтыг баталгаажуулж, хэрэгжилтийг хангах зорилго, агуулгатай байна.

2. Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.1.1 дэх заалтаар "албан тушаалын байдал, эрх нөлөөгөө урвуулан ашиглаж өөртөө, эсхүл бусдад давуу байдал бий болгох;", 50.1.23 дахь заалтаар "хуулийн илт тодорхой заалтыг ноцтой, эсхүл удаа дараа зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүй гаргах;" -ыг шүүгчид хориглохоор заасан нь

агуулгын хувьд хуулийг нэг мөр ойлгон хэрэглэх нөхцөлийг алдагдуулсан гэж үзэхээр байна. Тухайлбал, Эрүүгийн хуулийн 22.1 дүгээр зүйлд эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах гэмт хэрэг болон дээрх хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.1.1 дэх заалтад шүүгчид холбогдох сахилгын зөрчлийг томъёолон хуульчлахдаа тухайн гэмт хэрэг, зөрчлийн шинжийг ялгамжтай тогтоогоогүй байх бөгөөд энэ нь хуулийг зөв хэрэглэх боломжийг хязгаарлажээ.

Иймд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Дөчин есдүгээр зүйлийн 6 дахь хэсэгт заасан үзэл баримтлалын хүрээнд шүүхийн сахилгын хэргийн мөн чанар, бусад хэрэг, зөрчлөөс ялгагдах шинж, тухайн сахилгын хэргийг шалган шийдвэрлэх ажиллагааны онцлогийг харгалзан холбогдох зохицуулалтыг нарийвчлан хуульчлах, эрх зүйн хэм хэмжээний давхардал, хийдлийг арилгах, шүүгчид холбогдох сахилгын хэргийг шалгах, хянан шийдвэрлэх үндэслэл, журмыг нарийвчлан зохицуулах шаардлага байгааг дурдах нь зүйтэй байна. Энэ хүрээнд Монгол Улсын Их Хурлын итгэмжилсэн төлөөлөгч Үндсэн хуулийн цэцийн хуралдааны явцад дээрх зохицуулалтыг цаашид боловсронгуй болгох нь зүйтэй талаар тайлбар гаргасныг тэмдэглэж байна.

3.Иргэдийн мэдээлэл, нэмэлт тайлбар, маргагч талуудын Үндсэн хуулийн цэцийн хуралдаанд хийсэн тайлбар, маргааны баримтуудаас үзэхэд Шүүхийн сахилгын хороо Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн холбогдох зохицуулалтыг нэг мөр ойлгож хэрэглэхгүй байх, зохих заалт хоорондын уялдаа хамаарлыг харгалзахгүй байх, сахилгын зөрчлийн тухай өргөдөл, мэдээлэл, гомдол, эсэргүүцлийг хянан шийдвэрлэхдээ шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл хэсэг, шүүгчийн дотоод итгэлээрээ шийдвэрлэх асуудлыг хянан шалгаж, өөр хоорондоо ялгаатай шийдвэр гаргаж байгаа нь иргэдээс Үндсэн хуулийн цэцэд хандаж мэдээлэл гаргах үндэслэл болсон гэж үзэхээр байна.

Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн Арван зургадугаар бүлэгт сахилгын хэрэг хянан шийдвэрлэх зохицуулалтыг тусгайлан хуульчилж өгсөн бөгөөд тус хуулийн 101 дүгээр зүйлийн 101.2 дахь хэсэгт Шүүхийн сахилгын хороо шүүгчийн сахилгын хэргийг хянан шийдвэрлэхдээ хууль дээдлэх, шударга, ил тод, хараат бус байх, өргөдөл, мэдээллийг заавал хянан шийдвэрлэх зарчмыг мөрдлөг болгохоор заасныг тэмдэглэж байна.

4.Дээр дурдсан нөхцөл байдал, үндэслэлүүдээс үзэхэд Үндсэн хуулийн цэцийн дунд суудлын хуралдаанаас Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.1.1, 50.1.23 дахь заалт Монгол Улсын Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх талаарх дүгнэлт гаргах үндэслэлгүй байна. Тодруулбал, хуралдаанаар хянан хэлэлцэж буй маргаан бүхий асуудал нь эрх зүйн зохицуулалтын давхардал, хийдлийг арилгах, боловсронгуй болгох, холбогдох зохицуулалтын практик хэрэглээтэй холбоотой байна. Ийм асуудлыг шийдвэрлэх эрх хэмжээ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцэд байхгүй болно.

Үр дагавар

Үндсэн хуулийн цэц тус маргааныг хянан шийдвэрлэж Шүүхийн сахилгын хороо Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн холбогдох зохицуулалтыг нэг мөр ойлгож хэрэглэхгүй байх, зохих заалт хоорондын уялдаа хамаарлыг харгалзахгүй байх, сахилгын зөрчлийн тухай өргөдөл, мэдээлэл, гомдол, эсэргүүцлийг хянан шийдвэрлэхдээ шүүхийн шийдвэрийн үндэслэл хэсэг, шүүгчийн дотоод итгэлээрээ шийдвэрлэх асуудлыг хянан шалгаж, өөр хоорондоо ялгаатай шийдвэр гаргах ёсгүй болохыг шийдвэртээ тодорхой дурдсан бөгөөд улмаар тус магадлалыг Монгол Улсын Их Хурлын Хууль зүйн байнгын хороо, Шүүхийн сахилгын хороонд уламжилсан тул практикт болон хуулийн зохицуулалтын хүрээнд гарч буй зөрчил хийдэл засагдах үндсийг бүрдүүлсэн үр нөлөөтэй байна.

Цэцийн хуралдаан хийсэн байдал

Хуралдаан хийсэн огноо	Шийдвэр	Маргааны агуулга	Хуралдааны төрөл	Гаргасан шийдвэрийн агуулга
2024.01.17	ДҮГНЭЛТ №01	Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.3.3 дахь заалт Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай	ДУНД СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Үндсэн хууль зөрчсөн
2024.02.02	МАГАДЛАЛ №01	Эрүүгийн хуулийн 22.4 дүгээр зүйлийн холбогдох заалт болон "тайлбар" хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.02.02	МАГАДЛАЛ №02	Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуулийн 16 ¹ дүгээр зүйлийн 16 ¹ .13.3 дахь заалт, Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 29 дүгээр зүйлийн 29.3.3 дахь заалт, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 28 дугаар зүйлийн 28.3.3 дахь заалт Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.03.29	МАГАДЛАЛ №03	Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлийн 69.1.8 дахь заалтын холбогдох хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэсэн
2024.03.29	МАГАДЛАЛ №04	Эрүүгийн хуулийн 22.10 дугаар зүйл Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.03.29	МАГАДЛАЛ №05	Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 12 дугаар зүйлийн 12.3 дахь хэсэг болон Улсын Их Хурлын 2023 оны 112 дугаар тогтоолын хавсралтаар тогтоосон мандатын тоонд холбогдох хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.04.19	МАГАДЛАЛ №06	Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 124 дүгээр зүйлийн 124.3, 124.6 дахь хэсэг; Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 173 дугаар зүйлийн 173.5, 173.8 дахь хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан

2024.05.08	МАГАДЛАЛ №07	Монгол хэлний тухай хууль, Үй олноор хөнөөх зэвсэг дэлгэрүүлэх болон терроризмтой тэмцэх тухай хууль, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль тус тус бүхэлдээ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.05.22	ДҮГНЭЛТ №02	Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлийн 69.1.8 дахь заалтын зарим хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай	ДУНД СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Үндсэн хууль зөрчсөн
2024.05.29	МАГАДЛАЛ №08	Зөвшөөрлийн тухай хуулийн 5.6 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, Амьтны тухай хуулийн 29 ¹ дүгээр зүйл Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх тухай зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.06.12	ДҮГНЭЛТ №03	Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.2 дахь хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай	ДУНД СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Үндсэн хууль зөрчсөн
2024.06.14	МАГАДЛАЛ №09	Дунд суудлын хуралдааныг хойшлуулах хүсэлтийг хэлэлцэн шийдвэрлэсэн	ДУНД СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Хуралдааныг хойшлуулсан
2024.06.17	МАГАДЛАЛ №10	Монгол Улсын Их Хурлын 2018 оны 33, 35 дугаар тогтоол Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан үүсгүүлэхээр гаргасан гомдолд холбогдох асуудлыг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Гомдлыг хэрэгсэхгүй болгосон
2024.06.19	МАГАДЛАЛ №11	Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 66 ¹ дүгээр зүйлийн 66 ¹ .6 дахь хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.06.19	МАГАДЛАЛ №12	Нийгмийн даатгалын ерөнхий хуулийн 7 дугаар зүйлийн 7.4.10 дахь заалт Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.06.24	МАГАДЛАЛ №13	Эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.3 дахь хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан

2024.06.26	ТОГТООЛ №01	Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хууль, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль, Монгол Улсын Их Хурлын чуулганы хуралдааны дэгийн тухай хууль, Авлигын эсрэг хуулийн зарим хэсэг, заалт Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх маргааныг эцэслэн шийдвэрлэсэн тухай	ИХ СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Холбогдох зохицуулалт Үндсэн хууль зөрчсөн гэж үзэж, хүчингүй болгосон.
2024.06.27	МАГАДЛАЛ №14	Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 173 дугаар зүйлийн 173.5, 173.6, 173.7, 173.8 дахь хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.06.27	МАГАДЛАЛ №15	Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 31 дүгээр зүйлийн 31.2 дахь хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэсэн
2024.09.25	МАГАДЛАЛ №16	Эд хөрөнгийн эрхийн улсын бүртгэлийн тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.3 дахь хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.09.25	МАГАДЛАЛ №17	Ашигт малтмалын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай 2019 оны 11 дүгээр сарын 22-ны өдрийн хууль бүхэлдээ; Ашигт малтмалын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.7, 47 дугаар зүйлийн 47.1.2, 47.2.1 дэх заалт, 47.14, 47.16 дахь хэсэг; Засгийн газрын "Биржийн болон зах зээлийн үнийн эх сурвалжийн нэр зарлах тухай" 2016 оны 81 дүгээр тогтоолын 2 дугаар хавсралт Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.10.16	МАГАДЛАЛ №18	Дунд суудлын хуралдааныг хойшлуулах хүсэлтийг хэлэлцэн шийдвэрлэсэн	ДУНД СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Хуралдааныг хойшлуулсан
2024.10.18	МАГАДЛАЛ №19	Дунд суудлын хуралдааныг хойшлуулах хүсэлтийг хэлэлцэн шийдвэрлэсэн	ДУНД СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Хуралдааныг хойшлуулсан
2024.10.23	МАГАДЛАЛ №20	Их суудлын хуралдааныг хойшлуулах хүсэлтийг хэлэлцэн шийдвэрлэсэн	ИХ СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Хуралдааныг хойшлуулсан
2024.10.30	МАГАДЛАЛ №21	Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 72 дугаар зүйлийн 72.1 дэх хэсгийн холбогдох зохицуулалт Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэсэн
2024.10.30	МАГАДЛАЛ №22	Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 66 ¹ дүгээр зүйлийн 66 ¹ .6 дахь хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан

2024.11.01	МАГАДЛАЛ №23	Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.1.1, 50.1.23 дахь заалт Монгол Улсын Үндсэн хуулийг зөрчсөн эсэх маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай	ДУНД СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг хэрэгсэхгүй болгосон.
2024.11.08	ТОГТООЛ №02	Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэг Монгол улсын Үндсэн хуулийг зөрчсөн эсэх маргааныг эцэслэн шийдвэрлэсэн тухай	ИХ СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Холбогдох зохицуулалт Үндсэн хууль зөрчсөн гэж үзэж, хүчингүй болгосон.
2024.11.20	МАГАДЛАЛ №24	Шүүх, прокурорын байгууллагын үйл ажиллагаа болон Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.11.22	ДҮГНЭЛТ №04	Татварын ерөнхий хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.4 дэх хэсэг, 34 дүгээр зүйлийн 34.4.1, 34.4.3 дахь заалт Монгол Улсын Үндсэн хуулийг зөрчсөн эсэх маргааныг хянан шийдвэрлэсэн тухай	ДУНД СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Үндсэн хууль зөрчсөн
2024.11.27	ТОГТООЛ №03	Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 69 дүгээр зүйлийн 69.1.8 дахь заалтын холбогдох зохицуулалт Монгол улсын Үндсэн хуулийг зөрчсөн эсэх маргааныг эцэслэн шийдвэрлэсэн тухай	ИХ СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Холбогдох зохицуулалт Үндсэн хууль зөрчсөн гэж үзэж, хүчингүй болгосон.
2024.12.04	МАГАДЛАЛ №25	Нотариатын тухай хуулийн 51 ¹ дүгээр зүйлийн 51 ¹ .1 дэх хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан
2024.12.04	МАГАДЛАЛ №26	Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 14.1 дүгээр зүйлийн 3, 14.10 дугаар зүйлийн 11, 12 дахь хэсэг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэсэн
2024.12.20	МАГАДЛАЛ №27	Монгол Улсын Ерөнхий сайдад нэр дэвшүүлэх ажиллагаа болон Улсын Их Хурлын 2024 оны 05 дугаар тогтоол Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтыг зөрчсөн эсэх асуудлаар маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаа үүсгэх эсэхийг хэлэлцсэн тухай	БАГА СУУДЛЫН ХУРАЛДААН	Маргаан үүсгэхээс татгалзсан

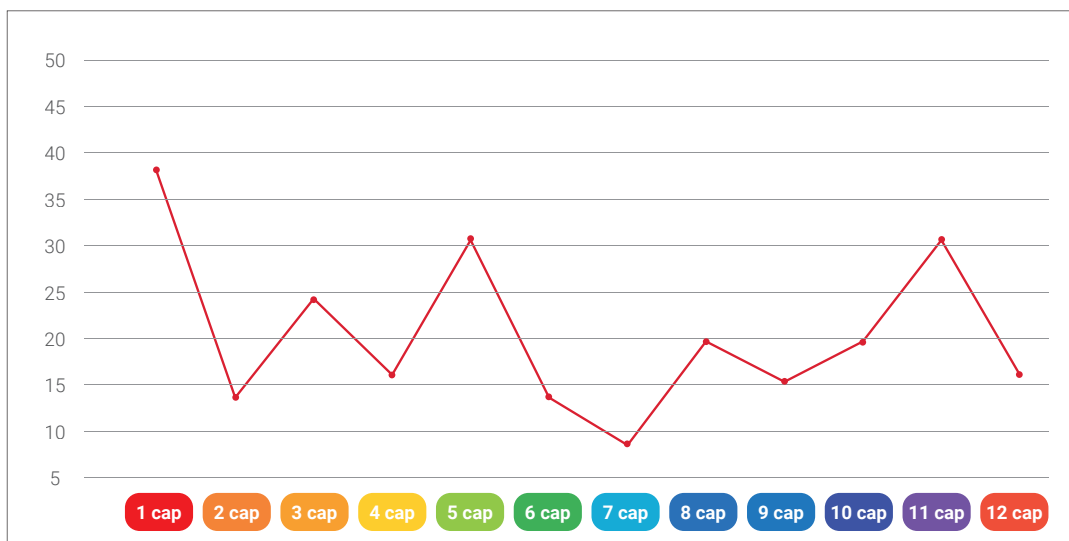

МАРГААН ХЯНАН
ШИЙДВЭРЛЭХ АЖИЛЛАГААНЫ

СТАТИСТИК

2024 оны статистик

2024 ОНД ХҮЛЭЭН АВСАН ӨРГӨДӨЛ, МЭДЭЭЛЭЛ, ГОМДЛЫН ГРАФИК ҮЗҮҮЛЭЛТ

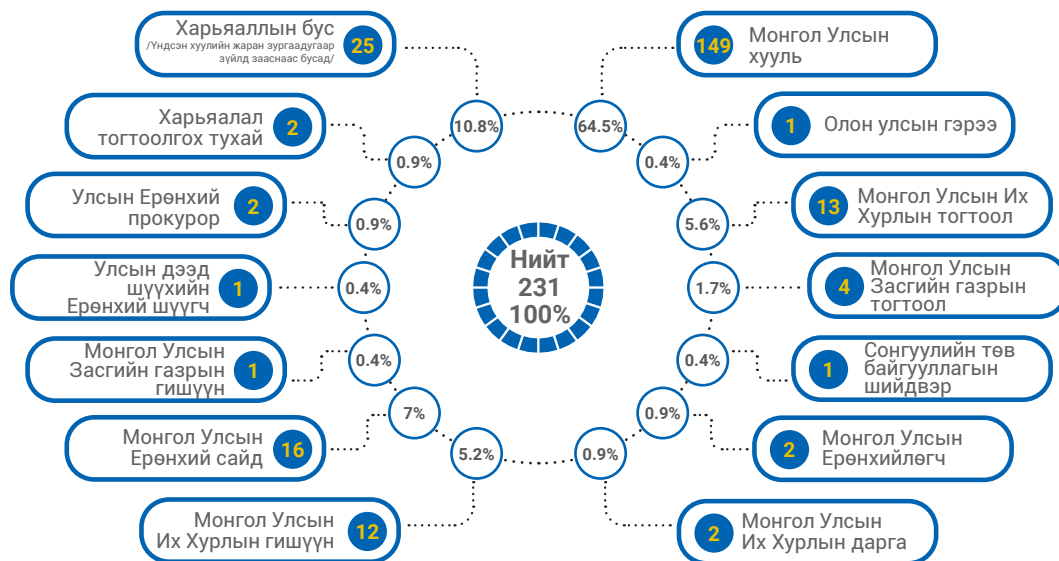
ХҮЛЭЭН АВСАН ӨРГӨДӨЛ, МЭДЭЭЛЭЛ, ХҮСЭЛТ, ГОДМЛЫН ТООН ҮЗҮҮЛЭЛТ

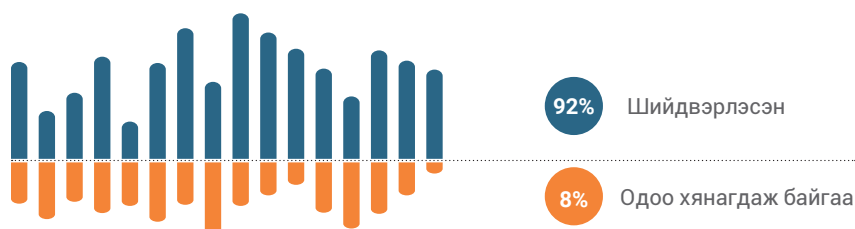
ХҮНИЙ ЭРХИЙН АСУУДЛААР ХАНДСАН БАЙДАЛ

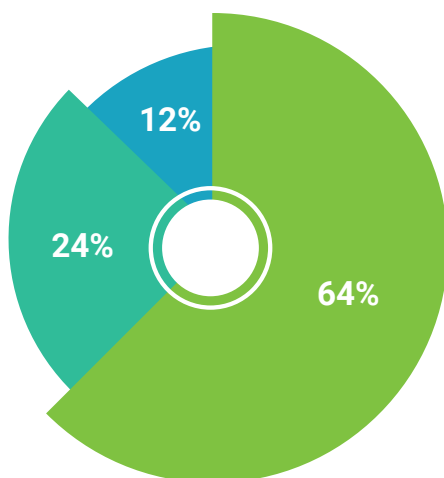
ХҮЛЭЭН АВСАН ӨРГӨДӨЛ, МЭДЭЭЛЭЛ, ХҮСЭЛТИЙН АГУУЛГА

ШИЙДВЭРЛЭСЭН БАЙДАЛ

ХУРАЛДААН ХИЙСЭН БАЙДАЛ

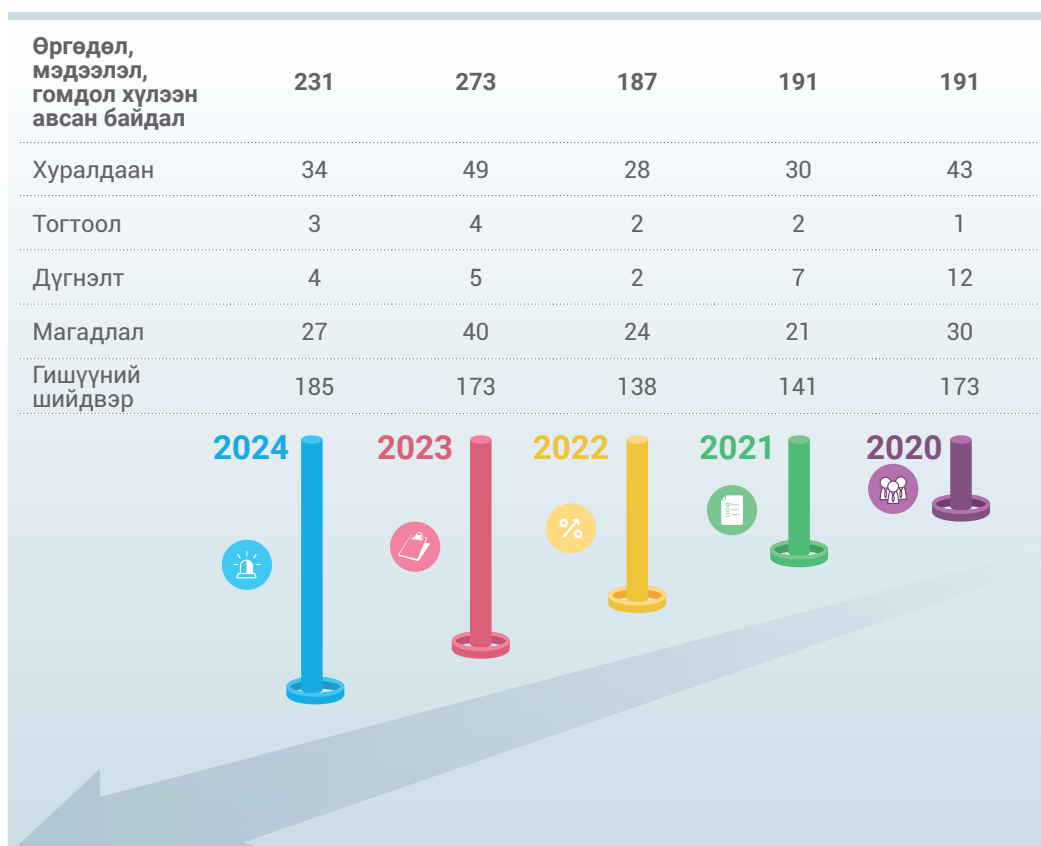

12% Их суудлын хуралдаан

24% Дунд суудлын хуралдаан

64% Бага суудлын хуралдаан

МАРГААН ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ЗАРИМ ХАРЬЦУУЛАЛТ /СҮҮЛИЙН 5 ЖИЛЭЭР/

1992-2024 оны статистик

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦЭД ХАНДСАН БАЙДЛЫН ТООН ҮЗҮҮЛЭЛТ

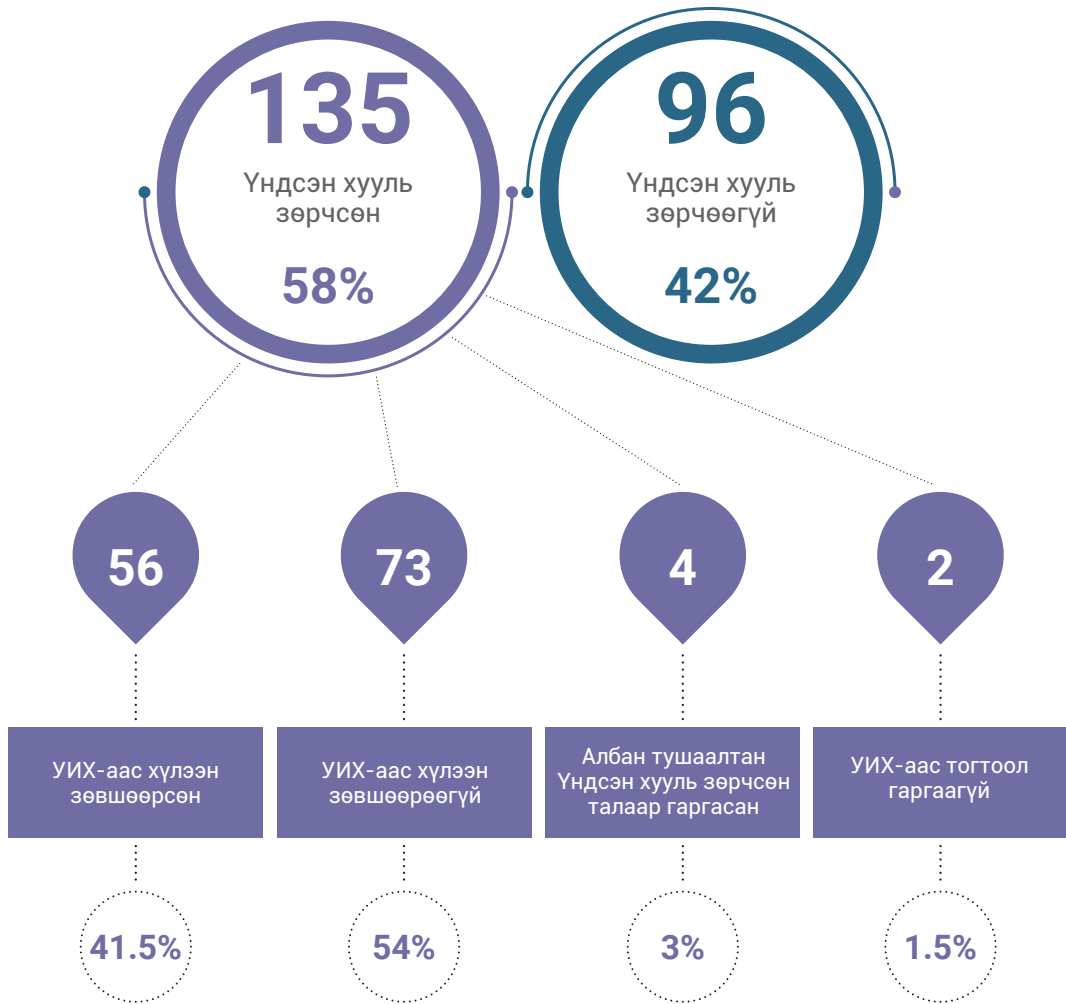
Он	Нийт хандалт (өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт)	Үүнээс				
		Өргөдөл	Мэдээлэл	Гомдол	Хүсэлт	Бусад /УИХТ/
1992	29	24	4	-	-	1
1993	67	26	34	3	2	2
1994	87	62	15	6	2	2
1995	48	30	14	4	-	-
1996	95	76	8	10	-	1
1997	76	67	2	5	2	-
1998	79	65	4	8	2	
1999	43	36	2	5	-	-
2000	31	27	1	1	-	2
2001	27	22	3	1	-	1
2002	86	74		9	-	3
2003	58	51	2	4	-	1
2004	42	35	6	1	-	
2005	76	66	4	4	-	2
2006	132	101	15	11	3	2
2007	127	84	14	25	-	4
2008	125	5	99	20	-	1
2009	114	90	6	18	-	-
2010	113	8	75	27	1	2
2011	101	80	1	19	1	-
2012	153	98	21	31	-	3
2013	132	90	15	25	-	2
2014	141	43	78	18	-	2
2015	176	38	90	36	1	11
2016	251	39	159	51	-	2
2017	165	32	94	38	1	-
2018	244	29	175	33	4	3
2019	250	63	137	44	3	3
2020	191	31	121	37	-	2
2021	191	29	133	23	3	3
2022	187	54	97	36	-	-
2023	273	31	179	60	-	3
2024	231	44	156	28	-	3
Нийт	4141	1650	1764	641	25	61

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦЭЭС ГАРГАСАН ШИЙДВЭРИЙН ТООН ҮЗҮҮЛЭЛТ

Он	Дүгнэлт	Үүнээс		Тогтоол	Магадлал	Гишүүний тогтоол
		Үндсэн хууль зөрчсөн	Үндсэн хууль зөрчөөгүй			
1992	1	1		-	-	2
1993	4	2	2	3	4	18
1994	9	7	2	2	6	2
1995	7	2	5	2	6	16
1996	10	6	4	4	8	23
1997	6	3	3	3	10	26
1998	9	4	5	2	12	59
1999	1	-	1	-	6	25
2000	4	2	2	2	3	22
2001	2	1	1	-	1	14
2002	4	4	-	3	7	37
2003	3	2	1	2	5	25
2004	3	1	2	-	10	21
2005	9	7	2	2	5	52
2006	13	8	5	4	15	60
2007	13	4	9	3	19	106
2008	10	6	4	3	21	135
2009	7	3	4	3	16	96
2010	8	5	3	2	28	118
2011	5	2	3	2	14	81
2012	5	1	4	3	26	124
2013	6	3	3	1	25	114
2014	8	5	3	2	16	110
2015	16	14	2	11	30	154
2016	12	7	5	5	36	198
2017	7	2	5	2	29	136
2018	15	10	5	3	33	195
2019	4	3	1	4	34	187
2020	12	5	7	1	30	173
2021	7	6	1	2	21	141
2022	2	-	2	2	24	138
2023	5	5	-	4	40	173
2024	4	4	-	3	27	185
Нийт	231	135	96	85	567	2966

МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН НИЙТ ДҮГНЭЛТ

Он	Нийт	Үндсэн хууль зөрчсөн	Улсын Их Хурлаас	
			хүлээн зөвшөөрсөн	хүлээн зөвшөөрөөгүй
1992	1	1	-	1
1993	4	2	-	2
1994	9	7	2	5
1995	7	2	-	2
1996	10	6	1	5
1997	6	3	2	1
1998	9	4	2	2
1999	1	-	-	-
2000	4	2	-	2
2001	2	1	1	-
2002	4	4	-	4
2003	3	2	1	1
2004	3	1	1	-
2005	9	7	4	3
2006	13	8	4	4
2007	13	4	-	4
2008	10	6	3	3
2009	7	3	1	2
2010	8	5	2	3
2011	5	2	-	2
2012	5	1	-	1
2013	6	3	1	2
2014	8	5	3	2
2015	16	14	3	11
2016	12	7	5	2
2017	7	2	2	-
2018	15	10	6	4
2019	4	3	1	2
2020	12	5	2	3
2021	7	6	4	2
2022	2	-	-	-
2023	5	5	2	3
2024	4	4	3	1
Нийт	231	135	56	79

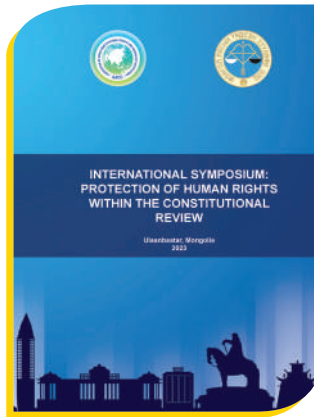

An abstract background featuring a complex, overlapping pattern of blue geometric shapes, including squares, rectangles, and circles, arranged in a circular, tunnel-like structure that recedes into the distance. The pattern is composed of various shades of blue, from light to dark, creating a sense of depth and movement.

ҮЙЛ ЯВДАЛ

ҮЙЛ ЯВДАЛ

1
сар

Үндсэн хуулийн шүүх, түүнтэй адилтгах байгууллагуудын Азийн нийгэмлэгийн "Үндсэн хуулийн хяналтын хүрээнд хүний эрхийг хамгаалах нь" сэдэвт 6 дугаар Их Хурлын илтгэлийн эмхэтгэл хэвлүүлэв.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газраас эрхлэн "Дурсамж бүтээсэн он жилүүд" төслийг хэрэгжүүлж эхлэв.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль, Төрийн албаны тухай хуулийн зарим заалт, "Төрийн захиргааны албан тушаалын зэрэг дэв, түүний нэмэгдэл олгох журам батлах тухай" Улсын Их Хурлын тогтоолыг үндэслэн Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын зарим ажилтанд Төрийн захиргааны албан тушаалын зэрэг дэвийг олгов.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Ж.Эрдэнэбулган, Д.Гангабаатар, О.Мөнхсайхан нар Япон Улсын Хууль зүйн яамны харьяа Судалгаа, сургалтын хүрээлэнгийн Олон улсын хамтын ажиллагааны газрын захирал Шинтаро Найто тэргүүтэй төлөөлөгчдийг Цэцийн ордонд хүлээн авч уулзав.

Монгол Улсын Ардчилсан Үндсэн хуулийн эхийг баригч Б.Чимидийн нэрэмжит "Монгол Улсын Үндсэн хуулийн үндсэн бүтэц, суурь үзэл баримтлал: тулгамдсан асуудал" сэдэвт эрдэм шинжилгээний шилдэг илтгэлийн уралдааныг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц, Чимид сан, МУИС-ийн Хууль зүйн сургууль, Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн, Хүний эрхийн Үндэсний Комисс, Монгол Улсын Сонгуулийн ерөнхий хороо, Монгол Улсын Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, Монгол Улсын дээд шүүх Шүүхийн сургалт, судалгаа, мэдээллийн хүрээлэн, Удирдлагын академи, ШУА-ийн философийн хүрээлэн, МУИС-Үндсэн хуулийн эрх зүйн хүрээлэн, Монголын Хуульчдын холбоо, Монголын Өмгөөлөгчдийн холбоо, Монголын Олон Улсын Арбитр, Ханнс-Зайделийн сан, "Эрх зүйт ёс" сан зэрэг байгууллагууд хамтран зохион байгуулав.

**2
сар**

Үндсэн хуулийн Цэцийн анхны дарга, гавьяат хуульч, хууль зүйн шинжлэх ухааны доктор, профессор Галдангийн Совдын нэрэмжит хууль зүйн сэдэвт шилдэг өгүүлэл шалгаруулах уралдааныг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Судалгааны төв, Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, Улсын ерөнхий прокурорын дэргэдэх Сургалт, судалгааны хүрээлэн, Монгол Улсын Их Сургуулийн Хууль зүйн сургууль, Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн хамтран амжилттай зохион байгуулав.

"ХБНГУ-ын Холбооны Үндсэн хуулийн шүүхийн сонгомол шийдвэрийн эмхэтгэл: Үндсэн эрх", "Хувь хүний Үндсэн хуулийн шүүхэд хандах эрх" Венецийн комиссын шинэчилсэн тайлан, "Үндсэн хуулийн шүүхийн талаарх Венецийн комиссын санал, тайлан, судалгааны эмхэтгэл", "Үндсэн хуулийн хяналтыг боловсронгуй болгох нь" эрдэм шинжилгээний бага хурлын эмхэтгэл, номын нээлтийн ажиллагаа болов. Тус номыг Монгол Улсын Их Сургуулийн Үндсэн хуулийн эрх зүйн хүрээлэн ХБНГУ-ын Ханнс-Зайделийн сангийн дэмжлэгтэйгээр ХБНГУ-ын Холбооны Үндсэн хуулийн шүүхийн шийдвэр орчуулах төслийн хүрээнд гаргасан. Төслийн удирдагчаар Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн, хууль зүйн доктор О.Мөнхсайхан ажиллав.

3 сар

Монгол орны ихэнх нутгаар ихээхэн хэмжээний цас орж, хүчтэй шуурснаар “цагаан зуд”, “шуурган зуд” хавсарсан нөхцөл үүсч малчдад туслах аянд Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүд, Тамгын газрын хамт олон нэгдэж, халуун сэтгэлийн гараа сунган цугларсан хандивыг Улсын онцгой комисст хүлээлгэн өгөв.

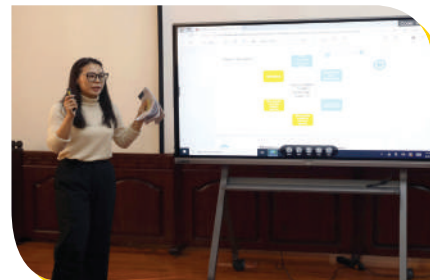
Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Судалгааны төвийн судлаач, доктор С.Сүхчулуун “Монгол Улсын хүрээлэн буй орчны процессын эрх зүйн хөгжлийн чиг хандлага, тулгамдаж буй асуудал” сэдвээр Тамгын газрын албан хаагч нарт танилцуулга хийв.

Монгол Улсын Их Хурлын гишүүн, ажлын хэсгийн ахлагч Ц.Мөнх-Оргил Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай болон Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг Улсын Их Хурлын дарга Г.Занданшарт өргөн мэдүүлэв.

Олон улсын эмэгтэйчүүдийн эрхийг хамгаалах өдрийг тохиолдуулан “Амжилт бол сонголт” эмэгтэйчүүдийн манлайллын хөтөлбөрт хамрагдсан Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын эмэгтэй албан хаагчид сургалт зохион байгуулав.

“Үндсэн хууль, Захиргаа, Эдийн засгийн эрх зүйн суурь асуудлууд” сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний V бага хуралд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Г.Баясгалан, Д.Гангабаатар, Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын зарим ажилтан оролцов.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2011 оны 339, 340 дүгээр тогтоолоор батлагдсан "Гамшгийн аюулын тухай зарлан мэдээллийн дохио дамжуулах журам", "Гамшгийн үеийн дайчилгаа, нүүлгэн шилжүүлэх журам"-ын дагуу гамшгийн аюулын зарлан мэдээллийн дохиогоор бэлэн байдлыг хангах дадлага, сургуулилт хийв.

4
сар

Кибер аюулгүй байдлын Зөвлөл, Удирдлагын академи хамтран зохион байгуулсан "Цахим засаглалын төлөв, цаашдын чиг хандлага / Кибер аюулгүй байдал/" сэдэвт сургалтад Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын ажилтнууд хамрагдав.

"Отгонтэнгэр" их сургуулийн Хууль зүйн сургууль, Монгол Улсын Их Сургуулийн Улс төр судлал, олон улсын харилцаа, нийтийн удирдлагын сургуулийн 90 гаруй оюутнууд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн ордонд зочилж, үйл ажиллагаатай танилцав.

"Хаврын их цэвэрлэгээ" арга хэмжээний хүрээнд Бүх нийтийн нэгдсэн их цэвэрлэгээнд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын ажилтнууд байгууллагынхаа гадна орчны зам талбайн хог хаягдал, ногоон байгууламжийн шар өвс, хатсан шарилж ургамлыг цэвэрлэх, хайс хашлага угааж өнгө үзэмжийг сэргээх зэргээр цэвэр, эрүүл, аюулгүй орчин бүрдүүлэх талаар идэвхтэй ажиллав.

5 сар

МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн Хувийн эрх зүйн тэнхимийн багш, судлаач Д.Ганхүрэл Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын ажилтнуудад зориулж "Амины эрх болон бусад үндсэн эрхийн маргаан" сэдвээр сургалт хийв.

ОХУ-ын Доржи Банзаровын нэрэмжит Буриад Улсын Их Сургуулийн Хууль зүйн сургуулийн оюутан, багш нар Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн ордонд хүрэлцэн ирж, Цэцийн үйл ажиллагаатай танилцав.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн зарлигаар жил бүрийн 5, 10 дугаар сарын хоёр дахь долоо хоногийн Бямба гарагийг "Бүх нийтээр мод тарих Үндэсний өдөр" болгон зарласнаас гадна "Тэрбум мод" Үндэсний хөдөлгөөнийг өрнүүлэх тухай шийдвэр гаргасан. Энэ хүрээнд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын ажилтнууд бутлаг ургамал, зүлэг, мод тарих, өмнө нь тарьсан модонд цэнэг усалгаа хийх, арчлах ажлыг тогтмол хийж нийслэлийн ногоон байгууламжийг нэмэгдүүлэхэд өөрсдийн хувь нэмрээ оруулав.

Монгол Улсад Төрийн захиргааны мэргэжлийн ууган тэнхим байгуулагдсаны 30 жилийн ойд зориулсан эрдэм шинжилгээний хуралд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын дарга Д.Баянбилэг, Судалгааны төвийн захирал Р.Мухийт нар оролцов.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын дарга Д.Баянбилэг, Швейцарын хөгжлийн агентлагийн Ерөнхий захирлын орлогч, ноён Арно Вики нар Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц болон Швейцарын хөгжлийн агентлагийн хамтран хэрэгжүүлэх "Үндсэн хуулийн шүүхийн шинэтгэл ба ардчилал, хүний эрх" төслийн гэрээнд гарын үсэг зурав.

Монголын Хуульчдын Холбооны сургагч багш Г.Оюунболд Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын ажилтнуудад зориулж “Зөрчлийн тухай хууль, түүний хэрэгжилт” сэдвээр мэдээлэл хийв.

Унгарын Дунаужварос их сургуулийн судалгааны коллежийн ерөнхийлөгч, Профессоруудын шинжлэх ухааны Зөвлөлийн дэд ерөнхийлөгч, профессор Орсолья Фалус Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын албан хаагчдад зориулж Унгарын шинжлэх ухааны ном зүйн мэдээллийн сан болон бусад мэдээллийн санд эрдэм шинжилгээний өгүүлэл нийтлэх талаарх сургалтыг хийв.

Монгол Улсын Их Хурлын чуулганаар Ц.Цолмон, Б.Болдбаатар, Р.Батрагчаа нарыг Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүнээр томилов.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн нийт гишүүний хуралдаан болж, Үндсэн хуулийн цэцийн даргыг сонгох асуудлыг хэлэлцэв. Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Цэцийн даргаар сонгох хүний нэрийг Цэцийн гишүүд дотроосоо дэвшүүлэн хуралдаанаараа хэлэлцэж, саналыг нууцаар хурааж нийт гишүүний олонхын санал авсан хүнийг сонгоно” гэж заасны дагуу Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Гунгаагийн Баясгаланг Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн даргаар сонгов.

“Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хууль тогтоомж” эмхэтгэлийг хэвлүүлэв.

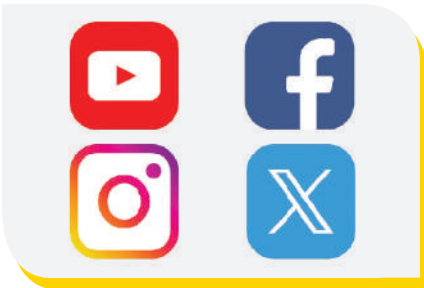
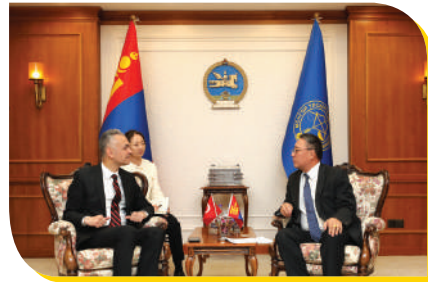

6 сар

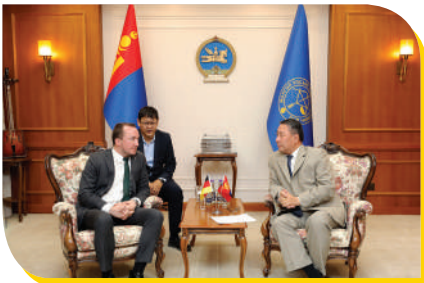
Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан Бүгд Найрамдах Турк Улсаас Монгол Улсад суугаа Онц бөгөөд Бүрэн эрхт Элчин сайд Зафер Атешийг өөрийнх нь хүсэлтээр хүлээн авч уулзав.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгаланд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн даргаар сонгогдсонтой нь холбогдуулан Европын Зөвлөлийн Венецийн комиссын захирал, хатагтай Симона Граната-Менгини, Бүгд Найрамдах Турк Улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн Ерөнхийлөгч, ноён Кадир Өзкаая, Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн дарга, хатагтай Эльвира Азимова, Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн дарга, ноён Жонсок Ли нар албан захидал ирүүлэв.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн нийт гишүүний хуралдаанаар Цэцийн үйл ажиллагаа олон нийтэд нээлттэй, ил тод байх, үнэн бодит мэдээллээр хангахад онцгой анхаарч үйл ажиллагааныхаа талаарх мэдээ, мэдээллийг өөрийн байгууллагын цахим хуудаст тогтмол байршуулж, олон нийтийн сүлжээгээр дамжуулах ажлыг идэвхжүүлэв.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан Швейцарын хөгжлийн агентлагийн Хамтын ажиллагааны газрын дарга, Ерөнхий консул, хатагтай Стефани Бурриг хүлээн авч уулзав.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан ХБНГУ-ын Ханнс-Зайделийн сангийн Монгол дахь төлөөлөгчийн газрын тэргүүн Феликс Гленкийг хүлээн авч уулзав.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан, Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Б.Болдбаатар нар Бүгд Найрамдах Болгар Улсаас Монгол Улсад суугаа Элчин сайдын яамны хэргийг түр хамаарагч Валентин Ангеловыг хүлээн авч уулзав.

Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, Үндсэн хуулийн цэцийн дүгнэлтийн талаарх Улсын Их Хурлын тогтоол хуваарилах болон маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүнийг тогтоох аргачлалыг батлав.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн нийт гишүүний 2024 оны 1, 2, 3 дугаар хуралдааны үеэр хэлэлцэгдсэн асуудлын хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг батлав.

7 сар

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 32 жилийн ойг тохиолдуулан Цэцийн гишүүдийн гэр бүлийн гишүүдэд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн үйл ажиллагааг танилцуулах арга хэмжээг зохион байгуулав.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгаланд Үндсэн хуулийн цэцийн даргаар сонгогдсонтой нь холбогдуулан Бүгд Найрамдах Австри Улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн Ерөнхийлөгч, профессор Кристоф Грабенвартер, Оросын Холбооны Улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн дарга В.Д.Зорькин, Бүгд Найрамдах Польш Улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн дарга Юлия Пшилэмбска нар албан захидал ирүүлэв.

БНСУ-ын Күүкмин их сургуулийн Хуулийн сургуулийн багш, оюутнууд, “Еэти” боловсролын академийн багш, сурагчдын төлөөлөл Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн ордонд хүрэлцэн ирж Үндсэн хуулийн цэцийн үйл ажиллагаатай танилцлаа. Энэ үеэр Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газраас байгууллагынхаа бүрэн эрх, чиг үүрэг, Үндсэн хуулийн хяналтын онцлогийн талаар оюутнуудад мэдээлэл өгч, сонирхсон асуултад нь хариулт өгөв.

9 сар

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Ж.Эрдэнэбулган Япон Улсын Хууль зүйн яамны төлөөлөгчдийг хүлээн авч уулзав.

Үндсэн хуулийн шүүх, түүнтэй адилтгах байгууллагуудын Азийн нийгэмлэгийн гишүүн улс орнуудын Үндсэн хуулийн шүүхийн Ерөнхий нарийн бичгийн дарга нарын цахим хурал болов. Цахим хуралд Нийгэмлэгийн гишүүн 20 гаруй улс орны Үндсэн хуулийн шүүхийн төлөөлөгчид түүний дотор Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын дарга Д.Баянбилэг, Ёслол, гадаад харилцааны хэлтсийн дарга Г.Билгүүн нар оролцлоо.

Цэцэд ирүүлсэн иргэдийн өргөдөл, мэдээлэл, гомдол, эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтны хүсэлтийн дагуу Цэцэд маргаан үүсгэсэн тохиолдолд энэ талаар олон нийтэд тогтмол мэдээлдэг болов. Мөн Үндсэн хуулийн цэцийн дотоодод мөрдөж буй дүрэм, журам, аргачлал, Цэцийн дунд, их суудлын хуралдааны шийдвэрийн бичвэрийг эх хувиар нь PDF хэлбэрт шилжүүлэн албан ёсны цахим хуудастаа байршуулж эхлэв.

“Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоол хуваарилах, бүрэлдэхүүнийг тогтоох, программ ашиглах аргачлал”-ыг баталж, холбогдох программыг хийлгэн ажиллуулж эхлэв.

10
сар

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн зарлигаар жил бүрийн 5, 10 дугаар сарын хоёр дахь долоо хоногийн бямба гарагийг “Бүх нийтээр мод тарих Үндэсний өдөр” болгосны дагуу Цэцийн гишүүд, Тамгын газрын ажилтнууд Цэцийн ордны гаднах нийтийн эзэмшлийн талбайд энэ оны хавар тарьсан 250 орчим шар хуайсыг арчлан, цэвэрлэж орчныхоо ногоон байгууламжийг сэргээв.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүд “Олон улсын ахмадын өдөр”-ийг тохиолдуулан Цэцийн гишүүнээр болон Тамгын газарт ажиллаж байсан ахмадуудаа хүлээн авч хүндэтгэл үзүүлэв. Үндсэн хуулийн цэц, түүний Тамгын газраас гавьяаны амралтандаа гарсан 30 гаруй ахмад настан байгаагаас Чингис хаан одонт 1, Монгол Улсын Хөдөлмөрийн баатар 1, Монгол Улсын ардын багш 1, Монгол Улсын гавьяат цолтон 15, Монгол Улсын Шинжлэх ухааны академийн жинхэнэ гишүүн /академич/ 3, профессор 18 байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний комиссын дарга Д.Сүнжидтэй Цэцийн ордонд ажил хэргийн уулзалт хийв. Уулзалтын үеэр Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан хүний эрхийг хамгаалах, дэмжих чиг үүргийн хүрээнд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц, Хүний эрхийн Үндэсний комиссын хоорондын харилцаа, хамтын ажиллагааг уялдуулах, мэдээлэл, лавлагаа харилцан солилцох, хоёр байгууллагын үйл ажиллагааг зохицуулсан хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох зэрэг асуудлаар санал солилцов.

11
сар

Бүгд Найрамдах Улсыг тунхаглаж, анхдугаар Үндсэн хууль баталсны 100 жилийн ойн хүрээнд зохион байгуулсан “Үндсэн хуульт ёс: Өнгөрсөн, одоо, ирээдүй” олон улсын эрдэм шинжилгээний хуралд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан оролцож үг хэлэв.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц, МУИС-ийн Үндсэн хуулийн эрх зүйн хүрээлэнтэй хамтран Үндсэн хуулийн процессын эрх зүйн асуудлаар оюутнуудын дунд мэтгэлцээний тэмцээнийг зохион байгуулав.

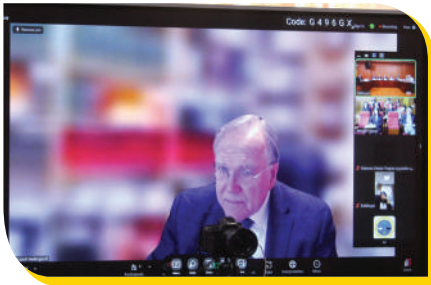
Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцээс санаачлан МУИС-ийн Үндсэн хуулийн эрх зүйн хүрээлэн, Чимид сантай хамтран Анхдугаар Үндсэн хууль батлагдсаны 100 жилийн ой, Монгол Улсын төр, нийгмийн нэрт зүтгэлтэн, ардчилсан Үндсэн хуулийн эхийг баригч, Хөдөлмөрийн баатар, Ардын багш, гавьяат хуульч, доктор, профессор Б.Чимидийн мэндэлсний 90 насны ойг тохиолдуулан "Үндсэн хуулийг дээдлэн шүтэх ёс" номын уншлагыг анх удаа зохион байгуулав.

12 сар

Монгол Улсын Хөдөлмөрийн баатар, Ардын багш, Гавьяат хуульч, доктор, профессор Бяраагийн Чимид агсны мэндэлсний 90 насны ойг тохиолдуулан Төрийн ордонд зохион байгуулсан олон улсын эрдэм шинжилгээний хуралд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн, доктор О.Мөнхсайхан "Үндсэн хуулийг дээдлэн шүтэх ёс" номын агуулгыг товчлон шинжилсэн илтгэл тавив.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан, Цэцийн гишүүд, Тамгын газрын ажилтнууд ХБНГУ-ын Холбооны Үндсэн хуулийн шүүхийн шүүгч асан, доктор, профессор Рудольф Меллинхофтой цахим уулзалт хийв.

"Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэрийн эмхэтгэл (2017-2019)", "Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэрийн эмхэтгэл (2020-2023)"-ийг эмхэтгэлийг тус тус хэвлүүлэв.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн нийт гишүүний хуралдааны дэг, Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны аргачлал, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн стратеги 2.0 (2025-2028), Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц, түүний Тамгын газрын үйл ажиллагааг цахимжуулах төлөвлөгөөг тус тус батлав.

ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА

Хамтын ажиллагаа

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц нь байгуулагдсан үеэсээ эхлэн бусад орны ижил төстэй үүрэг гүйцэтгэдэг байгууллагуудтай холбоо тогтоон гадаад харилцаагаа өргөтгөх, харилцан мэдээлэл солилцох, туршлага судлах, судалгааны хамтын бүтээл гаргах зэргээр хамтран ажиллаж байна. Мөн дэлхийн болон бүс нутгийн дор дурдсан байгууллагын гишүүнээр идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж байгаа билээ.

ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ШҮҮХ, ТҮҮНТЭЙ АДИЛТГАХ БАЙГУУЛЛАГУУДЫН АЗИЙН НИЙГЭМЛЭГ

Азийн нийгэмлэгийн гол зорилго нь хүний эрхийг хамгаалах, ардчиллыг баталгаажуулах, хууль дээдлэх ёсыг хэрэгжүүлэх, гишүүн улс хоорондын хамтын ажиллагааг дэмжих, туршлага, мэдээлэл солилцоход оршино.

Нийгэмлэг нь Удирдах зөвлөл, Их хурал болон байнгын ажиллагаатай нарийн бичгийн дарга нарын газар гэсэн бүтэцтэй. Удирдах зөвлөл нь Нийгэмлэгийн гишүүнчлэлийн статустай Үндсэн хуулийн шүүх, түүнтэй адилтгах байгууллагуудын Ерөнхийлөгч, эсвэл тэргүүн нараас бүрддэг бөгөөд хоёр жил тутамд нэг удаа Их хурлаа зохион байгуулж, хуралдуулдаг. Байнгын ажиллагаатай нарийн бичгийн дарга нарын газар нь Индонез Улсын Үндсэн хуулийн шүүх, БНСУ-ын Үндсэн хуулийн шүүх, Турк Улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн дэргэд тус тус байгуулагдан үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

ЕВРОПЫН ЗӨВЛӨЛИЙН ВЕНЕЦИЙН КОМИСС

Европын зөвлөлийн Венецийн комисс нь 1990 онд Европын Зөвлөлийн дэргэд Үндсэн хуулийн эрх зүйн асуудлаар зөвлөх эрхтэйгээр ардчилал, хүний эрх, хууль дээдлэх ёсыг хамгаалан хөхиүлэн дэмжих зорилгоор байгуулагдсан.

Уг Комисс нь Үндсэн хуулийн шүүх эрх мэдэл ба ердийн шүүх; ардчилсан институт ба хүний үндсэн эрх; сонгууль, бүх нийтийн санал асуулга, улс төрийн намуудын гэсэн гурван чиглэлээр үйл ажиллагаагаа эрхэлдэг.

Комиссын бие даасан гишүүд нь олон нийтийн болон олон улсын эрх зүйн их сургуулийн багш нар, Үндсэн хуулийн шүүхийн болон дээд шүүхийн шүүгчид, парламентын гишүүд, олон тооны төрийн албан хаагчид байдаг.

THE 6TH AACC CONGRESS 2024

ASSOCIATION OF ASIAN CONSTITUTIONAL COURTS
AND EQUIVALENT INSTITUTIONS

АЗИЙН НИЙГЭМЛЭГИЙН 6 ДУГААР ИХ ХУРАЛ

Үндсэн хуулийн шүүх, түүнтэй адилтгах байгууллагуудын Азийн нийгэмлэгийн 6 дугаар Их хурал болон тус нийгэмлэгийн Удирдах зөвлөлийн гишүүдийн хурал Тайландын Хаант Улсын нийслэл Бангкок хотноо зохион байгуулагдаж, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан, Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Д.Гангабаатар, Э.Энхтуяа нар оролцов.

САНАМЖ БИЧИГ

Үндсэн хуулийн шүүх, түүнтэй адилтгах байгууллагуудын Азийн нийгэмлэгийн 6 дугаар Их хурлын үеэр Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн дарга Г.Баясгалан Бүгд Найрамдах Казахстан Улсын Үндсэн хуулийн шүүхийн дарга, хатагтай Эльвира Азимова нар хоёр улсын Үндсэн хуулийн хяналтын байгууллага хоорондын харилцан ойлголцлын санамж бичигт гарын үсэг зурав.

ИХ ХУРЛЫН САЛБАР ХУРАЛДААН

Азийн нийгэмлэгийн 6 дугаар Их хурал “Тогтвортой нийгмийн төлөө Үндсэн хуулийн шүүх эрх мэдлийг бэхжүүлэхэд Үндсэн хуулийн шүүх, түүнтэй адилтгах байгууллагуудын гүйцэтгэх үүрэг” сэдвийн дор болсон бөгөөд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Д.Гангабаатар тус Их хурлын салбар хуралдааныг даргалж, илтгэл хэлэлцүүлэв.

ОЛОН УЛСЫН СУРГАЛТ

Бүгд Найрамдах Турк Улсын Үндсэн хуулийн шүүхээс зохион байгуулсан “Шүүхийн дээд байгууллагад мэдээллийн технологи, хиймэл оюун ухааныг ашиглах нь” сэдэвт 12 дугаар зуны сургалтад Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын Н.Болортунгалаг, Р.Мухийт, Р.Анар нар оролцож, илтгэл хэлэлцүүлэв.

ОЛОН УЛСЫН ХУУЛЬ ЗҮЙН XII ЧУУЛГАН

ОХУ-ын Хууль зүйн яамнаас зохион байгуулсан Петербургийн олон улсын хууль зүйн XII чуулган, ОХУ-ын Үндсэн хуулийн шүүхээс зохион байгуулсан “Үндсэн хуулийн хяналт ба эрхийн хамгаалалт” сэдэвт олон улсын бага хуралд Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүн Л.Өлзийсайхан тэргүүтэй төлөөлөгчид оролцов.

ОЛОН УЛСЫН СУДЛААЧДЫН IV БАГА ХУРАЛ

Үндсэн хуулийн шүүх, түүнтэй адилтгах байгууллагуудын Азийн нийгэмлэгийн Судалгаа, хөгжлийн асуудал эрхэлсэн нарийн бичгийн дарга нарын газраас “Үндсэн хуулийн хяналт ба байгаль орчны эрх” сэдэвт олон улсын судлаачдын 4 дүгээр бага хуралд Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газрын Ахлах зөвлөх Р.Анар, референт Б.Баяржаргал нар оролцов.

МОНГОЛ УЛСЫН
ХӨДСӨН ХҮМҮҮНЧ
ЛЭГ

ТАМГЫН ГАЗАР

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газар

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Жаран дөрөвдүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт "Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц бол Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих, түүний заалтыг зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрхтэй байгууллага, Үндсэн хуулийг чандлан сахиулах баталгаа мөн." гэж, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн 7 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт "Цэц нь ажлын албатай байна. ..." гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн Тамгын газар нь Үндсэн хуулийн биелэлтэд дээд хяналт тавих, түүний заалтыг зөрчсөн тухай дүгнэлт гаргах, маргааныг магадлан шийдвэрлэх бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх, Цэц, түүний гишүүний хараат бусаар ажиллах нөхцөлийг хангах үндсэн чиг үүргийг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

ХАВСРАЛТ

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн стратеги 2.0 (2025-2028)

АЛСЫН ХАРАА

Үндсэн хуулийг
чандлан сахиулж,
хүмүүнлэг, иргэний
ардчилсан
нийгмийн үнэт
зүйлийг
хамгаална.

ЭРХЭМ ЗОРИЛГО

Маргааныг судалгаанд
үндэслэн хараат бус,
шударгаар хянан
шийдвэрлэх замаар
Үндсэн хуулийн
биелэлтэд дээд хяналт
тавина.

Хүний эрх, эрх
чөлөө

Бие даасан,
хараат бус
байдал

Мэргэжлийн
ёс зүй,
хариуцлага

ҮНЭТ
ЗҮЙЛ

Үндсэн хуульт
ёс, хууль
дээдлэх зарчим

Шударга ёс,
төвийг сахисан,
ил тод байдал

ЗОРИЛТ

ЗОРИЛТ

02

Цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үр нөлөөг дээшлүүлж, шийдвэрийн үндэслэлийг чанаржуулна.

Маргаан хянан шийдвэрлэх үе шат бүрт хийх ажиллагааг тодорхой болгож чанаржуулна.

Цэцийн шийдвэрийн үндэслэлийг боловсруулахад туслах хүний нөөцтэй болно.

Маргаан хянан шийдвэрлэхэд шаардлагатай харьцуулсан болон бусад судалгааны чанарыг сайжруулна.

Маргаан хянан шийдвэрлэхэд шаардлагатай судалгааны эх сурвалжийг өргөжүүлнэ.

Цэцийн шийдвэрийн хэрэгжилт, үр дүн, нөлөөллийг дээшлүүлнэ.

ЗОРИЛТ

03

Цэцийн үйл ажиллагааг төвийг сахин ил тод явуулж, иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлнэ.

Маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг ил тод, хүртээмжтэй болгоно.

Цэцийн үйл ажиллагааны ил тод байдлыг дээшлүүлнэ.

Цэцийн цахим хуудас, нийгмийн сүлжээний хуудсыг хэрэглэхэд хялбар болгож, шуурхай ажиллуулна.

Цэцийн үйл ажиллагааг үнэн зөв, бодитой ойлгуулна.

Үндсэн хуулийг сурталчлан таниулна.

ЗОРИЛТ

04

Инновац, технологийн шинэчлэлийг нэвтрүүлж, ажлын үр дүн, хүртээмжийг дээшлүүлнэ.

Маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааг цахимжуулна.

Иргэн болон байгууллагатай цахимаар харилцах нөхцөл бүрдүүлнэ.

Дата төвийн хүчин чадлыг сайжруулна.

Технологи, инновацын хэрэглээг нэмэгдүүлнэ.

Цахимжуулах төлөвлөгөөг баталж, хэрэгжүүлнэ.

ЗОРИЛТ

05

Тамгын газрын ажлын чанар, бүтээмжийг сайжруулна.

Хамт олны эерэг хандлагыг төлөвшүүлж, хөдөлмөрийн аятай орчинд тогтвортой ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

Албан хаагчдыг сургалтад тогтмол хамруулна.

Цэцийн үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх ажлыг эрчимжүүлнэ.

Процессын дахин инженерчлэл хийж, ажлын чанар, бүтээмжийг дээшлүүлнэ.

Хүний нөөц, түүний нийгмийн баталгааг бэхжүүлнэ.

ӨРГӨДӨЛ, МЭДЭЭЛЭЛ, ХҮСЭЛТ, ГОМДОЛ, ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦИЙН ДҮГНЭЛТИЙН ТАЛААРХ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТОГТООЛ ХУВААРИЛАХ БОЛОН МАРГААН ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ БҮРЭЛДЭХҮҮНИЙГ ТОГТООХ АРГАЧЛАЛ (2024.06.07)

Нэг. Нийтлэг үндэслэл

- 1.1. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, Үндсэн хуулийн цэц /цаашид “Цэц” гэх/-ийн дүгнэлтийн талаарх Улсын Их Хурлын тогтоол /цаашид “тогтоол” гэх/-ыг хуваарилах болон маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүнийг тогтооход энэ аргачлалыг мөрдөнө.
- 1.2. Энэ аргачлалын 1.1-т заасан асуудлыг хуваарилах, бүрэлдэхүүнийг тогтооход дараах зарчмыг баримтална:
 - 1.2.1. ил тод байх;
 - 1.2.2. Цэцийн гишүүн /цаашид “гишүүн” гэх/-ий ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх;
 - 1.2.3. хүний нөлөөллөөс ангид, санамсаргүй тохиолдлын аргаар шийдвэрлэх;
 - 1.2.4. гишүүний оролцоог хангах;
 - 1.2.5. гишүүн эрх тэгш байх;
 - 1.2.6. хуваарилсан болон бүрэлдэхүүнд томилогдсон гишүүнийг үндэслэлгүйгээр өөрчлөхгүй байх.
- 1.3. Цэцийн даргын 2024 оны 6 дугаар сарын 03-ны өдрийн 12 дугаар тушаалын 1 дэх заалтын 1-д заасны дагуу тохиолдлын аргаар шийдвэрлэх шаардлага хангасан программ хангамжийг 2024 оны 8 дугаар сарын 01-ний өдрийн дотор хийлгэх бөгөөд уул программ хангамжийг хэрэглэх журмыг баталж мөрдөж эхлэх хүртэл энэ аргачлалыг хэрэглэнэ.

Хоёр. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоол хуваарилах

- 2.1. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг Цэцэд ирсэн огноо, цаг, минутаар нь дараалуулан бүртгэж, гишүүдийн томилогдсон эрэмбээр тойргийн журмаар нэн даруй хуваарилж, Цэцийн дарга баталгаажуулна.
- 2.2. Харьяаллын бус, шаардлага хангаагүй өргөдөл, мэдээллийг Цэцийн дарга шалган Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай хууль болон холбогдох хуулийн дагуу хариу өгнө.
- 2.3. Цэцэд ирсэн гомдол, тогтоолыг тойргийн журмаар хуваарилахад өмнө нь маргаан үүсгэхээс татгалзсан, эсхүл маргааныг шалгасан гишүүнд таарсан бол эрэмбэ дэх дараагийн гишүүнд хуваарилж, тухайн гишүүнд дараагийн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг хуваарилна.
- 2.4. Хуваарилсан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг хүлээн авсан гишүүн хуульд заасан үндэслэлээр татгалзан гарсан бол хүсэлт, үндэслэл, шийдвэрийг хэрэгт хавсарган энэ аргачлалын 2.3-т заасан журмаар тойргийн зарчим баримтлан хуваарилж, татгалзан гарсан гишүүнд дараагийн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг хуваарилна.
- 2.5. Цэцэд ирсэн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт нь гишүүнд хуваарилагдсан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийн агуулгатай адил бол тухайн гишүүнд хуваарилна.

Гурав. Хуралдааны бүрэлдэхүүнийг тогтоох

- 3.1. Цэцийн дарга их суудлын хуралдааныг даргална. Хүндэтгэн үзэх шалгаан, эсхүл хуульд заасан үндэслэлээр Цэцийн дарга хуралдаанд оролцох боломжгүй болсон бол шалгасан болон татгалзан гарсан гишүүнээс бусад гишүүдийг оролцуулан сугалаагаар даргалагчийг тогтооно.
- 3.2. Цэцийн дунд, бага суудлын бүрэлдэхүүнийг сард нэгээс доошгүй удаа, эсхүл хуралдаан товлосон тохиолдолд дор дурдсан журмаар сугалаагаар тогтоож, Цэцийн дарга томилно:
 - 3.2.1. Бүрэлдэхүүнийг тогтооход 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 дугаартай хуудсыг ашиглаж сугалаа явуулах;
 - 3.2.2. Илтгэгч болон татгалзан гарсан гишүүнээс бусад гишүүн энэ аргачлалын 3.2.1-д заасан дугаар бүхий хуудаснаас сугалах бөгөөд 1 дугаар сугалсан гишүүнийг даргалагчаар, бага суудлын хувьд 2 дугаар сугалсан гишүүнийг, дунд суудлын хувьд 2, 3, 4 дугаар сугалсан гишүүнийг илтгэгч гишүүний хамт бүрэлдэхүүнд оруулахаар тогтоох;
 - 3.2.3. Даргалагчаар эсхүл бүрэлдэхүүний гишүүнээр томилогдсон гишүүн хуульд заасан үндэслэлээр хуралдаанд оролцох боломжгүй болсон бол тэдгээрийг энэ аргачлалын 3.2.2-т заасны дагуу сугалж тогтоох.
- 3.3. Сугалааг явуулахад нийт гишүүн оролцох бөгөөд гишүүн хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар сугалаанд оролцох боломжгүй бол өөрийн туслахыг сугалаанд оролцуулна.
- 3.4. Цэцийн дарга дунд, бага суудлын хуралдаанд оролцох эсэхээ өөрөө шийдвэрлэх бөгөөд оролцсон тохиолдолд даргална.
- 3.5. Цэцийн хуралдаан хойшилсон нь бүрэлдэхүүнийг өөрчлөх үндэслэл болохгүй.

Дөрөв. Бусад

- 4.1. Энэ аргачлалд заасны дагуу өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг тойргийн журмаар хуваарилсан талаар болон бүрэлдэхүүнийг сугалаагаар тогтоосон талаар, түүнчлэн тэдгээрийн үр дүнг тухай бүр баримтжуулна.
- 4.2. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоол хуваарилах болон маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүнийг тогтооход энэ аргачлалыг баримталсан талаарх нарийвчилсан мэдээг нийт гишүүнд сард нэгээс доошгүй удаа танилцуулах бөгөөд гишүүн шаардлагатай гэж үзвэл энэ тухай лавлагаа, тодруулгыг тухай бүр авах эрхтэй.
- 4.3. Хуульд заасан үндэслэлээр өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг шалгах гишүүн, эсхүл бүрэлдэхүүнийг өөрчилсөн тохиолдолд өөрчилсөн үндэслэл, шийдвэртэй танилцах боломжийг нийт гишүүнд олгоно.
- 4.4. Цэцийн гишүүдийн ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх, Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан үндэслэл бүрдсэн бол хуваарилах зарчмыг Цэцийн нийт гишүүдийн зөвлөгөөнөөр хэлэлцэн тогтооно.
- 4.5. Ээлжийн амралт эдлэх, чөлөө авах зэрэг шалтгаанаар гишүүнд өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоол хуваарилах эсхүл маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүнд томилогдох боломжгүй нөхцөл бий болсон бол Цэцийн нийт гишүүний хуралдаанаар энэ аргачлалын 1.2-т заасан зарчмыг баримтлан бусад зохицуулалтыг төсөөтэй хэрэглэн шийдвэрлэнэ.

ӨРГӨДӨЛ, МЭДЭЭЛЭЛ, ХҮСЭЛТ, ГОМДОЛ, ТОГТООЛ ХУВААРИЛАХ, БҮРЭЛДЭХҮҮНИЙГ ТОГТООХ, ПРОГРАММ АШИГЛАХ АРГАЧЛАЛ (2024.09.25)

Нэг. Нийтлэг үндэслэл

- 1.1. Энэхүү аргачлал нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцэд ирсэн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, маргаан үүсгэх эсэх талаарх Үндсэн хуулийн цэцийн гишүүний шийдвэрийг эс зөвшөөрч гаргасан гомдол /цаашид "гомдол" гэх/, Дунд суудлын гаргасан дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөөгүй тухай Улсын Их Хурлын тогтоол /цаашид "тогтоол" гэх/-ыг хуваарилах, маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүн /гишүүн, даргалагч/-ийг тогтоох болон энэ зориулалтаар зохих программыг ашиглах асуудлыг зохицуулна.
- 1.2. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц /цаашид "Цэц" гэх/-д ирсэн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоол хуваарилах болон бүрэлдэхүүнийг тогтооход тусгай зориулалтын программ ашиглана. Программ нь урьдчилан мэдэх боломжгүй, тойрог дотор санамсаргүй тохиолдлоор, хүний нөлөөллөөс ангид, ил тод, шуурхай, ойлгомжтой, Цэцийн гишүүд эрх тэгш байх зарчимд нийцсэн байна.

Тайлбар: "тойрог дотор санамсаргүй тохиолдлоор" гэж томилогдсон эрэмбээр байршуулсан Цэцийн гишүүний нэр бүхий тойрог дотроос программ ашиглан санамсаргүй, урьдчилан мэдэх боломжгүй байдлаар ачааллыг тэнцвэржүүлэн тодорхойлж, өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоол хуваарилах болон бүрэлдэхүүн тогтоох аргыг хэлнэ.

- 1.3. Цэцийн гишүүн /цаашид "Гишүүн" гэх/-ний хүлээн авч шалгасан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолын тоо, бүрэлдэхүүнд орсон давтамж харьцангуй тэнцвэртэй байх тохиргоог программд хийж, ачааллыг тэнцвэржүүлнэ. Тайлант хугацааг жил бүрийн 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс, эсхүл Үндсэн хуулийн цэцийн нийт гишүүний хуралдаан /цаашид "Нийт гишүүний хуралдаан" гэх/-аар тогтоосон хугацаанд шинээр эхлүүлэх бөгөөд шинээр эхлүүлсэн хугацааны тайланд өмнөх тайлант хугацааны үлдэгдлийг оруулан тоолохгүй.
- 1.4. Гишүүн 14 хоногоос дээш хугацаагаар өвчтэй, чөлөөтэй, ээлжийн амралттай, албан томилолттой байх, сургалтад хамрагдах зэрэг хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар эзгүй байх тохиолдолд энэ тухай тайлбарыг программд оруулан, алгасах тохиргоог хийж, холбогдох баримтыг маргааны материал болон программд хавсаргана.
- 1.5. Энэ аргачлалд заасны дагуу өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг хуваарилсан гишүүнийг болон бүрэлдэхүүний гишүүн, даргалагчийг энэ аргачлалд заасан үндэслэл, журмаас гадуур өөрчлөхийг хориглоно.
- 1.6. Бүртгэл-лавлагааны ажилтан программын бүртгэх эрхийг; мэдээлэл технологи хариуцсан ажилтан админ эрхийг энэ аргачлалд заасан үндэслэл, журмаас гадуур хэрэгжүүлэхийг хориглоно.
- 1.7. Энэ аргачлалыг программд тусгах үндсэн тохируулгыг Цэцийн Тамгын газрын Хууль зүйн газрын дарга, бүртгэл-лавлагааны ажилтны хяналт дор мэдээлэл технологи хариуцсан ажилтан гүйцэтгэнэ. Энэ аргачлалд заасан тохиолдолд бүртгэл-лавлагааны ажилтан үндэслэл, тайлбарыг оруулж, гишүүнийг алгасах тохиргоог хийж, хуваарилах программыг ажиллуулна.

- 1.8. Цэцийн дарга, гишүүн болон Хууль зүйн газрын дарга программын хянах самбар, үндсэн цэс, тохиргоо зэрэг бүх ажиллагааг харах боломжтой байх бөгөөд программд өөрчлөлт оруулах эрхгүй байна.
- 1.9. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг хуваарилах болон бүрэлдэхүүнийг тогтоохдоо урьдчилан мэдэх боломжгүй, санамсаргүй тохиолдлоор байх зарчмыг баримталсан болон программд хэн, хэзээ, хэрхэн хандсан, өөрчлөлт хийсэн талаар тухай бүр программд баримтжуулна. Энэ тухай тайланг шууд болон жил, улирал, сар, цаг, минутаар, мөн тодорхой хугацаагаар гаргах боломжтой байна.
- 1.10. Программ дээр хийгдсэн үйлдэл бүрд дэлгэцийн бичлэг /screen recording/ хийх бөгөөд программд хандсан хэрэглэгчийн эрх, үйлдлийн дэлгэрэнгүй мэдээлэл, бүртгэл нь хадгалагдаж, тэдгээрт хөндлөнгийн хяналт тавих боломжтой байна.
- 1.11. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоол хуваарилах болон бүрэлдэхүүнийг тогтоохтой холбоотой, энэ аргачлалаар зохицуулаагүй асуудал үүсвэл Нийт гишүүний хуралдаанаар хэлэлцсэний үндсэн дээр энэ аргачлалд нэмэлт, өөрчлөлт оруулна.

Хоёр.Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоол хуваарилах

- 2.1. Цэцийн Тамгын газрын бүртгэл-лавлагааны ажилтан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг хүлээн авсан даруйд дардас даран баталгаажуулж, хүлээн авсан он, сар, өдөр цаг, минут, бүртгэлийн дугаарыг нь бүртгэлийн дэвтэрт тэмдэглэн ирсэн дарааллаар нь программд шууд оруулан бүртгэж, тойрог дотор санамсаргүй тохиолдлоор хуваарилна.
- 2.2. Аль ч шүүх авч хэлэлцэхгүй байгаа эрх зүйн маргааны хэргийн харьяаллыг тогтоолгохоор гаргасан гомдлыг өргөдөл, мэдээлэлтэй адилтган үзэж энэ аргачлалын 2.1-д заасны дагуу хуваарилна.
- 2.3. Маргаан үүсгэх эсэх талаарх гишүүний шийдвэрийг эс зөвшөөрч гаргасан гомдлыг энэ аргачлалын 2.1-д заасны дагуу бүртгэн, гомдлыг хуваарилах тойрог дотроос өмнө нь тухайн асуудлаарх өргөдөл, мэдээллийн дагуу маргаан үүсгэхээс татгалзсан гишүүнийг алгасах тохиргоог программд хийж тойрог дотор санамсаргүй тохиолдлоор хуваарилна. Маргаан үүсгэх тухай магадлал гаргаж, Бага суудалд илтгэсэн гишүүнээс өөр гишүүнийг илтгэгч гишүүнээр тодорхойлсон бол магадлалд тусган Цэцийн даргад уламжилж баталгаажуулна.
- 2.4. Дунд суудлын гаргасан дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөөгүй тухай Улсын Их Хурлын тогтоолыг ирүүлсэн бол энэ аргачлалын 2.1-д заасны дагуу бүртгэн, тогтоолыг хуваарилах тойрог дотроос өмнө нь тухайн маргааныг Дунд суудлын хуралдаанд бэлтгэх ажиллагааг гүйцэтгэсэн гишүүнийг алгасах тохиргоог программд хийж тойрог дотор санамсаргүй тохиолдлоор хуваарилна.
- 2.5. Төлөөлөлтийн байдлыг хангах үүднээс дараах асуудлаар ирүүлсэн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлыг энэ аргачлалын 2.1-д заасны дагуу бүртгэн хуваарилах тойрог дотроос доор дурдсан гишүүнийг алгасах тохиргоог программд хийж тойрог дотор санамсаргүй тохиолдлоор хуваарилна:
 - 2.5.1. Ерөнхийлөгч Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх, эсхүл Ерөнхийлөгчийг огцруулах үндэслэл байгаа эсэх асуудлаар бол Ерөнхийлөгчөөс санал болгосон гишүүнийг алгасах;
 - 2.5.2. Улсын Их Хурлын дарга Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх, эсхүл Улсын Их Хурлын даргыг огцруулах үндэслэл байгаа эсэх асуудлаар бол Улсын Их Хурлаас санал болгосон гишүүнийг алгасах;
 - 2.5.3. Улсын дээд шүүхийн Ерөнхий шүүгч Үндсэн хууль зөрчсөн эсэх асуудлаар бол Улсын дээд шүүхээс санал болгосон гишүүнийг алгасах.

- 2.6. Энэ аргачлалын 2.5-д заасан хязгаарлалт хуралдааны даргалагч, бүрэлдэхүүнд хамаарахгүй.
- 2.7. Нэг асуудлаарх хоёр буюу хэд хэдэн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг өөр өөр гишүүдэд хуваарилсан бол хамгийн түрүүнд хуваарилагдсан гишүүнд тэдгээрийг шилжүүлнэ.
- 2.8. Нэг өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдолд хоёр буюу хэд хэдэн өөр шаардлага тавьсан бол тэдгээрийг тусгаарлах эсэхийг энэ аргачлалын 2.13-т заасны дагуу хүлээн авсан гишүүн /илтгэгч гишүүн/ шийдвэрлэнэ. Тусгаарласан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлыг бусад гишүүнд шилжүүлэхгүй бөгөөд тойрог дотроос алгасахгүй.
- 2.9. Хуваарилсан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг хүлээн авсан гишүүнд хүндэтгэн үзэх шалтгаан бий болсон, Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 22 дугаар зүйлд заасан үндэслэл, журмын дагуу татгалзан гарсан буюу гаргасан, эсхүл гишүүнийг хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу албан тушаалаас нь чөлөөлсөн, бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлсэн, эгүүлэн татсан бол тухайн гишүүнийг тойргоос гарган бусад гишүүдийн тойрог дотор санамсаргүй тохиолдлоор программ ашиглан дахин хуваарилна. Бүртгэл- лавлагааны ажилтан программын “тайлбар” гэсэн хэсэгт энэ тухай тэмдэглэж, бүртгэлийн дэвтэрт бүртгэх бөгөөд холбогдох шийдвэр, баримтыг маргааны материалд хавсаргана.
- 2.10. Энэ аргачлалын 2.7, 2.9-д заасны дагуу шилжүүлсэн, эсхүл дахин хуваарилсан тохиолдолд программ ачааллыг тэнцвэржүүлнэ.
- 2.11. Хуульд заасан шаардлага хангаагүй үндэслэлээр албан бичгээр буцаасан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлыг Цэцэд дахин ирүүлбэл энэ аргачлалын 2.13-т заасны дагуу анх хүлээн авч буцаасан гишүүнд дахин хуваарилна.
- 2.12. Цэцийн даргад өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг хуваарилахдаа алгасах тохиргоог программд хийх бөгөөд тайлант хугацааг шинээр эхлүүлэх үед Цэцийн дарга хэдэн удаа алгасахаа Нийт гишүүний хуралдаанд танилцуулж программд тусгуулна.
- 2.13. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолын хуваарилалтыг Цэцийн дарга албажуулах бөгөөд албажуулсан даруй өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг хуваарилагдсан гишүүнд хүлээлгэн өгч бүртгэлийн дэвтэрт гарын үсэг зуруулна.
- 2.14. Бүртгэл-лавлагааны ажилтан программаар хуваарилагдсан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг хэзээ, хэрхэн хуваарилагдсан тухай баримтыг оролцогч талын саналаар хэвлэн өгч, баримтыг маргааны материалд хавсаргана.

Гурав.Маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүнийг тогтоох

- 3.1. Ихсуудлын хуралдааныг Цэцийн бүрэн бүрэлдэхүүнтэй хийнэ. Хэрэв аль нэг гишүүн хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар хуралдаанд оролцох боломжгүй бол тухайн хүндэтгэн үзэх шалтгааны талаарх тайлбар, баримтыг маргааны материалд болон программд хавсаргана.
- 3.2. Дунд, Бага суудлын бүрэлдэхүүний гишүүнийг тойрог дотор санамсаргүй тохиолдлоор программ ашиглаж тогтооно.
- 3.3. Цэцийн дарга хуралдааны бүрэлдэхүүнд орсон бол хуралдааныг даргална. Цэцийн дарга Дунд суудлын бүрэлдэхүүнд орохгүй тохиолдолд алгасах тохиргоог программд хийнэ.
- 3.4. Энэ аргачлалын 3.3-т зааснаас бусад тохиолдолд хуралдаан даргалагчийг тойрог дотор санамсаргүй тохиолдлоор программ ашиглаж тогтооно.

- 3.5. Бүрэлдэхүүнд томилогдсон гишүүн, даргалагч энэ аргачлалын 2.9-д заасан үндэслэл, нөхцөл байдлын улмаас хуралдаанд оролцох боломжгүй болсон бол орны гишүүнийг нь тухайн бүрэлдэхүүнд томилоогүй гишүүдээс /даргалагч орон гарсан бол илтгэгч гишүүнээс бусад гишүүд дотроос/ урьдчилан мэдэх боломжгүй, санамсаргүй тохиолдлоор программ ашиглаж дахин тогтооно.
- 3.6. Энэ аргачлалын 3.5-т заасны дагуу гишүүн, даргалагчийг дахин тогтоосон тохиолдолд бүртгэл-лавлагааны ажилтан энэ тухай программын “тайлбар” гэсэн хэсэгт тэмдэглэж, бүртгэх дэвтэрт бүртгэх бөгөөд холбогдох шийдвэр, баримтыг маргааны материалд хавсаргана.
- 3.7. Цэцийн дарга программаар тодорхойлсон бүрэлдэхүүнийг албажуулж бүрэлдэхүүн томилох тогтоол гаргана.
- 3.8. Хуралдаан хойшилсон нь бүрэлдэхүүн өөрчлөгдөх үндэслэл болохгүй.

Дөрөв.Бусад

- 4.1. Энэ аргачлалын 1.9-д заасан тайланг нийт гишүүнд улиралд нэгээс доошгүй удаа танилцуулах бөгөөд гишүүн шаардлагатай гэж үзвэл энэ тухай лавлагааг тухай бүр авах эрхтэй.
- 4.2. Хүндэтгэн үзэх шалтгаан бий болсон бол хойшлуулшгүйгээс бусад тохиолдолд чөлөөтэй байх хугацаа эхлэхээс 7 хоногийн өмнө өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолын хуваарилалтыг зогсоож, уг хугацаа дуусахаас 7 хоногийн өмнө өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг энэ аргачлалд заасны дагуу хуваарилна.
- 4.3. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг хуваарилах болон бүрэлдэхүүнийг тогтоох программын аюулгүй, бүрэн бүтэн байдал, мэдээлэл хадгалалтыг Цэцийн Тамгын газар хариуцах бөгөөд Мэдээлэл, технологийн газар программ хэрэглэгчийг гарын авлагаар хангаж, тухай бүр шинэчилнэ.
- 4.4. Бүртгэл-лавлагааны ажилтан болгоомжгүй алдаа гаргасны улмаас программд өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоол буруу хуваарилагдсан, эсхүл бүрэлдэхүүн буруу тогтоогдсон тохиолдолд даруй Хууль зүйн газрын даргад бичгээр эсхүл цахим хэлбэрээр мэдэгдэж шийдвэрлүүлэх бөгөөд энэ тухай мэдээллийг Цэцийн дарга, гишүүнд хүргүүлнэ. Харин программд хийгдсэн ажиллагааны талаар мэдээлэл технологи хариуцсан ажилтан дэлгэрэнгүй тайлбар оруулна.
- 4.5. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийн 2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан ил тод байх зармын дагуу энэ аргачлалыг Цэцийн цахим хуудаст нийтэд нээлттэй байршуулна.
- 4.6. Энэ аргачлалд заасан тусгай зориулалтын программд гэмтэл гарч ажиллуулах боломжгүй болсон бол Цэцийн даргын баталсан “Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, Үндсэн хуулийн цэцийн дүгнэлтийн талаарх Улсын Их Хурлын тогтоол хуваарилах болон маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүнийг тогтоох аргачлал”-ын дагуу өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг Гишүүнд хуваарилж, хуралдааны бүрэлдэхүүнийг томилно.

ҮНДСЭН ХУУЛИЙН ЦЭЦЭД МАРГААН ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ АЖИЛЛАГААНЫ АРГАЧЛАЛ (2024.12.18)

Нэг. Нийтлэг үндэслэл

- 1.1. Энэхүү аргачлалаар Үндсэн хуулийн цэц (цаашид “Цэц” гэх)-д гаргасан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг бүртгэх, урьдчилан шалгах, маргаан үүсгэх, хуралдаанд бэлтгэх, маргааныг хуралдаанаар хэлэлцэх, шийдвэр гаргах, маргаан хянан шийдвэрлэх хэвийн нөхцөлийг хангахтай холбоотой дотогш чиглэсэн асуудлыг Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль тогтоомжийн хүрээнд нарийвчлан зохицуулна.

Хоёр. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг бүртгэх, хуваарилах

- 2.1. Цэцэд гаргасан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, маргаан үүсгэх эсэх талаарх Цэцийн гишүүн (цаашид “гишүүн” гэх)-ий шийдвэрийг эс зөвшөөрч гаргасан гомдол (цаашид “гомдол” гэх), Цэцийн дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөөгүй тухай Монгол Улсын Их Хурлын тогтоол (цаашид “тогтоол” гэх)-ыг Бүртгэл хариуцсан нэгж албан хэрэг хөтлөлтийн журмын дагуу бүртгэж, “Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоол хуваарилах, бүрэлдэхүүнийг тогтоох, программ ашиглах аргачлал” (цаашид “Программ ашиглах аргачлал” гэх)-ыг удирдлага болгож урьдчилан мэдэх боломжгүй, санамсаргүй тохиолдлоор хуваарилсныг Цэцийн даргын албажуулсны дагуу илтгэгч гишүүнд хүлээлгэн өгнө. Хуваарилалтын үйл явцыг бичлэг болгон хадгална.
- 2.2. Бүртгэл хариуцсан нэгж хууль тогтоомжоос бусад маргаантай асуудлаар гаргасан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлын агуулгатай адил асуудлыг шүүх, эсхүл эрх бүхий бусад байгууллага, албан тушаалтан хянаж байгаа эсэхийг иргэнээс тодруулж, бүртгэлийн дэвтэр болон программд тэмдэглэнэ.
- 2.3. Бүртгэл хариуцсан нэгж шийдвэр, бусад баримтыг цахим шуудангаар хүлээн авах эсэхийг иргэнээс асууж, маягтад тэмдэглэнэ.

Гурав. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлыг урьдчилан шалгах

- 3.1. Илтгэгч гишүүн өргөдөл, мэдээллийг энэ аргачлалын 2.1-д заасан журмаар хүлээн авсан өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор урьдчилан шалгаад дараах тогтоолын аль нэгийг гаргана:
- 3.1.1. Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу маргаан үүсгэх тухай;
- 3.1.2. Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 2, 5 дахь хэсэгт заасны дагуу маргаан үүсгэхээс татгалзах тухай.
- 3.2. Илтгэгч гишүүн эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтны хүсэлтийг хүлээн авсан өдрөөс хойш 14 хоногийн дотор иж бүрдлийг нь урьдчилан шалгаж, маргаан үүсгэх тухай тогтоол гаргана.
- 3.3. Илтгэгч гишүүн гомдлыг хүлээн авсан өдрөөс хойш 30 хоногийн дотор урьдчилан шалгана.

- 3.4. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлыг урьдчилан шалгахад бусад байгууллага, албан тушаалтнаас тайлбар, мэдээлэл гаргуулах, эсхүл энэ аргачлалд заасан бусад ажиллагаа явуулах зайлшгүй шаардлагатай тохиолдолд илтгэгч гишүүний саналаар Цэцийн дарга Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл, гомдлыг шийдвэрлэх тухай хуулийн 16 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасны дагуу урьдчилан шалгах хугацааг 30 хоногоор зөвхөн нэг удаа сунгаж болно.
- 3.5. Хэд хэдэн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлыг нэгтгэн шалгах тохиолдолд сүүлийн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлыг хүлээн авсан өдрөөр хугацааг тоолно.
- 3.6. Илтгэгч гишүүн өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлыг урьдчилан шалгахад шаардлагатай гэж үзвэл тэдгээрийг шийдвэрлэхэд ач холбогдолтой бичиг баримт, бусад мэдээллийг шаардан гаргуулах, холбогдох албан тушаалтан, бусад хүнийг Цэцийн байранд дуудан ирүүлж, асууж тодорхойлолт гаргуулах эсхүл энэ аргачлалын 5.8, 5.9, 5.10, 5.11, 5.12, 5.13, 5.14-т заасан ажиллагааг явуулж болно.
- 3.7. Өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг илтгэгч гишүүнд хүлээлгэн өгснөөс хойш ажлын 4 өдрийн дотор Бүртгэл хариуцсан нэгж Цэцийн шийдвэрийн лавлагааг гаргаж, лавлагааг гаргасан ажилтан гарын үсэг зурж баталгаажуулан тухайн гишүүнд бичгээр хүргүүлнэ. Цэц агуулгын хувьд адил өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлыг болон маргааныг шийдвэрлэсэн байдлыг уг лавлагаанд тусгаж, холбогдох Цэцийн гишүүний тогтоол, Бага суудлын магадлал, Дунд суудлын дүгнэлт, магадлал, Их суудлын дүгнэлт, тогтоол, магадлалыг хавсаргана.
- 3.8. Өргөдөл, мэдээлэл, гомдолд хавсаргасан баримтыг буцаан авах тухай хүсэлтийг иргэн бичгээр гаргасан тохиолдолд илтгэгч гишүүний зөвшөөрлийг үндэслэн Бүртгэл хариуцсан нэгж "Баримт хүлээлцэх тухай" акт үйлдэж буцаан олгоно. Иргэн "Баримт хүлээлцэх тухай" актад тухайн баримтыг хүлээн авсан тухай гарын үсэг зурж баталгаажуулах бөгөөд гарын үсэг зурахаас татгалзвал энэ тухай тэмдэглэж материалд хавсаргана.

Дөрөв. Бага суудлын хуралдаан

- 4.1. Илтгэгч гишүүн энэ аргачлалын 3.3, 3.4-т заасан хугацааны дотор гомдлыг урьдчилан шалгаж дуусмагц Цэцийн даргатай зөвшилцөн Бага суудлын хуралдааны товыг тогтоож, хуралдаан болохоос 7-оос доошгүй ажлын өдрийн өмнө гомдлыг хуралдаанд хэлэлцүүлэхээр шилжүүлэх тухай тогтоол гаргана. Цэцийн дарга энэ аргачлалын 7.1, 7.2-т заасны дагуу бүрэлдэхүүнийг томилно.
- 4.2. Илтгэгч гишүүний туслах Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт зааснаас бусад тохиолдолд хуралдаан болохоос 5-аас доошгүй ажлын өдрийн өмнө тараах материалыг Бага суудлын бүрэлдэхүүний гишүүнд цаасан болон цахим хэлбэрээр хүргүүлнэ.
- 4.3. Бага суудлын хуралдааныг зөвлөлдөх тасалгаанд явуулна.
- 4.4. Даргалагч Бага суудлын хуралдааныг дараах дарааллаар явуулна:
- 4.4.1. хуралдааныг нээж, бүрэлдэхүүн болон хэлэлцэх асуудлыг танилцуулна;
- 4.4.2. илтгэгч гишүүн өргөдөл, мэдээллийн товч агуулга, маргаан үүсгэх эсэхийг шийдвэрлэсэн гишүүний тогтоолын үндэслэл, гомдлын агуулга, бусад шаардлага болон уг гомдлыг урьдчилан шалгах явцад хийсэн ажиллагааны талаар товч танилцуулна;
- 4.4.3. бүрэлдэхүүний гишүүд илтгэгч гишүүнээс хэлэлцэж байгаа асуудалтай холбогдсон асуулт асууж, хариулт авч болно;

- 4.4.4. илтгэгч, бүрэлдэхүүний гишүүн, даргалагч гэсэн дарааллаар саналаа илэрхийлнэ. Гишүүд шаардлагатай гэж үзвэл саналын үндэслэлээ дахин хэлж болно;
- 4.4.5. гишүүд саналаа хэлж дууссаны дараа санал хурааж, асуудлыг олонхын саналаар шийдвэрлэн магадлал гаргана.
- 4.5. Хуралдаанаас гарсан магадлалд бүрэлдэхүүний гишүүн бүр гарын үсэг зурна.
- 4.6. Хуралдаанаас маргаан үүсгэж шийдвэрлэхдээ Бага суудалд илтгэсэн гишүүнээс өөр гишүүнийг илтгэгч гишүүнээр тодорхойлсон бол магадлалд тусган Цэцийн даргад уламжилж баталгаажуулна.

Тав. Маргааныг хуралдаанд хэлэлцүүлэхээр бэлтгэх

- 5.1. Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт зааснаас бусад тохиолдолд маргаан үүсгэх тухай шийдвэр (гишүүний тогтоол, Бага суудлын магадлал, мөн маргааныг дахин хянан шийдвэрлэх тухай Цэцийн даргын тогтоол) гарсан өдрөөс хойш 30 хоногийн дотор маргааныг Дунд эсхүл Их суудлын хуралдаанд хэлэлцүүлэхээр бэлтгэнэ.
- 5.2. Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 30 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 1 дэх заалт, мөн зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу Цэцийн дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөөгүй тухай Улсын Их Хурлын тогтоолыг энэ аргачлалын 2.1-д заасны дагуу илтгэгч гишүүнд хуваарилж, Цэцийн дарга уг маргааныг дахин хянан шийдвэрлэх тухай тогтоол гаргана. Тус тогтоол гармагц Улсын Их Хурлын тогтоолын хамт илтгэгч гишүүнд хүлээлгэн өгөх бөгөөд илтгэгч гишүүн хүлээн авснаас хойш уг маргааныг Их суудлын хуралдаанд хэлэлцүүлэхээр бэлтгэнэ.
- 5.3. Маргаан ээдрээ, төвөгтэй шалтгаанаар энэ аргачлалын 5.1, 5.2-д заасан хугацаанд хуралдаанд хэлэлцүүлэхээр бэлтгэж дуусахааргүй бол илтгэгч гишүүн энэ тухай саналаа үндэслэлийн хамт Цэцийн даргад гаргах бөгөөд Цэцийн дарга Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу уг хугацааг 30 хүртэл хоногоор сунгаж болно.
- 5.4. Маргаан үүсгэх тухай шийдвэр гарснаас хойш ажлын 3 өдрийн дотор Хууль зүйн газрын бичиг хэргийн ажилтан (цаашид “бичиг хэргийн ажилтан” гэх) маргагч (өргөдөл, мэдээлэл, гомдол, хүсэлт гаргагч)-д энэ тухай мэдэгдэж (утсаар ярьсан тэмдэглэл үйлдэж), өөрт нь биечлэн, эсхүл өргөдөл, мэдээлэлд тусгасан хаягаар баталгаат шуудангаар хүргүүлэх бөгөөд энэ аргачлалын 2.3-т заасны дагуу зөвшөөрсөн бол тогтоолыг цахим шуудангийн хаягаар илгээнэ. Өргөдөл, мэдээлэл, гомдол гаргагч нь маргаан үүсгэх тухай шийдвэр болон холбогдох баримтыг ирж аваагүй, өргөдөл, мэдээлэлд дурдсан хаягт оршин суудаггүй эсхүл албан бичгээр буцаж ирсэн тохиолдолд бичиг хэргийн ажилтан энэ тухай тэмдэглэл үйлдэж, илтгэгч гишүүнд мэдэгдэнэ.
- 5.5. Илтгэгч гишүүн нь маргаан үүсгэх тухай шийдвэр гарснаас хойш ажлын 3 өдрийн дотор өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлын хуулбарыг маргалдагч (өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдолд Үндсэн хууль зөрчсөн гэж бичигдсэн шийдвэр, бусад актыг гаргасан байгууллага, албан тушаалтан)-д тус шийдвэрийн хамт хүргүүлж, Цэцийн хуралдаанд өөрөө оролцох, эсхүл итгэмжилсэн төлөөлөгч томилох тухай албан бичгээр мэдэгдэх бөгөөд тогтоосон хугацаанд хариу тайлбар ирүүлэх боломж олгоно. Маргалдагчаас итгэмжилсэн төлөөлөгч томилсон албан бичиг болон хариу тайлбар ирмэгц хувийг нь хуралдааны нарийн бичгийн дарга өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргагчид хүргүүлж, эрх, үүргийг нь танилцуулна.

- 5.6. Илтгэгч гишүүн нь Цэцийн дүгнэлтийг хүлээн зөвшөөрөөгүй тухай Улсын Их Хурлын тогтоолыг хүлээн авснаас хойш ажлын 3 өдрийн дотор тус тогтоолыг маргагч талуудад хүргүүлж, Цэцийн хуралдаанд өөрөө оролцох, эсхүл итгэмжилсэн төлөөлөгч томилох тухай албан бичгээр мэдэгдэх бөгөөд тогтоосон хугацаанд тайлбар ирүүлэх боломж олгоно.
- 5.7. Илтгэгч гишүүн маргаан үүсгэх тухай шийдвэр гарснаас, эсхүл энэ аргачлалын 5.6-д заасан Улсын Их Хурлын тогтоолыг хүлээн авснаас хойш ажлын 3 өдрийн дотор ямар асуудлаар маргаан үүсгэж, хянан шийдвэрлэх ажиллагаа явуулж буй тухай мэдээг бэлтгэн Цэцийн цахим хуудаст байршуулна.
- 5.8. Маргааныг бүрэн гүйцэд, бодитой шийдвэрлэх, Цэцийн шийдвэр Үндсэн хуульд захирагдах, судалгаанд үндэслэх, хууль ёсны, үндэслэлтэй байх зарчмыг хангах зорилгоор илтгэгч гишүүн дараах бэлтгэл ажиллагааг нэмэлтээр хийж болно:
- 5.8.1. Үндсэн хуулийн зөрчигдсөн гэх заалтын агуулгыг тодорхойлох (холбогдох эх сурвалжийг судалсны үндсэн дээр тухайн заалтыг хэрхэн ойлгохыг тодорхойлох, энэ талаар ялгаатай байр сууриуд байгаа тохиолдолд тус бүрийнх нь үндэслэлийг тодорхой гаргаж харьцуулах);
- 5.8.2. тухайн маргаантай асуудлыг зохицуулсан олон улсын сайн туршлага бусад улсад бий болсон эсэхийг судалж, сайн туршлагыг нэгтгэн дүгнэх;
- 5.8.3. ижил төстэй маргаан шийдвэрлэсэн бусад улсын Үндсэн хуулийн шүүх, эсхүл түүнтэй адилтгах байгууллага (ердийн шүүх, бүс нутгийн шүүх, олон улсын шүүх, Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын гэрээний хороо зэрэг)-ын шийдвэр байгаа эсэхийг судалж, шийдвэрийг нь нэгтгэн дүгнэх;
- 5.8.4. тухайн маргаантай асуудлын талаарх эрдэм шинжилгээний бүтээл (ном, сэтгүүлийн өгүүлэл, илтгэл, судалгааны тайлан зэрэг)-ийн лавлагаа гаргаж, нэгтгэн дүгнэх;
- 5.8.5. тухайн маргаантай асуудалд холбогдох хууль тогтоомжийн лавлагаа гаргаж, нэгтгэн дүгнэх.
- 5.9. Маргааны агуулгад үндсэн эрхийг зөрчсөн эсэх асуудал байгаа тохиолдолд энэ аргачлалын 5.8-д зааснаас гадна дараах бэлтгэл ажиллагааг хийж болно:
- 5.9.1. тухайн үндсэн эрхийг хязгаарласан зохицуулалт нь хуульд туссан эсэх, эрх зүйн тодорхой байдлыг хангасан эсэхийг шалгаж, дүгнэх;
- 5.9.2. тухайн үндсэн эрхийг хязгаарласан зохицуулалт нь тохирсон байх зарчим (хууль ёсны зорилготой, түүнд хүрэхэд уялдаатай, зайлшгүй, тэнцвэртэй байх)-д нийцсэн эсэхийг шалгаж, дүгнэх;
- 5.9.3. тухайн үндсэн эрхтэй адил эрхийг Хүний эрхийн Түгээмэл Тунхаглал, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пакт, Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын Пакт, эсхүл хүний эрхийн бусад гэрээнд тусгасан эсэх, тэрхүү адил эрхийн талаар албан ёсоор гаргасан ерөнхий тайлбар, шийдвэр, зөвлөмж, дүгнэлт, судалгаа байгаа эсэхийг судалж, нэгтгэн дүгнэх;
- 5.9.4. тухайн үндсэн эрхтэй адил эрхийн талаар Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хүний эрхийн зөвлөл, гэрээний хороо, тусгай илтгэгч зэрэг бүтцээс Монгол Улсад тусгайлан өгсөн санал, дүгнэлт, зөвлөмж болон Монгол Улсын Засгийн газар, иргэний нийгмийн байгууллагаас эдгээр бүтэц рүү хүргүүлсэн илтгэл, санал, судалгаа байгаа эсэхийг судалж, нэгтгэн дүгнэх;
- 5.9.5. тухайн үндсэн эрхтэй холбогдуулан Хүний эрхийн Үндэсний Комиссоос гаргасан илтгэл, тайлан, судалгаа, түүний гишүүний шаардлага, зөвлөмж байгаа эсэхийг судалж, нэгтгэн дүгнэх.
- 5.10. Илтгэгч гишүүн Судалгааны төвийн захиралтай зөвшилцөн мэргэшсэн байдлыг нь харгалзан шаардлагатай тооны судлаачийг тухайн маргаанд холбогдуулан

ажиллуулж болно. Ийнхүү томилогдсон судлаач нь тухайн маргааныг эцэслэн шийдвэрлэх хүртэл холбогдох судалгаа хийх, шийдвэрийн төсөл бэлтгэх зэргээр илтгэгч гишүүнд дэмжлэг үзүүлнэ.

- 5.11. Илтгэгч гишүүн Судалгааны төвийн болон бусад нэгжийн ажилтнаас хоёр баг бүрдүүлж, нэгээр нь өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийн шаардлагыг дэмжих үндэслэл, нөгөөгөөр нь уг шаардлагыг няцаах үндэслэл гаргуулах мэтгэлцээн зохион байгуулж болох бөгөөд баг тус бүрийн үндэслэлийг бичгээр авахаар шийдвэрлэж болно.
- 5.12. Гишүүн Судалгааны төв, эсхүл бусад нэгж, ажилтнаар судалгаа, лавлагааг гүйцэтгүүлэх даалгаврыг бичгээр өгч болно.
- 5.13. Илтгэгч гишүүн маргааны тодорхой асуудлын талаар тусгай мэргэжлийн шинжээчийн дүгнэлт гаргуулах шаардлагатай гэж үзвэл шинжээч томилох тухай тогтоол гаргаж, шинжээчид тавих асуултыг тодорхой тусгана.
- 5.14. Илтгэгч гишүүн тодорхой асуудлаар мэргэжлийн дүгнэлт (amicus curiae brief) гаргуулах шаардлагатай гэж үзвэл маргааны оролцогч бус эрдэмтэн, мэргэжилтэн (тухайн чиглэлээр мэргэшсэн иргэн, эсхүл байгууллага)-ийг оролцуулж, дүгнэлт гаргуулж болно. Энэ тохиолдолд ажлын даалгаврыг албан бичгээр гаргана.
- 5.15. Энэ аргачлалын 5.7-д заасан мэдээг байршуулснаас хойш 21 хоногийн дотор эрдэмтэн, мэргэжилтэн (тухайн чиглэлээр мэргэшсэн иргэн эсхүл байгууллага) маргаан үүсгэсэн асуудлаар мэргэжлийн дүгнэлт гаргаж Цэцэд ирүүлсэн бол илтгэгч гишүүн уул дүгнэлт тухайн маргааныг хянан шийдвэрлэхэд ач холбогдолтой, үндэслэл бүхий, бодитой гэж үзвэл хүлээн авч болох бөгөөд энэ тохиолдолд маргааны материалд хавсаргаж бүрэлдэхүүнд хүргүүлнэ.
- 5.16. Хуралдаанд бэлтгэх явцад маргаан бүхий эрх зүйн акт, түүний холбогдох заалт хүчингүй болсон, албан тушаалтныг чөлөөлсөн, огцруулсан, эгүүлэн татсан, эсхүл бусад байдлаар маргаан бүхий нөхцөл арилсан бол илтгэгч гишүүн маргааныг хэрэгсэхгүй болгож болох бөгөөд энэ тохиолдолд тогтоол гаргана.
- 5.17. Хуралдаанд бэлтгэх явцад өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргагч Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт заасан эрхийнхээ дагуу хүсэлт гаргасан бол илтгэгч гишүүн шийдвэрлэнэ. Тус хүсэлтийг хангасан бол өөрчилсөн, эсхүл нэмэгдүүлсэн шаардлагаар маргаан үүсгэж, нэгтгэн шийдвэрлэх тухай тогтоол гаргана.
- 5.18. Илтгэгч гишүүн энэ аргачлалын 5.1, 5.2, 5.3-т заасан хугацааны дотор маргааныг хуралдаанд хэлэлцүүлэхээр бэлтгэж дуусмагц хуралдаан хийх хугацааг Цэцийн даргатай зөвшилцөн товлож, Дунд, эсхүл Их суудлын хуралдаанд хэлэлцүүлэхээр шилжүүлэх тухай тогтоол гаргана. Уг тогтоолд хуралдааныг нээлттэй, эсхүл хаалттай хийх, хуралдаан болох он, сар, өдөр, цагийг зааж, хуралдаанд гэрч, шинжээч, эрдэмтэн, мэргэжилтэн, орчуулагч, хэлмэрч, эсхүл бусад оролцогчийг оролцуулах, дуудан ирүүлэх эсэхийг тусгана.

Зургаа. Маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцох боломжгүй болох

- 6.1. Гишүүн эрүүл мэндийн зэрэг хүндэтгэн үзэх шалтгаантай болсон, Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 22 дугаар зүйлийн 2, 3 дахь хэсэгт заасан үндэслэлээр татгалзан гарсан буюу гаргасан, эсхүл түүнийг хуульд заасан үндэслэл, аргачлалын дагуу албан тушаалаас нь чөлөөлсөн, бүрэн эрхийг нь түдгэлзүүлсэн, эгүүлэн татсан бол түүний урьдчилан шалгаж байсан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, эсхүл хуралдаанд бэлтгэж

байсан маргааныг Программ ашиглах аргачлалын 2.9-т заасны дагуу дахин хуваарилж илтгэгч гишүүнийг нөхөн томилно.

- 6.2. Энэ аргачлалын 6.1-д заасан нөхцөл үүссэн бол урьдчилан шалгаж байсан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлыг, эсхүл хуралдаанд бэлтгэж байсан маргааны материалыг нь Ажлын хэсэг (хуралдааны нарийн бичгийн дарга, бичиг хэргийн ажилтан, бүртгэлийн хэлтсийн бүртгэл, мэдээлэл хариуцсан ажилтан, архивын ажилтан) баримт бичгийн акт үйлдэн тухайн илтгэгч гишүүн болон туслахаас хүлээн авч, нөхөн томилогдсон илтгэгч гишүүнд хүлээлгэн өгөх бөгөөд энэ тухай Цэцийн даргад мэдэгдэнэ.
- 6.3. Энэ аргачлалын 6.1-д заасны дагуу өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, маргааныг хүлээн авсан илтгэгч гишүүн нь урьдчилан шалгах, эсхүл хуралдаанд бэлтгэх ажиллагааг шинээр эхэлнэ. Иргэдийн өргөдөл, мэдээллийг урьдчилан шалгаад шаардлагатай гэж үзвэл энэ аргачлалын 3.1-д заасан шийдвэрийн аль нэгийг гаргах бөгөөд өмнөх гишүүний үүсгэсэн маргааныг хэрэгсэхгүй болгож, эсхүл үргэлжлүүлэн хянан шийдвэрлэж болно.
- 6.4. Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 22 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан үндэслэлээр татгалзан гарах тухай гишүүний өөрийн мэдэгдлийг, эсхүл мөн зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасан үндэслэлээр гишүүнийг татгалзан гаргах тухай аль нэг талын хүсэлтийг хуралдааны бүрэлдэхүүн томилохоос өмнө гаргасан бол Цэцийн дарга шийдвэрлэнэ. Энэ мэдэгдэл, хүсэлтийг хуралдааны бүрэлдэхүүнийг томилсны дараа гаргасан бол уг бүрэлдэхүүн холбогдох гишүүнийг байлцуулахгүйгээр зөвлөлдөх тасалгаанд ил санал хурааж шийдвэрлэнэ. Санал тэнцвэл татгалзан гаргаагүйд тооцно.

Долоо. Хуралдааны бүрэлдэхүүн томилох, маргааны материалыг хүргүүлэх

- 7.1. Хуралдаанд хэлэлцүүлэхээр шилжүүлэх тухай тогтоол гарснаас хойш ажлын 2 өдрийн дотор Программ ашиглах аргачлалын дагуу маргаан хянан шийдвэрлэх бүрэлдэхүүн (гишүүн, даргалагч)-ийг тогтоож, Цэцийн дарга томилно.
- 7.2. Хуралдаан эхлэхээс өмнө бүрэлдэхүүний гишүүн энэ аргачлалын 6.1-д заасан үндэслэл, нөхцөл байдлын улмаас тухайн хуралдаанд оролцох боломжгүй болсон тохиолдолд илтгэгч гишүүн Цэцийн даргатай зөвшилцөн хуралдааныг хойшлуулах тухай тогтоол гаргаж, шаардлагатай бол Программ ашиглах аргачлалын 3.5-д заасны дагуу орны гишүүнийг нь тогтоож нөхөн томилно.
- 7.3. Илтгэгч гишүүний туслах Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт зааснаас бусад тохиолдолд хуралдаан болохоос 10-аас доошгүй ажлын өдрийн өмнө тараах материалыг бүрэлдэхүүнд гардуулан өгч, маргааны эх материалыг цахим хэлбэрт шилжүүлэн цахим шуудангийн хаягаар нь илгээх, эсхүл гишүүд унших боломжтойгоор системд байршуулна. Хуралдаан болохоос 3-аас доошгүй ажлын өдрийн өмнө нэмэлт материалыг бүрэлдэхүүний гишүүнд цаасан болон цахим хэлбэрээр хүргүүлж болно.
- 7.4. Төрийн болон албаны нууц, байгууллагын нууц, хүний эмзэг мэдээллийг нууцтай танилцах журмын дагуу бүрэлдэхүүний гишүүнд танилцуулна.

Найм. Дунд, Их суудлын хуралдааны товыг мэдэгдэх, зарлах

- 8.1. Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт зааснаас бусад тохиолдолд хуралдааны нарийн бичгийн дарга Дунд, Их суудлын хуралдаан болохоос 14-өөс доошгүй хоногийн

- өмнө маргагч талуудад хуралдааны товыг мэдэгдэх бөгөөд тов мэдэгдсэн он, сар, өдөр, цаг зэргийг баримтжуулж маргааны материалд хавсаргана.
- 8.2. Гэрч, шинжээч, эрдэмтэн, мэргэжилтэн болон бусад оролцогчийг Дунд, Их суудлын хуралдаанд оролцуулахаар шийдвэрлэсэн бол хуралдааны нарийн бичгийн дарга энэ аргачлалын 8.1-д заасны дагуу товыг мэдэгдэж, баримтжуулна.
- 8.3. Маргагч талууд маргааны материалтай танилцах хүсэлт гаргасан бол илтгэгч гишүүний туслах материалыг танилцуулна.
- 8.4. Дунд, Их суудлын хуралдааны тов, хэлэлцэх маргааны товч агуулгын талаарх мэдээг илтгэгч гишүүн хэвлэлийн төлөөлөгчид өгнө.
- 8.5. Хэвлэлийн төлөөлөгч хуралдаан болохоос 7-оос доошгүй хоногийн өмнө энэ аргачлалын 8.4-т заасан мэдээг Цэцийн цахим хуудаст байршуулж, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр нийтэд түгээнэ.

Ес. Дунд, Их суудлын хуралдаан

- 9.1. Энэ аргачлалын 9.2-т зааснаас бусад тохиолдолд Дунд, Их суудлын хуралдааныг нээлттэй явуулна.
- 9.2. Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 1, 24 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасны дагуу маргааныг хаалттай хуралдаанаар хэлэлцэх бол маргагч талууд, тэдгээрийн итгэмжилсэн төлөөлөгч, өмгөөлөгч, хуралдааны нарийн бичгийн дарга болон бүрэлдэхүүний зөвшөөрснөөс бусад этгээдийг хаалттай хуралдаанд оролцуулахгүй.
- 9.3. Нээлттэй хуралдаанд ажиглагчаар оролцох иргэнийг ирсэн дарааллаар нь хуралдааны танхимд сул суудлын тоогоор нэвтрүүлнэ.
- 9.4. Дунд, Их суудлын хуралдааны бүрэлдэхүүний гишүүд даргалагчийн баруун, зүүн талд Цэцэд хамгийн удаан ажилласан гишүүнээс эхлэн ажилласан хугацааны эрэмбээр суух бөгөөд эрэмбийн талаар маргаан гарвал Нийт гишүүний хуралдаанаар шийдвэрлэнэ.
- 9.5. Хуралдааны явцад гишүүн маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагаатай холбоотой горимын санал гаргаж болно.
- 9.6. Хуралдааны явцад энэ аргачлалын 5.16-д заасан нөхцөл бий болсон, эсхүл 5.17-т заасан хүсэлт, 9.5-д заасан горимын санал гарсан бол бүрэлдэхүүн зөвлөлдөх тасалгаанд ил санал хурааж, олонхын саналаар шийдвэрлэнэ.
- 9.7. Хуралдаан дууссанаас хойш 24 цагийн дотор Цэцийн шийдвэрийн талаарх товч мэдээг илтгэгч гишүүн боловсруулж, даргалагчаар хянуулсны үндсэн дээр хэвлэлийн төлөөлөгчид шилжүүлж, Цэцийн цахим хуудаст нэн даруй байршуулна. Гадаад харилцаа хариуцсан нэгж энэхүү товч мэдээг хуралдаан дууссанаас хойш 30 хоногийн дотор Англи хэл рүү орчуулж, Цэцийн цахим хуудаст байршуулна.
- 9.8. Нээлттэй хуралдааны явцыг дүрс, дууны бичлэгээр баталгаажуулж, архивлана.
- 9.9. Дунд, Их суудлын хуралдааны бүрэлдэхүүний олонхын саналаар энэ аргачлалын 9.8-д заасан бичлэгийг Цэцийн цахим хуудаст байршуулах, эсхүл хуралдааны явцыг Цэцийн цахим хуудсаар шууд дамжуулахаар шийдвэрлэж болно.
- 9.10. Онц байдал, дайн бүхий болон дайны байдал зарласан, гамшгаас хамгаалах өндөржүүлсэн, эсхүл бүх нийтийн бэлэн байдалд шилжүүлсэн нөхцөлд холбогдох хуульд заасан зарчмыг баримтлан хуралдааныг цахим хэлбэрээр хийж болно.
- 9.11. Энэ аргачлалын 9.9, 9.10-т заасан арга хэмжээг хэрэгжүүлэх үндэслэл, журмыг Нийт гишүүний хуралдаанаар хэлэлцүүлсний үндсэн дээр Цэцийн дарга батлах бөгөөд техник, тоног төхөөрөмж болон бусад нөхцөлийг Тамгын газар бүрдүүлнэ.

Арав. Дунд, Их суудлын хуралдааны тэмдэглэл

- 10.1. Нээлттэй хуралдааны тэмдэглэлийг хуралдааны нарийн бичгийн дарга хуралдаан дууссанаас хойш ажлын таван өдрийн дотор бичиж, даргалагчаар хянуулан гарын үсэг зуруулж маргааны материалд хавсаргана. Хуралдаан дууссанаас хойш ажлын хоёр өдрийн дотор тэмдэглэлийн урьдчилсан хувилбарыг илтгэгч гишүүн эсхүл бүрэлдэхүүний олонхын даалгасан гишүүний цахим шуудангийн хаягаар хүргүүлнэ.
- 10.2. Хуралдааны нарийн бичгийн дарга хуралдааны тэмдэглэл болон түүний урьдчилсан хувилбарыг хугацаанд нь бичихэд шаардлагатай гэж үзвэл энэ аргачлалын 16.5-д заасан ажилтнаас дэмжлэг авна.

Арван нэг. Дунд, Их суудлын хуралдааны дараалал

- 11.1. Даргалагч Дунд, Их суудлын хуралдааныг дараах дарааллаар удирдан явуулна:
- 11.1.1. хуралдааныг нээж, хэлэлцэх маргааны агуулгыг танилцуулна;
 - 11.1.2. маргагч талууд болон гэрч, шинжээч, эрдэмтэн, мэргэжилтэн, орчуулагч, хэлмэрчийн ирцийн талаар хуралдааны нарийн бичгийн дарга танилцуулна;
 - 11.1.3. энэ аргачлалын 11.1.2-т заасан оролцогч хуралдаанд хүрэлцэн ирээгүй бол түүний шалтгааныг хуралдааны нарийн бичгийн даргаас тодруулна;
 - 11.1.4. энэ аргачлалын 11.1.2-т заасан оролцогч хүрэлцэн ирээгүй, эсхүл хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар хуралдаанд оролцох боломжгүй болсноо мэдэгдэж, хойшлуулах хүсэлт гаргасан бол хуралдааныг үргэлжлүүлэх эсэхийг бүрэлдэхүүн зөвлөлдөж шийдвэрлэнэ;
 - 11.1.5. маргагч талуудад тэдгээрийн эрх, үүргийн талаар бичгээр урьдчилан танилцуулсан эсэхийг асууна;
 - 11.1.6. маргагч талууд болон хуралдааны бусад оролцогч, ажиглагчид хуралдааны дэг, журмыг чанд сахих, даргалагчид захирагдах үүрэгтэйг сануулна;
 - 11.1.7. хуралдааны бүрэлдэхүүнийг танилцуулна;
 - 11.1.8. бүрэлдэхүүний гишүүнээс Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 22 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт заасан үндэслэлээр татгалзан гаргах хүсэлт маргагч талуудад байгаа эсэхийг асууна. Бүрэлдэхүүн зөвлөлдөж хүсэлтийг хангахаар шийдвэрлэсэн бол хуралдааныг хойшлуулна;
 - 11.1.9. хуралдаанд дуудагдсан гэрчийг танхимаас түр гаргана;
 - 11.1.10. өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтэд тавьсан шаардлагын хүрээнд шинээр нотлох бичиг баримт гаргах эсэхийг маргагч талуудаас асууна;
 - 11.1.11. маргааныг шалгасан гишүүний товч илтгэлийг сонсоно;
 - 11.1.12. маргагч талуудаас тус тусын өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, хариу тайлбартай холбогдуулан нэмэлт тайлбар байгаа эсэхийг тодруулна;
 - 11.1.13. нотлох баримтыг шинжлэн судлах, гэрч, шинжээч, эрдэмтэн, мэргэжилтний мэдүүлэг, дүгнэлтийг сонсох бөгөөд дарааллыг хянан хэлэлцэж байгаа маргааны онцлогийг харгалзан даргалагч тогтооно. Нотлох баримтыг шинжлэн судлахдаа холбогдох хуульд заасан журмыг баримтална;
 - 11.1.14. бүрэлдэхүүнд орсон гишүүн хуралдааны аль ч шатанд даргалагчийн зөвшөөрөлтэйгөөр маргагч тал болон гэрч, шинжээч, эрдэмтэн, мэргэжилтэн, бусад оролцогчид асуулт тавьж, хариулт авах эрхтэй болохыг дурдаж, гишүүнд асуух асуулт байгаа эсэхийг тодруулна;

- 11.1.15. гишүүд асуулт асууж, хариулт авч дууссаны дараа хуралдааны мэтгэлцээний үе шат эхэлж буйг маргагч талуудад танилцуулна. Мэтгэлцээний шат өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт гаргагчийн асуултаар эхэлнэ. Мэтгэлцээн нь хянан хэлэлцэж байгаа маргааны агуулгын хүрээнд явагдана;
- 11.1.16. мэтгэлцээний шат дууссаны дараа бүрэлдэхүүн зөвлөлдөх тасалгаанд шилжихийн өмнө бүрэлдэхүүнд хандаж нэмж үг хэлэх, санал, хүсэлт гаргах эсэхийг маргагч талуудаас тодруулна;
- 11.1.17. даргалагч Цэцийн шийдвэрийн тогтоох хэсгийн агуулгыг уншиж сонсгох хугацааг бүрэлдэхүүний гишүүдтэй зөвлөлдөн тогтоож зарлах бөгөөд шаардлагатай бол уг хугацааг сунгаж болно. Уншиж сонсгох хугацааг урьдчилан мэдэгдэх боломжгүй гэж үзвэл хугацааг жич зарлахыг мэдэгдэнэ;
- 11.1.18. хуралдаан завсарлаж, бүрэлдэхүүн зөвлөлдөх тасалгаанд шилжиж байгааг зарлана;
- 11.1.19. Цэцийн шийдвэрийн тогтоох хэсгийн агуулгыг илтгэгч гишүүн, эсвэл бүрэлдэхүүний даалгаснаар аль нэг гишүүн уншиж сонсгоно;
- 11.1.20. даргалагч, эсхүл түүний зөвшөөрснөөр бүрэлдэхүүний гишүүн Цэцийн шийдвэрийн тогтоох хэсгийн агуулгыг тайлбарлаж болно;
- 11.1.21. Цэцийн хуралдаан хаасныг мэдэгдэнэ.

Арван хоёр. Шийдвэр гаргахаар зөвлөлдөх

- 12.1. Цэцийн шийдвэр гаргах зөвлөлдөөнийг тухайн хуралдааны даргалагч зөвлөлдөх тасалгаанд удирдаж явуулна.
- 12.2. Даргалагч зөвлөлдөөнийг нээж, хэлэлцэх асуудлыг танилцуулна.
- 12.3. Зөвлөлдөөнд илтгэгч гишүүн саналаа эхэлж хэлэх бөгөөд түүний дараа бүрэлдэхүүний Цэцэд хамгийн удаан ажилласан гишүүнээс эхлэн ажилласан хугацааны эрэмбээр саналаа хэлж, даргалагч эцэст нь саналаа гаргана. Энэ дарааллын дагуу бүрэлдэхүүний гишүүн саналаа, эсхүл үндэслэлээ дахин хэлэх эрхтэй.
- 12.4. Гишүүд санал хэлж дууссаны дараа даргалагч нь гишүүдийн олонхын дэмжсэн томьёоллоор санал хураалт явуулна:
 - 12.4.1. эхний санал хураалтын дараа цөөнх болсон гишүүн саналын үндэслэлээ гарган дахин үг хэлж болно. Шаардлагатай бол олонх болсон гишүүн хариу үг хэлж болно;
 - 12.4.2. гишүүд саналаа харилцан хэлж дууссаны дараа даргалагч хоёр дахь санал хураалт явуулна. Энэ санал хураалтаар өмнөх олонхын санал дэмжигдвэл шийдвэр гаргана;
 - 12.4.3. хоёр дахь санал хураалтаар өмнө нь цөөнх болсон санал олонхын дэмжлэг авсан тохиолдолд гишүүд дахин үг хэлж саналын үндэслэлээ тайлбарласны дараа гурав дахь санал хураалт явуулж гишүүдийн олонхын дэмжлэг авсан саналаар шийдвэр гаргана.
- 12.5. Бүрэлдэхүүний гишүүн бүр Цэцийн шийдвэрийн тогтоох хэсэгт гарын үсэг зурна.
- 12.6. Энэ аргачлалын 12.4-т заасан санал хураалт эхлэх үед хуралдааны нарийн бичгийн дарга зөвлөлдөх тасалгаанд орж, тэмдэглэл хөтлөх бөгөөд үгчлэн бичихгүй. Уг тэмдэглэлд зөвлөлдөөн болсон огноо, бүрэлдэхүүний нэр, хэлэлцсэн асуудал, санал хураалт явуулсан томьёолол, санал хураалтын дүнг тусгаж, даргалагч болон хуралдааны нарийн бичгийн дарга гарын үсэг зурна.

Зөвлөлдөөний тэмдэглэлийг ажлын 2 хоногийн дотор бэлтгэн албаны нууцын жагсаалтад бүртгэж хадгална.

12.7. Зөвлөлдөх тасалгаанд гишүүний хэлсэн үг, тайлбар, үндэслэл, гаргасан санал нь нууц байх бөгөөд түүнийг бусдад задруулахыг хориглоно.

12.8. Цэцийн шийдвэртэй санал бүрэн, эсхүл хэсэгчлэн нийлээгүй гишүүн энэ тухай тусгай саналаа бичгээр гаргаж, Цэцийн шийдвэрт хавсаргах, нийтлүүлэх эрхтэй.

Арван гурав. Шийдвэрийн үндэслэлийг боловсруулах, шийдвэрийг ёсчлох

13.1. Цэцийн шийдвэрийн үндэслэл хэсгийн төслийг илтгэгч гишүүн, эсхүл бүрэлдэхүүний олонхын даалгаснаар өөр гишүүн бичнэ. Шаардлагатай тохиолдолд төсөл бичих ажлыг хэд хэдэн гишүүнд даалгаж болно.

13.2. Цэцийн шийдвэрийн үндэслэл хэсгийн төслийг бүрэлдэхүүний олонхоор дэмжсэн агуулгад үндэслэн хуралдаан болсон өдрөөс хойш ажлын 5 өдрийн дотор энэ аргачлалын 13.1-д заасан гишүүн бичиж бүрэлдэхүүнд хүргүүлнэ. Энэ хугацаанд бүрэлдэхүүний бусад гишүүн саналаа бичгээр хүргүүлж болно.

13.3. Бүрэлдэхүүний гишүүн энэ аргачлалын 13.2-т заасан төслийг хүлээн авснаас хойш ажлын 3 өдрийн дотор уг төсөлд холбогдох саналаа бичиж, цаасаар эсхүл цахим шуудангаар өгнө.

13.4. Энэ аргачлалын 13.1-д заасан гишүүн шийдвэрийн үндэслэл хэсгийн төсөлд бүрэлдэхүүний гишүүний саналыг тусгаж бүрэлдэхүүнд дахин хүргүүлэх бөгөөд бүрэлдэхүүний гишүүн төслийг дахин хүлээн авснаас хойш ажлын 2 өдрийн дотор нэмэлт санал өгч болно.

13.5. Энэ аргачлалын 13.1-д заасан гишүүн шийдвэрийн үндэслэл хэсгийг бүрэлдэхүүний бусад гишүүнтэй зөвшилцөж эцэслэн боловсруулах бөгөөд саналын зөрүү үүссэн тохиолдолд илтгэгч гишүүний саналаар бүрэлдэхүүн дахин зөвлөлдөж олонхын саналаар шийдвэрлэнэ.

13.6. Энэ аргачлалын 13.1-д заасан гишүүн эцэслэн боловсруулсан үндэслэл хэсгийг Цэцийн шийдвэрт тусгах бөгөөд хуралдааны нарийн бичгийн дарга энэхүү шийдвэрийн төслийг бүрэлдэхүүнд тарааж засварыг нэгтгэн ёсчлуулах ажлыг зохион байгуулна.

13.7. Дунд, Их суудлаас гаргасан шийдвэр (магадлал, дүгнэлт, тогтоол)-ийг хуралдаан болсон өдрөөс хойш ажлын 15 өдрийн дотор 3 хувь үйлдэн гарын үсэг зурж, Цэцийн тамга дарж ёсчилно.

13.8. Бүрэлдэхүүний гишүүн бүр Цэцийн шийдвэрт гарын үсэг зурах үүрэгтэй бөгөөд шийдвэрийн үндэслэл хэсгийг боловсруулах хугацаанд хуульд заасан үндэслэлээр чөлөөлөгдсөн, эгүүлэн татагдсан, эсхүл бүрэн эрх нь түдгэлзсэн эсэхээс үл хамааран Цэцэд хүрэлцэн ирж гарын үсэг зурна.

Арван дөрөв. Цэцийн шийдвэрийг хүргүүлэх, нийтлэх

14.1. Энэ аргачлалын 13.1-д заасан гишүүн Цэцийн дүгнэлтийн гол агуулгыг Улсын Их Хурлын чуулганы нэгдсэн хуралдаанд уншиж танилцуулна. Уул гишүүн энэ аргачлалын 6.1-д заасан нөхцөл байдлын улмаас дүгнэлтийг танилцуулах боломжгүй болсон бол бүрэлдэхүүнд орсон бусад гишүүдээс аль нэг нь сайн дураараа, эсхүл шодсоны үндсэн дээр танилцуулна.

14.2. Дунд, Их суудлаас гаргасан шийдвэрийг ёсчилсноос хойш эх хувийг нь 24 цагийн дотор Улсын Их Хуралд, хуулбарыг нь ажлын 5 өдрийн дотор Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Засгийн газар, хууль зүйн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, Улсын дээд шүүх, Улсын ерөнхий прокурор, Хүний эрхийн Үндэсний

Комисс, Төрийн мэдээлэл сэтгүүл, Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем болон холбогдох төрийн байгууллага, албан тушаалтан, маргагч талуудад тус тус хүргүүлнэ.

- 14.3. Бүрэлдэхүүний олонх шаардлагатай гэж үзвэл Дунд, Их суудлаас гаргасан шийдвэрийн агуулгыг нийтэд амаар танилцуулах өдрийг товлож, бүрэлдэхүүний гишүүн, эсхүл Тамгын газрын ажилтан танилцуулга хийнэ.
- 14.4. Дунд, Их суудлаас гаргасан шийдвэрийг ёсчилсноос хойш 24 цагийн дотор ёсчилсон тухай мэдээг тухайн шийдвэрийн хамт цахим хуудсандаа байршуулж, нийтэлнэ. Гишүүн шаардлагатай гэж үзвэл тусгай саналаа эдгээр шийдвэрийн хамт нийтлүүлж болно.
- 14.5. Жил бүрийн хоёрдугаар сард багтаан өмнөх жилд гарсан энэ аргачлалын 14.4-т заасан шийдвэр, тусгай саналыг Цэцийн шийдвэрийн эмхэтгэлд хэвлэж, цаасаар болон цахимаар нийтэлнэ.
- 14.6. Илтгэгч гишүүн Дунд, Их суудлаас гаргасан шийдвэрийг ёсчилсноос хойш ажлын 10 өдрийн дотор тус шийдвэрийн тоймыг олон нийтэд ойлгомжтой, хүртээмжтэй байдлаар бэлтгэн Цэцийн цахим хуудаст байршуулна.
- 14.7. Цэцийн дүгнэлт, тогтоолыг ёсчилсноос хойш 6 сарын дотор шийдвэрийн англи хэлээрх бүрэн орчуулгыг Гадаад харилцаа хариуцсан нэгж хийж, цахим хуудаст байршуулна. Шаардлагатай тохиолдолд орчуулагч ажиллуулна.
- 14.8. Дараах зорилгыг хангахад зайлшгүй гэж бүрэлдэхүүн үзвэл энэ аргачлалын 14.4-т заасан шийдвэр, тусгай саналыг амаар танилцуулах, нийтэд мэдээлэх, нийтлэхэд холбогдох мэдээллийг задруулахгүй:
 - 14.8.1. төрийн болон албаны нууц, байгууллагын нууц, хүний эмзэг мэдээллийг хамгаалах;
 - 14.8.2. тухайн этгээдийн ашиг сонирхлыг хамгаалах.
- 14.9. Хуралдаан болсноос хойш нэг жилийн дотор бүрэлдэхүүний гишүүн Дунд, Их суудлаас гаргасан шийдвэрийн нэршил, тэмдэглэгээ, үг, үсэг, тооны болон эх бэлтгэлийн зэрэг техникийн илэрхий алдааг илрүүлбэл залруулга хийх саналаа тухайн шийдвэрийг гаргасан бүрэлдэхүүнд хүргүүлнэ.
- 14.10. Бүрэлдэхүүн зөвлөлдөж энэ аргачлалын 14.9-д заасан саналыг үндэслэлтэй гэж үзвэл Цэцийн шийдвэрт залруулга хийх тухай магадлал гаргана. Тухайн бүрэлдэхүүн бүрдэх боломжгүй бол санамсаргүй тохиолдлын аргаар программ ашиглан бүрэлдэхүүнийг тогтоож Цэцийн дарга томилно.
- 14.11. Цэцийн шийдвэрт залруулга хийх тухай магадлалыг энэ аргачлалын 14.2, 14.4-т заасан хугацаанд холбогдох этгээдэд хүргүүлж, нийтэлнэ.
- 14.12. Энэ аргачлалын 14.9-д заасан хугацаанд тус үндэслэлээр гишүүн шийдвэртээ, Бага суудлын бүрэлдэхүүн магадлалдаа тус тус залруулга хийж болно.

Арван тав. Тусгай зохицуулалт

- 15.1. Цэцийн шийдвэрээр хүчингүй болсон хууль, бусад шийдвэрийн заалтыг шууд буюу агуулгаар нь дахин сэргээсэн эсэх тухай өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг илтгэгч гишүүн урьдчилан шалгаад Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 15 дугаар зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасны дагуу маргаан үүсгэх үндэслэлтэй гэж үзвэл энэ тухай тогтоол гаргана.
- 15.2. Цэцэд урьд шийдвэрлэсэн маргааныг дахин хянан шийдвэрлэх тухай өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг илтгэгч гишүүн урьдчилан шалгаад Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 30 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 2 дахь заалтын дагуу маргаан үүсгэх үндэслэлтэй гэж үзвэл энэ тухай

- саналаа үндэслэлийн хамт бичгээр гаргаж нийт гишүүдэд хүргүүлнэ. Уг саналыг ийнхүү хүргүүлснээс хойш ажлын 10 өдрийн дотор Нийт гишүүний хуралдаанаар хэлэлцэх бөгөөд таваас доошгүй тооны гишүүн дэмжсэн тохиолдолд Цэцийн дарга маргааныг дахин хянан шийдвэрлэх тухай тогтоол гаргана.
- 15.3. Урьд шийдвэрлэсэн маргааны талаар шинэ нөхцөл байдал илэрсэн тухай өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг илтгэгч гишүүн урьдчилан шалгаад Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулийн 30 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 3 дахь заалтын дагуу маргаан үүсгэх үндэслэлтэй гэж үзвэл энэ тухай саналаа Цэцийн даргад үндэслэлийн хамт бичгээр хүргүүлнэ. Цэцийн дарга уг саналыг үндэслэлтэй гэж үзвэл маргааныг дахин хянан шийдвэрлэх тухай тогтоол гаргана.
- 15.4. Аль ч шүүх авч хэлэлцэхгүй байгаа эрх зүйн маргааны хэргийн харьяалал тогтоолгох тухай гомдлыг хүлээн авсан гишүүн үндэслэлтэй гэж үзвэл маргаан үүсгэх тухай тогтоол гаргана. Гомдол тусгасан асуудал нь Улсын дээд шүүхийн бүрэн эрхэд хамаарч байвал ийнхүү шилжүүлэх, эсхүл тус шүүхэд хандах талаар хариуг өгөхөөр шийдвэрлэж болно.
- 15.5. Энэ аргачлалын 15.1, 15.2, 15.3, 15.4-т заасан тогтоол гарсан өдрөөс хойш 30 хоногийн дотор илтгэгч гишүүн тухайн маргааныг Их суудлын хуралдаанд хэлэлцүүлэхээр бэлтгэнэ.
- 15.6. Энэ аргачлалын 15.1, 15.2, 15.3-т заасан асуудлаарх өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдлыг болон хэргийн харьяалал тогтоолгох тухай гомдлыг бүртгэх, хуваарилах, урьдчилан шалгах, хуралдаанаар хэлэлцүүлэхээр бэлтгэх, хугацаа сунгах болон маргааныг хянан шийдвэрлэх бусад ажиллагааг явуулахад энэ аргачлалд заасан нийтлэг зохицуулалт, хугацааг баримтална.
- 15.7. Энэ аргачлалын 5.2, 15.2, 15.3-т заасан тогтоолыг гармагц илтгэгч гишүүнд нь хүлээлгэн өгөх бөгөөд түүнийг маргаан үүсгэх тухай шийдвэр гэж үзнэ.

**Арван зургаа. Маргаан хянан шийдвэрлэх нөхцөлөөр хангах,
дэмжлэг үзүүлэх**

- 16.1. Маргааны материалын цахим сан үүсгэх бөгөөд өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол, тогтоолыг цахимаар хүлээн авах, маргааны материалыг цахимаар байршуулах, гишүүдэд хүргүүлэх, хайлт хийх болон маргаан хянан шийдвэрлэх бусад ажиллагааг гүйцэтгэх боломжтой цахим систем ажиллуулна. Үүнд холбогдох журмыг Нийт гишүүний хуралдаанд танилцуулж, саналыг авсны үндсэн дээр Цэцийн дарга батална.
- 16.2. Хууль зүйн асуудал хариуцсан нэгж Цэцэд гаргасан өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол болон шийдвэрлэлтийн статистик мэдээг улирал, хагас жил, жилээр гаргаж гишүүдэд хүргүүлж, Цэцийн цахим хуудаст байршуулах ажлыг зохион байгуулна.
- 16.3. Тамгын газрын дарга Цэцийн шийдвэрийн биелэлтийг судалж тайланг жил бүрийн эцэст Нийт гишүүний хуралдаанд танилцуулна. Энэхүү тайланд биелүүлээгүй болон зохих ёсоор биелүүлээгүй шийдвэр, түүний шалтгааныг тусгах бөгөөд түүний биелэлтийг хангахад шаардлагатай арга хэмжээний талаар тус хуралдаанаар хэлэлцэнэ.
- 16.4. Энэ аргачлалын Хавсралт 1, 2, 3-т заасан жагсаалт нь илтгэгч гишүүний туслахын зүгээс Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хууль тогтоомж болон тус аргачлалд заасан ажиллагааг хийх замаар өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлтийг хугацаанд нь урьдчилан шалгах болон маргааныг хуралдаанд хэлэлцүүлэхээр бэлтгэхэд гишүүнд дэмжлэг үзүүлэх, бусад ажилтан өөрийн

хариуцсан ажиллагааг хугацаандаа явуулж буй эсэх талаар гишүүнд уламжлахад зориулагдсан болно. Илтгэгч гишүүний туслах нь гишүүнээс өгсөн чиглэлийн дагуу тус жагсаалтад заасан төлөвлөгөөт хугацааг гаргаж, ажиллагаа бүрийг тухайн хугацаанд гүйцэтгэх бөгөөд хүндэтгэн үзэх шалтгаанаар төлөвлөгөөт хугацаа хэтэрсэн тохиолдолд тайлбар хэсэгт энэ тухай тодорхой тэмдэглэнэ. Тус жагсаалтын холбогдох хэсэгт мэдээлэл оруулахдаа товч, тодорхой, ойлгомжтой бичих бөгөөд жагсаалтын дагуу бүх ажиллагааг хийж дууссаны дараа огноолж гарын үсэг зуран маргааны материалд хавсаргана.

- 16.5. Урьдчилан шалгах болон хуралдаанд бэлтгэх хугацаанд өргөдөл, мэдээлэл, хүсэлт, гомдол гаргагч хийгдэж буй ажиллагааны талаар асууж лавласан тохиолдолд илтгэгч гишүүний туслах гишүүнтэйгээ зөвлөлдсөн агуулга, зарчмаар холбогдох мэдээллийг өгнө.
- 16.6. Хуралдааны зохион байгуулалт хариуцсан нэгжийн дарга энэ аргачлалд заасан ажиллагааг хугацаанд нь чанартай гүйцэтгэхэд шаардлагатай тооны ажилтныг өөрийн нэгжээс томилон ажиллуулж, хуралдааны нарийн бичгийн даргад дэмжлэг үзүүлнэ.
- 16.7. Цэцийн шийдвэрийг боловсруулахад энэ аргачлалын Хавсралт 5-д заасан хэлбэрийн шаардлагыг, мөн түүнд эшлэл авахад энэ аргачлалын Хавсралт 4-т заасныг тус тус баримтална.

Хаяг: Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэц
Монгол Улс, Улаанбаатар, 17023
Хан-Уул дүүрэг, 11 дүгээр хороо,
Зайсангийн гудамж-11.

Цахим хуудас: www.constitutionalcourt.mn